

Spis treści

Numer tematyczny

Psychologia rodziny

Redaktor numeru

Bogusława Lachowska

<i>Bogusława Lachowska</i> Wprowadzenie	543
<i>Mieczysław Plopa, Katarzyna Lorecka</i> Style przywiązaniowe a jakość relacji w bliskich związkach	551
<i>Paulina Anikiej, Maria Kaźmierczak</i> Ku empatycznemu rodzicielstwu – wymiary empatii i przywiązania jako predyktory responsywności matek i ojców wobec ich małych dzieci	583
<i>Andrzej E. Sękowski, Sylwia Gwiazdowska-Stańczak</i> Postrzegana relacja z ojcem a osiągnięcia szkolne dziewcząt i chłopców	613
<i>Lucyna Bakiera</i> Zachowania afiliacyjne w związkach intymnych. Propozycja kwestionariusza	641
<i>Bogusława Lachowska</i> Wyniki wstępnej walidacji polskiej wersji Skali Zaufania	673

Sprawozdania

Bogusława Lachowska

Sprawozdanie

z IX Kongresu Europejskiego Stowarzyszenia

do spraw Relacji Rodzinnych

pt. „Rodziny przez pryzmat różnorodności”

Porto, Portugalia, 5-8 września 2018 r. 705

Table of Contents

Thematic Issue

Family psychology

Editor of the Issue

Bogusława Lachowska

<i>Bogusława Lachowska</i> Foreword	547
<i>Mieczysław Płopa, Katarzyna Lorecka</i> Attachment styles and the quality of close relationships	567
<i>Paulina Anikiej, Maria Kaźmierczak</i> Empathic parenting—dimensions of empathy and attachment as predictors of the responsiveness of mothers and fathers towards toddlers/infants	599
<i>Andrzej E. Sękowski, Sylwia Gwiazdowska-Stańczak</i> Perceived relationship with the father and academic achievement of girls and boys	627
<i>Lucyna Bakiera</i> Affiliative behaviors in intimate relationships. A questionnaire proposal	657
<i>Bogusława Lachowska</i> The Polish version of the Trust Scale: Preliminary validation	689

Reports

Bogusława Lachowska

Report from the 9th Congress

of the European Society on Family Relations:

“Families through the lens of diversity”

Porto, Portugal, September 5–8, 2018 709

Numer tematyczny/Thematic Issue

**Psychologia rodziny/
Family psychology**

Redaktor numeru/Editor of the Issue
Bogusława Lachowska

Wprowadzenie

Bogusława Lachowska*

*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Psychologii*

Problematyka opracowań zawartych w tym numerze tematycznym Przeglądu Psychologicznego koncentruje się na psychologicznych aspektach relacji rodzinnych. W odniesieniu do rodziny obowiązującym paradygmatem teoretycznym jest teoria systemów (Parke, 2004; Pinosof, 1992). W tym ujęciu rodzina nie stanowi jedynie kontekstu rozwoju człowieka, ale jest odrębną całością, podlegającą rozwojowi, będącą przedmiotem badań naukowych i interwencji psychologicznych.

W świetle teorii systemowej (von Bertalanffy, 1984) rodzina ujmowana jest jako system hierarchicznie zorganizowanych interakcji między jej członkami. Członkowie rodziny powiązani są bliskimi, intymnymi więziami, w ramach których oddziałują na siebie nawzajem, modyfikując swoje zachowanie oraz funkcjonowanie rodziny jako całości (Cox i Paley, 1997). Na gruncie teorii systemowej przyjmuje się, iż rodzina będąca systemem interakcji, jest zagnieźdzona w większych systemach. Systemy te są hierarchicznie zorganizowane i pozostają ze sobą we wzajemnych interakcjach. Najmniejszy system psychospołeczny tworzy „Ja” (*self*), natomiast największe systemy są utworzone przez społeczeństwa i systemy kulturowe (Bronfenbrenner, 2005; Bronfenbrenner i Morris, 1998). Między tymi systemami można zidentyfikować wiele różnorodnych systemów. W obrębie rodziny są to takie systemy, jak system małżeński/partnerski, system rodziców, system rodzeństwa, system rodzic–dziecko, w tym system matka–dziecko oraz system ojciec–dziecko.

Interakcje między systemami cechuje wzajemność oraz relatywność wpływu. Oznacza to, że systemy wpływają na siebie nawzajem, jednakże siła tych oddziaływań nie zawsze jest taka sama. Na przykład w przypadku relacji rodzic–dziecko siła oddziaływania rodzica na dziecko jest większa niż siła oddziaływania dziecka na rodzica, co oznacza, iż rodzic jest bardziej niż dziecko odpowiedzialny za rezultaty zachodzących między nimi interakcji (Pinosof,

---

* Adres do korespondencji: BOGUSŁAWA LACHOWSKA – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Psychologii, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: lachow@kul.lublin.pl

1992). Podsystemy oddziałują więc na siebie wzajemnie, jednakże ich udział w procesach wewnątrzsystemowych i odpowiedzialność za rezultaty konkretnych interakcji w danym kontekście są zróżnicowane. Członkowie rodziny doświadczają między sobą zależności emocjonalnej, łączy ich poczucie wspólnej historii, ponadto wspólnie, jako rodzina, wypracowują strategie zaspokajania potrzeb poszczególnych członków rodziny i rodziny jako całości (Anderson i Sabatelli, 1995). Rodzina jako system społeczny podlega przemianom, dokonującym się wraz z upływem czasu (von Bertalanffy, 1984; Bronfenbrenner i Morris, 1998; Bronfenbrenner, 2005). Przemianom podlega na przykład skład osobowy rodziny, wiek członków rodziny, ich właściwości oraz właściwości rodziny jako całości, a także środowisko rodziny.

W podejściu systemowym podkreśla się, iż zrozumienie funkcjonowania rodziny i jej indywidualnych członków możliwe jest tylko wtedy, gdy rodzina widziana jest jako całość (Minuchin, 1974). Nie oznacza to, iż w tym podejściu nie dostrzega się poszczególnych osób tworzących rodzinę. Przyjmuje się jednakże, że w związku z tym, iż poszczególne osoby i grupy osób funkcjonują w kontekstach, zrozumienie ich zachowania wymaga uwzględnienia kontekstu tego funkcjonowania lub otaczającego ich środowiska (Bronfenbrenner, 2005; Minuchin, 1974).

Podstawowym celem psychologii rodziny, zarówno jako nauki, jak i specjalności w psychologii praktycznej, jest poprawa jakości życia rodziny (Pinsof, 1992). Cel ten psychologia rodziny realizuje poprzez dążenie do coraz lepszego poznania i zrozumienia rodziny, co umożliwi podejmowanie efektywnych interwencji w rodzinie.

Scabini i Cigoli (1998) wyodrębniają trzy poziomy badania i wyjaśniania rodziny: interakcyjny, relacyjny, symboliczny. Poziom interakcji dotyczy komunikacji między członkami rodziny, werbalnej i niewerbalnej, dokonującej się „tu” i „teraz”. Za zasadnicze właściwości interakcji rodzinnych uznawane są spójność, elastyczność, intymność, wsparcie, agresja, komunikacja. Poziom relacji z kolei dotyczy tego, co łączy między sobą członków rodziny, czyli więzi między nimi i jej jakości. Jest on kształtowany przez interakcje, a jednocześnie stanowi podłoże, na którym zachodzą interakcje. Badania tego poziomu dotyczą m.in. stylów przywiązania. Poziom symboliczny jest ukryty i wyraża się w języku oraz w rytuałach rodzinnych. Na symboliczny aspekt relacji małżeńskiej składają się jedność i wzajemność, zaś na symboliczny aspekt relacji międzypokoleniowej – funkcje macierzyńskie i ojcowskie. Autorzy koncepcji podkreślają, iż symboliczne matryce więzi między małżonkami i pokoleniami są uniwersalne i niezmiennie, natomiast sposoby, za pomocą których są one realizowane w życiu, są różne w różnych rodzinach, generacjach i kulturach. Przykładem badań na poziomie symbolicznym są badania niewidzialnych lojalności (*invisible loyalties*).

Artykuły wchodzące w skład tego numeru zawierają prezentację wyników badań własnych, przeprowadzonych przez autora czy autorów artykułu, lub też przegląd wyników badań zrealizowanych w określonym obszarze zagadnień. Referowane badania odnoszą się do różnych poziomów wyjaśniania funkcjonowania rodziny.

Numer ten otwiera artykuł przeglądowy pt. „Style przywiązaniowe a jakość relacji w bliskich związkach”, opracowany przez Mieczysława Ploę i Katarzynę Lorecką. Autorzy podejmują się zadania zreferowania aktualnego stanu wiedzy na temat znaczenia doświadczenia przywiązania we wczesnym dzieciństwie dla jakości społecznego funkcjonowania w dorosłości, koncentrując uwagę na jakości funkcjonowania w bliskim związku romantycznym, zarówno małżeńskim, jak i partnerskim. Na podstawie przeglądu wyników wielu badań zostały ukazane związki między stylem przywiązania a jakością komunikacji w bliskim związku romantycznym, w tym z radzeniem sobie z konfliktami. Autorzy scharakteryzowali ponadto związki stylów przywiązania z zazdrością w bliskim związku oraz z niewiernością. Przedstawione dane ukazują, iż styl przywiązania prezentowany przez osobę może wyjaśniać różnice w zachowaniach osób w relacji intymnej. Autorzy wskazują jednak na ograniczenia formułowanych wniosków wynikające ze złożoności badanych zjawisk oraz z niedostatków metodologicznych omawianych badań.

Kolejne dwa artykuły poświęcono ważnym kwestiom związanym z rolą rodzica. Pierwszy z nich, zatytułowany „Ku empatycznemu rodzicielstwu – wymiary empatii i przywiązania jako predyktory responsywności matek i ojców wobec ich małych dzieci”, został opracowany przez Paulinę Anikiej i Marię Kaźmierczak. Przedmiotem zainteresowania badaczek jest funkcjonowanie kobiet i mężczyzn w roli rodzica dziecka małego (w wieku do dwóch lat). Autorki zajmują się istotną dla każdej bliskiej relacji interpersonalnej właściwością, jaką jest responsywność partnerów interakcji. Responsywność rodzicielska, rozumiana jako reakcja rodzica na bodźce werbalne i niewerbalne płynące od dziecka, wydaje się mieć szczególnie duże znaczenie dla jakości relacji w przypadku sprawowania opieki nad małym dzieckiem. Na podstawie przeprowadzonego badania określono znaczenie empatii i stylów przywiązania rodzica w wyjaśnianiu jego responsywności w relacji z dzieckiem.

W drugim z opracowań poświęconych rodzicom, zatytułowanym „Postrzegana relacja z ojcem a osiągnięcia szkolne dziewcząt i chłopców”, zajęto się ojcami i ich rolą w wychowaniu adolescentów. Autorzy tego artykułu, Andrzej E. Sękowski i Sylwia Gwiazdowska-Stańczak, podjęli się zadania określenia znaczenia ojców dla osiągnięć szkolnych dziecka, definiowanych jako średnia ocen szkolnych. Dużym walorem opracowania jest skoncentrowanie się na osobie ojca, którego postać w dotychczasowych badaniach i rozważaniach teoretycznych z reguły była pomijana. Dopiero w ostatnim dziesięcioleciu dostrzeżono ogromne znaczenie ojca w rodzinie i podjęto badania w tym obszarze. Prezentowany artykuł mieści się zatem w tym nurcie stosunkowo nowych zainteresowań.

Kolejne dwa artykuły stanowią prezentację kwestionariuszy do pomiaru aspektów funkcjonowania w bliskim związku romantycznym: zachowań afiliacyjnych i zaufania do partnera interakcji. W pierwszym z tych artykułów, pt. „Zachowania afiliacyjne w związkach intymnych. Propozycja kwestionariusza”, Lucyna Bakiera przedstawia dotychczasowe wyniki prowadzonych przez nią prac nad stworzeniem kwestionariusza do pomiaru zachowań afiliacyjnych. Autorka ukazuje poszczególne etapy konstrukcji kwestionariusza, który

jest narzędziem pomiaru o zadowalającej wartości psychometrycznej. W drugim z artykułów, pt. „Wyniki wstępnej walidacji polskiej wersji Skali Zaufania”, Bogusława Lachowska ukazuje polską wersję cenioną i szeroko stosowaną w badaniach światowych *Trust Scale*, której autorami są John K. Rempel, John G. Holmes, Mark P. Zanna (1985). Badaniem objęto 920 osób będących w różnego typu bliskich związkach romantycznych: narzeczeńskich, małżeńskich, partnerskich. Przedstawione wyniki potwierdzają dobre własności psychometryczne polskiej wersji Skali Zaufania, która może służyć do pomiaru zaufania, rozumianego jako właściwość określonej relacji z określonym partnerem, a nie jako stała dyspozycja jednostki.

W niniejszym numerze tematycznym *Przeglądu Psychologicznego* znajduje się także sprawozdanie z IX Kongresu Europejskiego Stowarzyszenia do spraw Relacji Rodzinnych, zatytułowanego „Rodziny przez pryzmat różnorodności”, który odbył się w dniach 5-8 września 2018 roku na Wydziale Nauk Psychologicznych i Edukacyjnych Uniwersytetu w Porto w Portugalii.

LITERATURA CYTOWANA

- Anderson, S. A. i Sabatelli, R. M. (1995). *Family interaction: A multigenerational developmental perspective* (wyd. 2). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Bertalanffy L. von (1984). *Ogólna teoria systemów*. Tłum. E. Woydyło-Woźniak. Warszawa: PWN.
- Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Bronfenbrenner, U. i Morris, P. A. (1998). The ecology of developmental processes. [W:] W. Damon i R. M. Lerner (red.), *Handbook of child psychology*. Vol. 1: *Theoretical models of human development* (s. 993-1023). New York, NY: Wiley.
- Cox, M. J. i Paley, B. (1997). Families as systems. *Annual Review of Psychology*, 48, 243-267.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Parke, D. R. (2004). Development in the family. *Annual Review of Psychology*, 55, 365-399.
- Pinsof, W. M. (1992). Toward a scientific paradigm for family psychology: The integrative process systems perspective. *Journal of Family Psychology*, 5(3-4), 432-447.
- Rempel, J., Holmes, J. i Zanna, M. (1985). Trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(1), 95-112.
- Scabini, E. i Cigoli, V. (1998). The role of theory in the study of family psychopathology. [W:] L. L'Abate (red.), *Family psychopathology: Relational roots of dysfunctional behavior* (s. 13-34). New York, NY: Guilford Publications.

Foreword

Bogusława Lachowska*
*John Paul II Catholic University of Lublin
Institute of Psychology*

The focus of this thematic issue of *Przeгляд Psychologiczny* [*The Review of Psychology*] are psychological aspects of family relations. The binding theoretical paradigm for the study of the family is the Systems Theory (Parke, 2004; Pinsof, 1992). According to this theory, family not only provides context for the development of an individual, but also constitutes a separate whole which is subject to development, and constitutes an object of research and psychological interventions.

In the light of the Systems Theory (von Bertalanffy, 1984), the family is a system of hierarchically organized interactions between its members. Family members are bound by close, intimate ties, as part of which they interact with each other, and modify their behaviour and the functioning of the family as a whole (Cox & Paley, 1997). On the basis of the Systems Theory, it is assumed that the family, which is a system of interactions, is embedded in larger systems. These systems are hierarchically organized and interact with one another. The smallest psychosocial system is the ‘Self’, whereas the largest systems are formed by societies and cultural systems (Bronfenbrenner, 2005; Bronfenbrenner & Morris, 1998). Between these two extremities, a wide range of various other systems may be identified. Within the family, these are systems such as the marriage/partner system, the parents system, the siblings system, and the parent–child system, which includes the mother–child and the father–child systems.

Interactions between the systems are characterized by mutuality and relativity of effect. This means that the systems interact with one another, but the strength of these interactions is not always the same. For example, in the case of the parent–child relationship, the strength of the influence of a parent on the child is greater than the strength of the effect of a child on the parent, which means that the parent is more responsible than the child for the results

---

* Address for correspondence: BOGUSŁAWA LACHOWSKA—John Paul II Catholic University of Lublin, Institute of Psychology, Al. Raławickie 14, 20–950 Lublin, Poland; e-mail: lachow@kul.lublin.pl

of interactions taking place between them (Pinsof, 1992). Thus, the subsystems interact with each other; however, their participation in intra-system processes and responsibility for the results of particular interactions in the given context are different. Family members are emotionally connected to one another, they are bound by a sense of shared history; in addition, as a family, they commonly work out strategies of satisfying the needs of the individual family members and the family as a whole (Anderson & Sabatelli, 1995). Family as a social system is subject to transformations taking place over time (von Bertalanffy, 1984; Bronfenbrenner & Morris, 1998; Bronfenbrenner, 2005). For example, transformations take place with respect to family composition, the age of family members, their characteristics, and the characteristics of the family as a whole as well as the family environment.

According to the systemic approach, the functioning of the family and its individual members can only be understood when the family is seen as a whole (Minuchin, 1974). Nevertheless, the role of the individual persons who make up the family is also recognized. It is assumed that because individual persons and groups of people function in contexts, to understand their behaviour, one has to consider the context of their functioning or the environment that surrounds them (Bronfenbrenner, 2005; Minuchin, 1974).

The primary goal of family psychology, both as a science and a specialty in practical psychology, is to improve the quality of family life (Pinsof, 1992). Family psychology pursues this goal by expanding the knowledge and understanding of the family to allow specialists to undertake effective interventions in families.

Scabini and Cigoli (1998) distinguish three levels of investigating and explaining the family: interactional, relational, and symbolic. The level of interaction concerns communication between family members, both verbal and non-verbal, which takes place 'here and now'. The following are considered to be the essential characteristics of family interactions: coherence, flexibility, intimacy, support, aggression, and communication. In turn, the level of relations is about what connects family members with each other, i.e. the bonds between them and the quality of those bonds. Relations are shaped by interactions and, simultaneously, constitute a background against which interactions take place. Studies of this level concern, among other things, attachment styles. The symbolic level is hidden and is manifested by the language used in the family and family rituals. The symbolic aspect of the marital relationship comprises unity and reciprocity, whereas the symbolic aspect of the intergenerational relationship comprises maternal and paternal functions. The authors of this conception emphasize that symbolic matrices of bonds between the spouses and between generations are universal and unchangeable, while the methods by which they are pursued in life are different in different families, generations, and cultures. An example of investigations on the symbolic level is examination of invisible loyalties.

The articles featured in this number either present the results of original research or review the results published in the literature. The studies reported in this issue pertain to various levels of explanation of the family.

This issue is opened by a review article entitled "Attachment styles and the quality of close relationships" by Mieczysław Plopa and Katarzyna Lorecka. The researchers undertake the task of reporting the current state of knowledge on the importance of early childhood experiences of attachment to the quality of social functioning in adulthood. They focus their attention on the quality of functioning in close romantic relationships, both marital and non-marital. Based on a review of the results of numerous studies, they discuss the relationships between attachment styles and the quality of communication in close romantic relationships, including coping with conflicts. The researchers also characterize the associations between attachment styles and jealousy in close relationships, as well as between attachment styles and unfaithfulness. The data they present demonstrate that the attachment styles displayed by people may explain differences in their behaviour in intimate relationships. The authors point out, however, that the conclusions they have arrived at have their limitations, resulting from the complexity of the investigated phenomena and the methodological shortcomings of the discussed studies.

The next two articles are devoted to important issues related to the role of parents. The first one, entitled: "Empathic parenting—dimensions of empathy and attachment as predictors of the responsiveness of mothers and fathers towards toddlers/infants" has been written by Paulina Anikiej and Maria Kaźmierczak. The object of interest of the researchers is the functioning of males and females in the role of parents of a small child (aged up to two years). The authoresses deal with the responsiveness of interacting partners as a characteristic which is important for all close interpersonal relationships. Parental responsiveness, understood as a reaction of a parent to verbal and non-verbal stimuli coming from their child, seems to be of special importance to the quality of relationships between parents and small children. The authors analyse the results of their study to determine the role that empathy and parental attachment styles play in explaining the responsiveness of a parent to his/her child.

The second study devoted to the parent-child relationship deals with fathers and their role in rearing adolescents. The article is entitled: "Perceived relationship with the father and academic achievements of girls and boys," and its authors—Andrzej E. Sękowski and Sylwia Gwiazdowska-Stańczak, undertake the task of determining the impact of fathers on their children's school achievement, as expressed by grade point average. A great merit of the study is that it focuses on the figure of the father, who has usually been omitted in research and theoretical considerations to-date. It has only been in the last decade that the tremendous importance of the father in the family has been noted and studies have been undertaken in this area. Sękowski and Gwiazdowska-Stańczak's article represents this relatively new trend of thinking about the family.

The subsequent two articles present questionnaires for the measurement of aspects of functioning in a close romantic relationship: affiliative behaviour, and trust in the interaction partner. In the first article, entitled: "Affiliative behaviours in intimate relationships. A questionnaire proposal," Lucyna

Bakiera reports the results of her research concerning the development of a questionnaire for the measurement of affiliative behaviours. The researcher discusses the results of the individual stages of constructing the questionnaire. The resulting instrument has a satisfactory psychometric value. The second article, entitled: "The Polish version of the Trust Scale: Preliminary validation" written by Bogusława Lachowska, presents the results of a validation study of the Polish version of the Trust Scale developed by John K. Rempel, John G. Holmes and Mark P. Zanna (1985), which is a highly valued measure widely applied in international research. The study included 920 respondents who were in various types of romantic relationships: engagement, marital and partner relationships. The results show that the Polish version of the Trust Scale has good psychometric properties and can be successfully applied in the measurement of trust, understood as a property of a particular relationship with a particular partner, and not as a permanent disposition of an individual.

This thematic issue of *Przegląd Psychologiczny [The Review of Psychology]* also features a report entitled: "Families through the lens of diversity," which presents an account of the proceedings of the 9th Congress of the European Society on Family Relations held on September, 5–8, 2018 at the Faculty of Psychology and Education Sciences of the University of Porto in Portugal.

REFERENCES

- Anderson, S. A. & Sabatelli, R. M. (1995). *Family interaction: A multigenerational developmental perspective* (2nd ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Bertalanffy von, L. (1984). *General system theory*. Polish trans. by E. Woydyłło-Woźniak. Warszawa: PWN.
- Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Bronfenbrenner, U. & Morris, P. A. (1998). The ecology of developmental processes. [In:] W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology*. Vol. 1: *Theoretical models of human development* (pp. 993–1023). New York, NY: Wiley.
- Cox, M. J. & Paley, B. (1997). Families as systems. *Annual Review of Psychology*, 48, 243–267.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Parke, D. R. (2004). Development in the family. *Annual Review of Psychology*, 55, 365–399.
- Pinsof, W. M. (1992). Toward a scientific paradigm for family psychology: The integrative process systems perspective. *Journal of Family Psychology*, 5(3–4), 432–447.
- Rempel, J., Holmes, J., & Zanna, M. (1985). Trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(1), 95–112.
- Scabini, E., & Cigoli, V. (1998). The role of theory in the study of family psychopathology. [In:] L. L'Abate (Ed.), *Family psychopathology: Relational roots of dysfunctional behavior* (pp. 13–34). New York, NY: Guilford Publications.

Style przywiązaniowe a jakość relacji w bliskich związkach

Mieczysław Plopa*

Katarzyna Lorecka

*Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie
Instytut Psychologii*

W ciągu ostatnich 40 lat naukowcy poczynili znaczne postępy w rozumieniu roli doświadczenia przywiązania we wczesnym dzieciństwie i jakością społecznego funkcjonowania w dorosłości. Nowe badania prowadzone w ostatnich latach rzuciły światło na związki między rodzajem stylu przywiązaniowego prezentowanego przez kobiety i mężczyzn a problemami i sposobem ich rozwiązywania przez diadę. Celem artykułu jest wskazanie, jak poszczególne style przywiązaniowe mogą być powiązane z trudnościami komunikacyjnymi, nieumiejętnością konstruktywnego rozwiązywania konfliktów, prezentowaniem nieuzasadnionej zazdrości, zdradą partnera.

Słowa kluczowe: przywiązanie; komunikacja; konflikt; zazdrość; niewierność; pleć.

WPROWADZENIE

Jakość funkcjonowania człowieka w bliskich związkach ma różnorodne uwarunkowania. Ważną rolę wyjaśniającą w tym zakresie odgrywa teoria przywiązania, jej znaczenie potwierdzają liczne badania empiryczne. Znalazła szczególne uzasadnienie w próbach głębszego rozumienia bliskich więzi w związkach małżeńskich i partnerskich. Doświadczenie przywiązania coraz szerzej jest wiązane ze stabilnością i jakością bliskich związków. Zauważono, że określone style przywiązania (kształtujące się głównie w relacjach z osobami znaczącymi w niemowlęctwie) mają związek z różnymi formami zachowania społecznego sprzyjającego wzmocnieniu więzi lub ich osłabianiu czy wręcz destrukcji (Collins i Read, 1990; Goldberg, 2000; Bowlby, 2007; Mikulincer i Shaver, 2007; Chopik, Edelstein i Fraley, 2013; Fraley, Vicary, Brumbaugh

---

* Adres do korespondencji: MIECZYŚLAW PLOPA – Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie, Instytut Psychologii, ul. Okopowa 59, 01-043 Warszawa; e-mail: m.plopa@vizja.pl

i Roisman, 2011; Fraley, Roisman, Booth-LaForce, Owen i Holland, 2013; Fraley i Roisman, 2018; Plopa, 2007, 2008, 2012, 2015; Rostowski, 2010, 2012; Lorecka, 2016, 2017).

Dziecko tuż po urodzeniu bardzo szybko uruchamia swój atrakcyjny dla opiekuna system „wyzwalaczy”, mających zwrócić jego uwagę na sygnalizowane potrzeby. Behawioralny system przywiązania jest jednym z systemów, który umożliwia dziecku elementarne uczenie się świata i innych, uczenie się zaufania do drugiego człowieka (Bowlby, 1979, 1988; Bretherton, 1992). Aby utrzymać kontakt z opiekunem, niemowlęta prezentują szeroki repertuar zachowań, np. krzyk, uśmiech, ssanie, przytulanie, „podażanie za”. Bardzo wczesnie aktywizuje się system nawiązywania relacji wiążących, tj. *umacniania się więzi osobowej*, między dzieckiem a podstawowym opiekunem (zazwyczaj matką). Setki obserwacji interakcji niemowląt z ich matkami wskazują, że dorośli angażują się w ochraniające zachowania w odpowiedzi na sygnały niemowląt. Koncentracja na relacji jest dla obojga innowacyjna, wyjątkowa, unikalna. Dorosły uczy się selektywnie reagować na indywidualność dziecka, zaczyna pomagać mu w kształtowaniu swojej podmiotowości (Plopa, 2015).

Badania prowadzone w paradygmacie teorii przywiązania sugerują zasadność tezy stwierdzającej, że przywiązanie może być traktowane jako prototyp relacji społecznych również w okresie dorosłości. Korzystne przywiązanie prawdopodobnie kształtuje plastyczność na nowe relacje i doświadczenia, modelując rozwój szerokich społecznych sprawności (Bartholomew i Horowitz, 1991; Goldberg, 2000; Rostowski i Rostowska, 2010; Rostowski, 2012; Plopa, 2015; Ehrlich i Cassidy, 2019). Wzór afektywnej regulacji we wczesnych przywiązaniowych relacjach stabilizuje emocjonalną bazę, jest prototypem dla samoregulacji osób dorosłych potrzebnej w szerokim społecznym świecie (Bartholomew i Horowitz, 1991; Goldberg, 2000; Bartholomew, Kwong i Hart, 2001; Rostowski i Rostowska, 2010; Rostowski, 2012; Plopa, 2015; Ehrlich i Cassidy, 2019).

Przywiązanie można zdefiniować jako w miarę trwały związek społeczno-emocjonalny z drugą osobą, także jako intrapsychiczne organizacje, które rozwijają się na bazie indywidualnych doświadczeń z pierwszymi opiekunami. Jest to wewnętrzny, „pracujący” model, znacząco wpływający na zachowanie, regulację emocji, spostrzeganie oraz interpretację różnych bodźców społecznych. W szczególności „ożywia się” w przestrzeni relacji międzyosobowych o charakterze intymnym. Romantyczne relacje są kierowane przez podobne mechanizmy jak u niemowląt (Bowlby, 1988; Chojnacka, 2006; Cassidy i Shaver, 2010; Liberska i Suwalska, 2011; Tryjarska, 2012; Kaźmierczak i Plopa, 2012; Lubiewska, 2012).

Przez styl przywiązania rozumie się zaś poziom poczucia zaufania i bezpieczeństwa w związkach interpersonalnych, który ma swoje bazowe odniesienie do okresu niemowlęctwa i ma związek z zachowaniem interpersonalnym jednostki w biegu jej całego życia.

Koncepcje stylów przywiązania, u podstaw których leży teoria przywiązania Bowlby’ego, ujmują wielorakie wymiary ludzkiego funkcjonowania w bliskości z drugim człowiekiem, wprowadzając podstawowe rozróżnienie na style

bezpieczne i pozabezpieczne (lub ufne-nieufne). Utrata zaufania w dzieciństwie do najbliższego opiekuna, nie wypełniającego adekwatnie i funkcjonalnie dla rozwoju dziecka swojej roli, może skutkować wytworzeniem się specyficznych modeli operacyjnych postrzegania siebie oraz innych ludzi (Mannarini i Boffo, 2014).

Nie ma pełniej jednoznaczności między badaczami co do typologii stylów przywiązaniowych. Niektórzy stosują typologię trójkategorialną (styl bezpieczny, lękowo-ambivalentny i unikowy) (Hazan i Shaver, 1987), inni zaś czterokategorialną (Bartholomew i Horowitz, 1991; Fraley i Shaver, 2000). Na przykład Bartholomew utrzymuje, że wzór unikowy opisany przez Hazan jest w konflikcie z dwiema teoretycznie różnymi formami unikania, które można określić jako bojaźliwe (*fearful*) i wycofujące (*dismissing*). Uważa, że osoby, które cechuje bojaźliwe unikanie, przyjmują unikową orientację w relacjach przywiązaniowych celem ochrony przed ranieniem czy odrzuceniem przez partnera. Natomiast „wycofująca strategia” jest stosowana przez osoby broniące swojej niezależności i samodzielności. W konsekwencji tego rozumowania proponowany jest czterokategorialny model przywiązania u dorosłych: bezpieczne, ambivalentne, bojaźliwo-unikowe oraz wycofująco-unikowe. Każdy z czterech typów przywiązania występuje wewnątrz dwudymensyjnej przestrzeni, definiowanej przez pozytywne czy negatywne reprezentacje siebie i innych. Na przykład osoby „bezpieczne” charakteryzują się utrzymywaniem pozytywnej reprezentacji siebie (spozstrzegających siebie jako wartościowych i sympatycznych) oraz innych (spozstrzegając ich jako autentycznie wrażliwych, życzliwych czy usługowych) (Bartholomew i Horowitz, 1991).

Analizując literaturę dotyczącą problematyki przywiązania w bliskich związkach osób dorosłych, można spotkać badania odnoszące się zarówno do trójkategorialnej, jak i czterokategorialnej typologii stylów przywiązaniowych. Celem bardziej czytelnej prezentacji literatury opisującej wybraną problematykę relacji w bliskich związkach w paradygmacie teorii przywiązania przyjęto cztery kategorie stylów przywiązaniowych: (1) styl bezpieczny (pozytywne samopoczucie w bliskości i intymności, brak lęku przed odrzuceniem, pozytywny wizerunek siebie i innych); (2) styl lękowo-ambivalentny (ambivalentny stosunek do bliskości, lęk przed porzuceniem/odrzuceniem przy jednoczesnym pragnieniu bliskości); (3) styl unikowy-bojaźliwy (niekomfortowe samopoczucie w bliskości i intymności, unikanie bliskości w obawie przed odrzuceniem, negatywny obraz siebie i innych); (4) styl unikowy-wycofujący (podtrzymywanie poczucia niezależności, pozytywny obraz siebie, negatywny inny, dyskomfort w bliskości, intymności).

W artykule zostanie zwrócona uwaga na związek stylów przywiązaniowych – prezentowanych przez dorosłe osoby – z niektórymi problemami występującymi w bliskich związkach (trudności komunikacyjne, nieuzasadniona zazdrość, zdrada).

Style przywiązaniowe a rozwój kompetencji komunikacyjnych

Umiejętność efektywnej komunikacji, budującej bliskość, jest istotnym czynnikiem wpływającym na satysfakcję z relacji (Sternberg, 1986; Rostowski, 2010; Plopa, 2015, 2019). Otwartość na zwierzenia, zaufanie czy mówienie o ważnych dla siebie sprawach są zdolnościami sprzyjającymi zacieśnianiu więzi, lepszemu poznaniu się, zrozumieniu i wspieraniu. Dobrą komunikację wspiera wiara we wzajemne zrozumienie, świadomość własnych odczuć, umiejętność ich wyrażania, elastyczność myślenia, regulację emocji (Baumeister i Bratslavsky, 2001; Davis i in., 2006; Kaźmierczak i Plopa, 2006, 2012; Tryjarska, 2012; Plopa, 2015).

Badania związku satysfakcji małżeńskiej z różnymi stylami przywiązaniowymi wykazały, że doświadczenie bezpiecznego przywiązania w dzieciństwie skutkuje zdolnością nawiązywania konstruktywnej komunikacji w bliskich związkach. Z kolei partnerzy unikowi w sytuacjach konfliktowych wyhamowują komunikację werbalną i niewerbalną (Mikulincer i Shaver, 2007; Pascuzzo, Cyr i Moss, 2013; Lehmler, VanderDrift i Kelly, 2014), niechętnie uzewnętrzniają uczucia i nie szukają wsparcia w regulowaniu własnych wewnętrznych stanów emocjonalnych. Osoby o bezpiecznym i lękowo-ambivalentnym stylu przywiązania, w porównaniu z unikającymi, mają większą skłonność do ujawniania osobistych przeżyć w związku i preferują partnerów o podobnych predyspozycjach (Monteoliva, García-Martínez, Calvo-Salguero i Aguilar-Luzón, 2012).

W raportach uwzględniających płeć badanych w kontekście ich postaw i zachowań w związkach romantycznych wykazano między innymi, że mężczyźni prezentujący unikowy styl przywiązania relacjonowali najwyższą liczbę przeszłych związków w stosunku do mężczyzn o ufny przywiązaniowym wzorcu. Kobiety przejawiające unikowy styl przywiązania nie różniły się jednak pod tym względem od pozostałych badanych przejawiających inne style przywiązania. W porównaniu z mężczyznami o bezpiecznym stylu mężczyźni unikowi (wycofujący się) zgłaszali najwięcej negatywnych postaw wobec wyrażania uczuć w stosunku do partnerek. W tej kategorii kobiety o unikowym stylu przywiązania (wycofujące się) nie różniły się od badanych o lękowo-ambivalentnym i unikowym (bojaźliwym) stylu przywiązania, co autorzy badania uzasadniają socjalizacją kobiet, której efekt miał – poza stylem przywiązania – dominujące znaczenie (Monteoliva i in., 2012). Badania wykazały także, że kobiety chętniej niż mężczyźni ujawniały swoje uczucia.

Badani obojga płci o bezpiecznym i lękowo-ambivalentnym wzorcu więzi, w porównaniu z osobami przejawiającymi cechy stylu unikowego (zarówno bojaźliwego, jak i wycofanego), mieli najbardziej pozytywne nastawienie do okazywania uczuć partnerowi i zgłosili najmniejszą liczbę rozstań w historii dotychczasowych związków (Davis i in., 2006; Liberska i Suwalska, 2011; Zhang, 2012; Keren i Mayselless, 2013). Niemniej można zauważyć, że poza-bezpieczne style przywiązania częściej wiążą się z niższymi kompetencjami komunikacyjnymi i zrywaniem związku (Brennan i in., 1998; Davis i in., 2006).

Konstruktywna komunikacja pełni istotną rolę w pogłębianiu intymności i w harmonijnym rozwoju relacji. W związkach, w których partnerzy potrafią regulować swoje emocje i zachowania, występuje silniejsza więź, wzajemna akceptacja, „czytanie swoich potrzeb”, otwartość na udzielanie sobie wsparcia (Solomon i Tatkin, 2011). Brak umiejętności zarządzania problemami pozbawia zaś pary możliwości regulowania napięć, które łatwo mogą przerodzić się w konflikty i zagrozić harmonii i zadowoleniu ze związku (Plopa, 2005; Hudson i Fraley, 2017).

Satysfakcjonujące pozostawanie w bliskim związku wymaga od partnerów umiejętności radzenia sobie z konfliktami (Boğda i Şendil, 2012; Olesiński, 2013; Pascuzzo i in., 2013). Bezpieczny styl przywiązania skłania do poszukiwania porozumienia z partnerem, partnerką (Cann, Norman, Welbourne i Calhoun, 2008). Jest on wiązany z większymi predyspozycjami do osiągania harmonii w związkach romantycznych, co jest możliwe dzięki korzystaniu z konstruktywnych strategii rozwiązywania konfliktów i stosowania pozytywnej komunikacji w ekspresji uczuć podczas sytuacji konfliktowych. Partnerzy bezpieczni, w porównaniu z osobami o pozabezpiecznych wzorcach tworzenia więzi, mają większą skłonność do korzystania z aktywnych sposobów rozwiązywania konfliktów i zachowują się podczas nich bardziej rozjemczo (Shi, 2003), bardziej współpracują, a także odczuwają podczas konfliktów mniej zagrożenia ze strony partnera w porównaniu z osobami prezentującymi odmienne style przywiązaniowe (Boğda i Şendil, 2012).

Pozabezpieczne style przywiązania niosą ze sobą zagrożenia w nawiązywaniu i utrzymywaniu bliskości, co przejawia się m.in. w nastawieniu do rozwiązywania konfliktów. W sytuacjach związanych ze zwiększonym stresem, a takim niewątpliwie jest konflikt z partnerem romantycznym, istotną rolę odgrywa umiejętność regulowania emocji. W badaniach Besharat i Shahidi (2014) wykazano związek unikającego i lękowo-ambiwalentnego stylu przywiązania z aleksytymią. Aleksytymia utrudnia regulację emocji (Besharat i Shahidi, 2014), co może przejawiać się w postaci niezdolności do konceptualizacji i rozróżniania emocji, niezdolności do świadomego doświadczenia ich, empatycznego ujmowania relacji.

Styl bezpieczny skłania do sięgania po strategie, które zmniejszają stres i wzbudzają pozytywne emocje (Morley i Moran, 2011; Mannarini i Boffo, 2014). Style pozabezpieczne predysponują do stosowania strategii podkreślających negatywne emocje. Osoby przywiązane unikająco tłumią doświadczenia emocjonalne, podczas gdy osoby o lękowo-ambiwalentnym stylu przywiązania przeżywają sytuacje jako bardziej stresujące. Styl unikowy prowadzi zatem do odcinania się od problemów, izolowania się, zamykania się w sobie i unikania utarczek słownych, podczas gdy partnerzy lękowi mogą wręcz takie kłótnie inicjować.

Osoby lękowo-ambiwalentne mają tendencję do wywierania presji na partnerze, okazywania wrogości, a także braku dążenia do podjęcia dyskusji w celu porozumienia się. Mają też skłonność do odczuwania winy i poczucia skrzywdzenia po konflikcie, stosują strategie obwiniania partnera/partnerki, wyrażania gróźb, słownej i fizycznej agresji oraz strategii prośba–wycofanie

(presja–opór) (Feeney, 2004; Pascuzzo i in., 2013). Osoby przejawiające wysoki poziom niepokoju i niski poziom unikania (zaabsorbowany styl przywiązania) angażują się w zaistniałe sytuacje konfliktowe (Cann i in., 2008).

Lękowo-ambivalentni partnerzy nie stronią od podejmowania prób radzenia sobie z konfliktami, co daje im szansę niekiedy dojść do porozumienia, jednak ich taktyki nacisku oraz inne stosowane formy rozwiązywania trudnych sytuacji bywają niekonstrukttywne. Ze względu na to, że mają zazwyczaj negatywny obraz siebie i zarazem pragną bliskości, co do której przejawiają stosunek ambiwalentny, potrzebują wiele uwagi ze strony partnera, która ma utwierdzić ich w przekonaniu o jego dostępności i responsywności. W obliczu sytuacji stresujących są predysponowani do nadmiernej aktywności i przesady w manifestowaniu swoich emocji, by zwrócić na siebie uwagę partnera (Pascuzzo i in., 2013; Ehrlich i Cassidy, 2019). Hiperaktywacja ich systemu przywiązania pod wpływem stresu prowadzi do ruminacji, koncentrowania się na negatywnych emocjach, negatywnych scenariuszach zdarzeń, przewidywaniu różnorodnych nieszczęść, nadmiernego emocjonalnego „przywierania” do partnera lub też nadmiernego kontrolowania go, nadmiernego uzależniania od siebie. Partnerzy lękowi sięgają po strategię zorientowaną na emocjach i stosują mniej strategii zadaniowych (Pascuzzo i in., 2013). Doświadczają wielu sytuacji konfliktowych, a także eskalacji konfliktów w codziennym życiu w związku (Crowell, Treboux i Waters, 2002; Crowell, Fraley i Shaver, 2008; Madey i Rogers, 2009).

Styl unikowy (bojaźliwy) prowadzi do unikowych strategii radzenia sobie z konfliktem, niskiego zainteresowania interesem własnym oraz drugiej strony, co przejawia się małym zaangażowaniem w rozwiązanie zaistniałego w związku problemu (Cann i in., 2008). Predysponuje do wycofywania się z rozwiązywania konfliktów i przejawianiu trudności w regulowaniu negatywnych stanów emocjonalnych (Shi, 2003). Osoby takie rzadko dążą do kompromisów, jak i do poszukiwania wsparcia społecznego po doświadczeniach stresowych. Wysoki wskaźnik unikania bliskości i niski lęk (unikający–wycofany styl przywiązania) predysponują do zachowań dominujących (Cann i in., 2008).

Pascuzzo i inni (2013) wykazali, że osoby o unikowym wzorcu przywiązania, które doświadczyły w przeszłości, że okazywanie uczuć i szukanie bliskości prowadzi do bólu i odrzucenia, tłumią aktywację ich systemu przywiązania przez brak poszukiwania wsparcia społecznego. Shi (2003) uzasadnia postawę osób unikowych wobec konfliktów ich doświadczeniami z dzieciństwa, przywołując przykład dziecka, które w sytuacji stresu, zamiast poszukiwać ukojenia emocji u opiekuna (figury przywiązania), kieruje uwagę ku zabawkom. Podobnie w dorosłości – w momentach konfliktów w związku osoby unikowe automatycznie i nieświadomie stronią od otwartej rozmowy, która (w ich percepcji) mogłaby stać się dla nich potencjalnym źródłem stresu. Lęk przed odrzuceniem podczas konfrontacji słownej z partnerem utrudnia stosowanie konstruktywnych strategii rozwiązywania problemów wymagających otwartości, ujawniania własnych uczuć i pragnień, umiejętności wczucia się w emocje i oczekiwania drugiej strony konfliktu. Unikanie rozmowy i kontaktu z trud-

nymi emocjami jest dla nich swoistą obroną i formą regulacji napięcia, podobnie jak zachowania dominujące, które mają „odgrodzić” od intymnego kontaktu i potencjalnego bólu przysporzonego przez drugą osobę (Shi, 2003; Mikulin-cer i Shaver, 2007; Collins i Gillath, 2012).

Akbağ i İmamoğlu (2010) wykazali, że styl unikowy (wycofany) nie predysponuje do poczucia winy. Pojęcie winy sprowadza się do skruchy, żalu i chęci naprawy sytuacji, przeproszenia bądź zadośćuczynienia. Wiąże się też z perspektywą wpływu danego nagannego zachowania na innych ludzi. Badania ukazały ujemną korelację stylu wycofanego z winą. Pozytywny obraz siebie i negatywny obraz innych sprawiają, że osoby unikowe mają implikowaną stylem przywiązania tendencję do przedkładania własnego interesu ponad potrzeby innych, a w związku z tym nie czują się odpowiedzialne, ani winne zaistniałej sytuacji.

Niekiedy w obliczu konfliktów partnerzy sięgają po poczucie humoru, jako strategię radzenia sobie z zaistniałą sytuacją. Podstawowe rozróżnienie dotyczy pozytywnego lub negatywnego charakteru humoru, który może być skierowany na siebie lub na drugą osobę i mieć charakter rozjemczy lub agresywny.

Humor rozjemczy wynika z pozytywnej percepcji drugiej osoby i chęci rozładowania napięcia, podczas gdy humor agresywny bywa stosowany jako zakamuflowany atak i wynika z negatywnego postrzegania innych bliskich osób. Styl lękowy predysponuje do stosowania humoru w samoobronie, unikowy zaś nie sprzyja korzystaniu z humoru dla rozładowania napięcia. Partnerzy unikowi stronią od angażowania siebie i innych w daną sytuację, a zachowania dominujące mogą przejawiać się w naigrywaniu się z partnera (Cann i in., 2008). Badania wykazały, że pozabezpieczne style przywiązania sprzyjały nieadaptacyjnemu korzystaniu z humoru w obliczu problemów (np. agresywne ośmieszanie, szydzenie, żarty w samoobronie w celu zyskania czyjejś akceptacji), co w konsekwencji potęgowało negatywne emocje. Badani o bezpiecznym stylu przywiązania adaptacyjnie posługiwali się żartami, co w efekcie niwelowało napięcie, rozbawiało, zmniejszało negatywne emocje i kreowało dystans do problemu, obniżając poziom stresu (Besser, Luyten i Mayers, 2012).

Style przywiązaniowe a predyspozycje do zazdrości i niewierności

Jednym z aspektów bliskości jest niepewność tego, czy własne uczucia są odwzajemniane. Niepewność co do wzajemności zainteresowania, typowa zwłaszcza dla okresu zakochania, obciąża system psychiczny człowieka, powodując wewnętrzne napięcia, których umiejętnie unormowanie bądź nieadaptacyjne rozładowywanie zależą od zdolności regulowania emocji. Można tu mówić o mechanizmie ruminacji, który jest nieprzystosowawczą formą autorefleksji wobec sytuacji stresogennych, polegającą na stałym przetwarzaniu poznawczym i przeżywaniu powracających myśli dotyczących zdarzeń i ich możliwych konsekwencji, charakterystyczną zwłaszcza dla kobiet. Ruminacje, poprzez ich zabarwienie pesymizmem skoncentrowanie wokół uczuć i problemów osoby je przeżywającej, stanowią zagrożenie dla intymności w relacji romantycznej, zwłaszcza w obszarze spotęgowanej czujności wobec możliwości

utrąty bliskiej osoby. Wyzwalają potrzebę potwierdzenia dostępności partnera i upewniania się o wzajemności uczuć.

Badania (Reynolds, Searight i Ratwick, 2014; Plopa, 2015) wykazały, że osoby o bezpiecznym stylu przywiązania mają dobrą umiejętność regulowania emocji w bliskich relacjach interpersonalnych. Osoby lękowo-ambiwalentne zaś mogą mieć problemy ze względu na dwuznaczność postrzegania bliskości, której pragną, zarazem się jej obawiając. Z kolei partnerzy unikający mają umiejętność tłumienia bądź zaprzeczania myślom i uczuciom związanym z przywiązaniem. Mogą się przez to wydawać pozornie chłodni lub zdystansowani wobec partnera.

Badania przeprowadzone na grupach osób przejawiających bezpieczny, unikający i lękowo-ambiwalentny styl przywiązania wykazały, że osoby lękowo-ambiwalentne najczęściej korzystały z ruminacji i cechowały się najwyższym poziomem odczuwanego lęku w stosunku do intymności. Badani o cechach wzorca unikowego zachowywali największy dystans emocjonalny i tłumienie uczuć (Reynolds i in., 2014).

Związkiem romantycznym często towarzyszy kompleks skrajnych emocji, których jednym z przejawów jest zazdrość o partnera. Badania wiązały zazdrość z pozabezpiecznymi stylami przywiązania, aktywowanymi w okolicznościach postrzeganych jako zagrażające lub stresujące, a taką sytuacją niewątpliwie jest pojawienie się w otoczeniu pary „intruza”, zagrażającego stabilności związku i wyłączności partnerów.

Osoby prezentujące styl lękowo-ambiwalentny ujawniają podwyższony poziom podejrzliwości, zamartwiania się i zazdrości. Whitson i Mattingly (2010) zwrócili uwagę, że podwyższony poziom lęku o relację generuje przejawianie zazdrości celem skłonienia partnera do ciągłego potwierdzania swojego zaangażowania w związek.

Z kolei osoby prezentujące styl unikowy znacząco rzadziej są zazdrosne o partnera, co wiąże się z mniejszą liczbą zachowań nastawionych na podtrzymanie związku, a większą na zyskanie kontroli nad relacją w związku, co daje im większe poczucie niezależności czy siły „ego”. Sharpsteen i Kirkpatrick (1997), analizując różne formy ekspresji zazdrości akcentowali, że predyktorem jakościowych różnic indywidualnych w jej doświadczaniu były odmienne charakterystyki kategorii stylów przywiązania, a nie tylko odmienny poziom odczuwanego zapotrzebowania na odczuwanie poczucia bezpieczeństwa w relacji.

Osoby o stylu przywiązania lękowo-ambiwalentnym wykazują tendencję do hamowania złości, osoby o stylu unikowym przywiązania kierowały złość w stronę czynnika zagrażającego („intruza”), zaś osoby przejawiające bezpieczny styl przywiązania najczęściej wyrażały swoje emocje związane z zazdrością bezpośrednio wobec swojego partnera, starając się wyjaśniać nieporozumienia. Najwięcej problemów z radzeniem sobie z uczuciem zazdrości mają osoby podatne na szybkie generowanie lęku, co wzbudza nieuzasadnioną podejrzliwość wobec partnera, oczekiwanie z jego strony częstego potwierdzenia swojej wierności (por. Żemojtel-Piotrowska, Piotrowski i Baran, 2014).

Jednym z potencjalnych kosztów pozostawiania w bliskim związku może być niewierność partnera. Około 60-65% par zgłaszających się na psychoterapię w Stanach Zjednoczonych podawało jako przyczynę niewierność partnera (Boğda i Şendil, 2012). Zdrada jest drugim spośród rozpoznanych powodów rozpadu związków małżeńskich w Polsce. Badania w tym zakresie, przeprowadzone przez prof. Izdebskiego, wykazały, że do zdrady przyznawało się 42% Polek i 48% Polaków, a odsetek ten wzrastał wraz z wiekiem (60% wśród osób powyżej 50. roku życia) (Izdebski, 2012). Doświadczenie zdrady obniża poczucie wartości osoby, której zaufanie zostało nadwyżęzone. Może powodować u niej gniew, zazdrość, poczucie poniżenia, żal lub budzić chęć odwetu albo unikania dalszych kontaktów. Pozostawia ślad na psychice osoby zdradzonej, dezorganizując uczucia i myśli, wzbudzając zazdrość i niepewność odnośnie do przyszłości (Boğda i Şendil, 2012).

Internetowe badania, przeprowadzone na osobach randkujących, kohabituujących i będących w związku małżeńskim, wykazały, jak różne mogą być oblicza tego, co partnerzy mogą postrzegać jako zdradę. Dla 9% badanych przejawem niewierności były pocałunki, dla 16% zakochanie się w innej osobie, 44% uznało za zdradę stosunki seksualne z kimś innym niż aktualny partner, zaś dla 31% osób zdradą było nie tylko utrzymywanie erotycznej więzi z inną osobą, ale jednocześnie darzenie jej miłością (Kluwer i Karremans, 2009; Lorecka, 2017, 2019).

Podstawowym rozróżnieniem niewierności jest zdrada emocjonalna, odnosząca się do intymnej psychicznej bliskości z osobą spoza diady, lub seksualna, czyli współżycie seksualne poza podstawową relacją uczuciową. Związek postrzegania zdrady seksualnej i emocjonalnej z płcią osób badanych zgłębiał Buss wraz ze swoimi współpracownikami (Buss, Larsen i Westen, 1992).

Opublikowane przez nich wyniki wskazują, że dla mężczyzn zdrada seksualna partnerki stanowi większe źródło negatywnych odczuć niż jej niewierność emocjonalna. Przeciwnie dla kobiet – postrzegały one zdradę emocjonalną i tę spowodowaną zakochaniem się partnera w innej kobiecie jako większy powód dyskomfortu emocjonalnego niż jego niewierność seksualna (Lorecka, 2017). Tendencje do zdrady były częściej przypisywane mężczyznom niż kobietom, zaś większą swobodę obyczajów seksualnych wiązano ze wzrostem możliwości wystąpienia niewierności (Treger i Sprecher, 2011).

Badania wskazują, że osoby prezentujące unikowy lub ambiwalentno-lękowy wzorzec przywiązania częściej niż przywiązani bezpiecznie ujawniają skłonności do nawiązywania przygodnych, seksualnych relacji i częściej uprawiają seks poza własnym związkiem (Feeney, 2004; Lemelin, Lussier, Sabourin, Brassard i Naud, 2014; Trzęsowska-Greszta i Szymczyk, 2014).

Z doświadczeniem zdrady wiązano samoocenę, szczególnie w zakresie percepcji własnej atrakcyjności. Bogaert i Sadava (2002) zwrócili uwagę na to, że osoby o stylu przywiązania bezpiecznym wyżej oceniają własną atrakcyjność w porównaniu z osobami lękowo-ambiwalentnymi. Z doświadczeniem niewierności wiązano też styl unikowy (wycofany) i lękowo-ambiwalentny, zaś bezpieczny i lękowy (bojaźliwy) nie były kojarzone z żadnym rodzajem niewierności (Boğda i Şendil, 2012).

W kontekście rozróżnienia zdrady na seksualną lub emocjonalną niewierność seksualna ze strony partnerki jest negatywniej oceniana przez mężczyzn, podczas gdy kobiety gorzej postrzegają zdradę emocjonalną partnerów (Treger i Sprecher, 2011). Badania przeprowadzone na przestrzeni 14 lat na grupie 3879 studentów uwiarydliły jednak wpływ stylu przywiązania na odbiór niewierności partnera przez kobiety i mężczyzn, odbiegający od tego standardu. Styl lękowo-ambiwalentny badanych mężczyzn, opierający się na negatywnym obrazie siebie, a pozytywnym innych, powodował u nich gorszą percepcję zdrady emocjonalnej niż u mężczyzn o bezpiecznym i unikowym (bojaźliwym) wzorcu przywiązania.

Kobiety o stylu unikowym (wycofanym), w porównaniu z grupą kobiet o lękowo-ambiwalentnym i unikowym (bojaźliwym) wzorcu przywiązania, gorzej reagowały na zdradę seksualną partnera (Treger i Sprecher, 2011). Taki niespecyficzny stosunek do zdrady seksualnej przejawiany w badaniu przez kobiety unikowo-wycofujące może wynikać z charakteru stylu przywiązania i swoistego stosunku do bliskości w diadzie.

Osobliwość stylu nie oferuje funkcjonalnych predyspozycji do budowania intymności, a wręcz kreuje największe przed nią obawy. Podczas gdy inne czynniki wpływające na pogłębianie i utrzymywanie romantycznej relacji, takie jak otwartość, rozmowy, zwierzenia, czułość, wyrażanie uczuć, wspieranie w trudnych sytuacjach, nie są dla stylu unikowego typowe. Seks w związku może być postrzegany jako istotny, a nawet najważniejszy przejaw istnienia więzi.

WNIOSKI

Podsumowując przedstawione analizy warto podkreślić nasuwającą się refleksję, że wszelkie wyjaśnienia nie mogą być sprowadzane do koncepcji więzi przywiązaniowych. Z pewnością są granice jej użyteczności w interpretowaniu różnych aspektów ludzkiego funkcjonowania, ujętych z perspektywy rozwojowej.

Od ponad 20 lat teoria przywiązania dostarcza także podstaw teoretycznych dla badania intymnych relacji w dorosłości w powiązaniu z ich doświadczeniem bliskości we wczesnych fazach rozwoju. Ostatnie prace także ujawniają, że funkcjonowanie ludzi w bliskich związkach ujawnia się różnorodnie, zależnie od indywidualnych różnic mających bogate uwarunkowania.

Dlatego też styl przywiązaniowy, jaki prezentują poszczególne osoby, może mieć różne źródła, tak jak różne są ich biografie (Fraley i Hudson, 2017). Zgodzić się należy z poglądem, że źródła różnych trudności występujące w bliskich związkach są bardziej kompleksowe (np. rodzinne stresory, właściwości podmiotowe, neurobiologiczne problemy), stąd teoria więzi przywiązaniowych wymaga dalszej refleksji teoretycznej (Fraley, 2019; Płopa, 2015, 2019; Ehrlich i Cassidy, 2019). Ważne są również prace nad metodologią; metody badania przywiązania w późniejszym wieku są kontrowersyjne, chociaż inspirujące. Nie można jednak przejść obojętnie wobec osiągnięć badawczych dokony-

wanych w paradygmacie teorii przywiązania, na co starano się zwrócić uwagę w tym artykule.

LITERATURA CYTOWANA

- Akbağ, M. i İmamoğlu, S. E. (2010). The prediction of gender and attachment styles on shame, guilt, and loneliness. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 10(2), 669-682.
- Bartholomew, K. i Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226-244.
- Bartholomew, K., Kwong, M. J. i Hart, S. D. (2001). Attachment. [W:] W. J. Livesley (red.), *Handbook of personality disorders: Theory, research, and treatment* (s. 196-230). New York, NY, London: The Guilford Press.
- Besharat, M. A. i Shahidi, V. (2014). Mediating role of cognitive emotion regulation strategies on the relationship between attachment styles and alexithymia. *Europe's Journal of Psychology*, 10(2), 352-362.
- Besser, A., Luyten, P. i Mayers, L. (2012). Adult attachment and distress: The mediating role of humor styles. *Individual Differences Research*, 10(3), 153-164.
- Beumeister, R. F. i Bratslavsky, E. (2001). Bad is stronger than good. *Review of General Psychology*, 5(4), 323-370.
- Boğda, D. K. i Şendil, G. (2012). Investigating infidelity tendency and conflict management based on attachment styles and gender. *Journal of Social Sciences*, 11(40), 205-219.
- Bowlby, J. (1979). *The making and breaking of affectional bonds*. London: Tavistock.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York, NY: Basic Books.
- Bowlby, J. (2007). *Przywiązanie*. Tłum. M. Polaszewska-Nicke. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Brennan, K. A., Clark, C. L., Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult romantic attachment: An integrative overview. [W:] J. Cassidy i P. R. Shaver (red.), *Handbook of attachment theory and close relationships* (s. 46-76). New York, NY: Guilford Press.
- Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28, 759-775.
- Buss, D., Larsen, R. i Westen, D. (1992). Sex differences in jealousy: Evolution, physiology, and psychology. *Psychological Science*, 3(4), 251-255.
- Cann, A., Norman, M., Welbourne, J. i Calhoun, L. (2008). Attachment styles, conflict styles and humour styles: Interrelationships and associations with relationship satisfaction. *European Journal of Personality*, 22(2), 131-146.
- Cassidy, J. i Shaver, P. R. (red.) (2010). *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (wyd. 2). New York, NY: Guilford Press.
- Chojnacka, A. (2006). Poczucie autodeterminacji i style przywiązania a procesy adaptacji psychicznej. *Psychologia Jakości Życia*, 1, 63-82.

- Chopik, W. J., Edelstein, R. S. i Fraley, R. C. (2013). From the cradle to the grave: Age differences in attachment from early adulthood to old age. *Journal of Personality, 81*, 171-183.
- Collins, N. L. i Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology, 58*(4), 644-663.
- Collins, T. i Gillath, O. (2012). Attachment, breakup strategies, and associated outcomes: The effects of security enhancement on the selection of breakup strategies. *Journal of Research in Personality, 46*, 210-222.
- Crowell, J. A., Fraley, R. C., Shaver, P. R. (2008). Measurement of individual differences in adolescent and adult attachment. [W:] J. Cassidy i P. R. Shaver (red.), *Handbook of attachment. Theory, research and clinical applications* (s. 599-634). New York, NY, London: The Guilford Press.
- Crowell, J. A., Treboux, D. i Waters, E. (2002). Stability of attachment representation: The transition to marriage. *Developmental Psychology, 4*, 467-479.
- Davis, D., Shaver, Ph. R., Widaman, K. F., Vernon, M. L., Follette, W. C. i Beitz, K. (2006). "I can't get no satisfaction": Insecure attachment, inhibited sexual communication, and sexual dissatisfaction. *Personal Relationships, 13*(4), 465-483.
- Ehrlich, K. B. i Cassidy, J. (2019). Attachment and physical health: Introduction to the special issue. *Attachment and Human Development, 21*, 1-4.
- Feeney, B. C. (2004). A secure base: Responsive support of goal strivings and exploration in adult intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 87*, 631-648.
- Fraley, R. Ch. (2019). Attachment in adulthood: Recent developments, emerging debates, and future directions. *Annual Review of Psychology, 70*, 401-422.
- Fraley, R. Ch. i Hudson, N. W. (2017). The development of attachment styles. [W:] J. Specht (red.), *Personality development across the lifespan* (s. 275-292). New York, NY: Academic Press.
- Fraley, R. Ch. i Roisman, G. I. (2018). The development of attachment styles: Four lessons. *Current Opinion in Psychology, 25*, 26-30.
- Fraley, R. Ch., Roisman, G. I., Booth-LaForce, C., Owen, M. T. i Holland, A. S. (2013). Interpersonal and genetic origins of adult attachment styles: A longitudinal study from infancy to early adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology, 104*, 817-838.
- Fraley, R. Ch. i Shaver, P. R. (2000). Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of General Psychology, 4*, 132-154.
- Fraley, R. Ch., Vicary, A. M., Brumbaugh, C. C. i Roisman, G. I. (2011). Patterns of stability in adult attachment: An empirical test of two models of continuity and change. *Journal of Personality and Social Psychology, 101*, 974-992.
- Goldberg, S. (2000). *Attachment and development*. London: Arnold-Hodder Headline Group.
- Hazan, C. i Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(3), 511-524.

- Hudson, N. W. i Fraley, R. C. (2017). Adult attachment and perceptions of closeness. *Personal Relationships, 24*, 17-26.
- Izdebski, Z. (2012). *Seksualność Polaków na początku XXI wieku*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Kaźmierczak, M. i Plopa, M. (2006). Style przywiązaniowe partnerów a jakość ich komunikacji w małżeństwie. *Psychologia Rozwojowa, 11*(4), 115-126.
- Kaźmierczak, M. i Plopa, M. (2012). *Komunikacja w bliskich związkach. Teoria i metoda badania*. Warszawa: Vizja Press & IT.
- Keren, E. i Mayseless, O. (2013). The freedom to choose secure attachment relationships in adulthood. *Journal of Genetic Psychology, 174*(3), 271-290.
- Kluwer, E. i Karremans, J. (2009). Unforgiving motivations following infidelity: Should we make peace with our past? *Journal of Social and Clinical Psychology, 28*(10), 1298-1325.
- Lehmiller, J., VanderDrift, L. i Kelly, J. (2014). Sexual communication, satisfaction, and condom use behavior in friends with benefits and romantic partners. *Journal of Sex Research, 51*(1), 74-85.
- Lemelin, C., Lussier, Y., Sabourin, S., Brassard, A. i Naud, Ch. (2014). Risky sexual behaviours: The role of substance use, psychopathic traits, and attachment insecurity among adolescents and young adults in Quebec. *Canadian Journal of Human Sexuality, 23*(3), 189-199.
- Liberska, H. i Suwalska, D. (2011). Znaczenie przywiązania dla funkcjonowania młodych dorosłych w związkach intymnych. [W:] H. Liberska i A. Malina (red.), *Współczesne problemy współczesnych małżeństw i rodzin* (s. 69-86). Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Lorecka, K. (2016). *Miłość. Kocha... lubi... szanuje...?* Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Lorecka, K. (2017). *Pozabezpieczone style przywiązania a jakość miłości w świetle trójczynnikowej teorii miłości Roberta Sternberga*. Niepublikowana praca magisterska, WSFiZ, Warszawa.
- Lorecka, K. (2019). *Jak Kochamy? O przywiązaniu w miłości*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Lubiewska, K. (2012). Attachment transmission across three generations in the context of sociopolitical transformation in Poland. *Cognition, Brain, Behavior. An Interdisciplinary Journal, 16*(2), 213-238.
- Madey, S. F. i Rodgers, L. (2009). The effect of attachment and Sternberg's Triangular Theory of Love on Relationship Satisfaction. *Individual Differences Research, 7*(2), 76-84.
- Mannarini, S. i Boffo, M. (2014). The relevance of security: A latent domain of attachment relationships. *Scandinavian Journal of Psychology, 55*(1), 53-59.
- Mikulincer, M. i Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. New York, NY: Guilford Press.
- Monteoliva, A., García-Martínez, J. M. A., Calvo-Salguero, A. i Aguilar-Luzón, M. (2012). Differences between men and women with a dismissing attachment style

- regarding their attitudes and behaviour in romantic relationships. *International Journal of Psychology*, 47(5), 335-345.
- Morley, T. E. i Moran, G. (2011). Cognitive Vulnerabilities in Early Childhood: Mechanisms Linking Early Attachment to Later Depression. *Clinical Psychology Review*, 31, 1071-1082.
- Olesiński, P. (2013). Rozwojowe ujęcie Trójczynnikowej Teorii Miłości Sternberga – trójwarstwowa miłość. *Psychologia Rozwojowa*, 18(2), 9-18.
- Pascuzzo, K., Cyr, Ch. i Moss, E. (2013). Longitudinal association between adolescent attachment, adult romantic attachment, and emotion regulation strategies. *Attachment & Human Development*, 15(1), 83-103.
- Plopa, M. (2005). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Plopa, M. (2007). *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Plopa, M. (2008). *Kwestionariusz Stylów Przywiązaniowych*. Warszawa: Vizja Press & IT.
- Plopa, M. (2012). *Rodzice a młodzież*. Warszawa: Vizja Press & IT.
- Plopa, M. (2015). Więzi małżeńskie i rodzinne w perspektywie teorii przywiązania. [W:] I. Janicka i H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (s. 141-166). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Plopa, M. (2019). Rozwody jako niepokojące zjawisko współczesności. Psychologiczna perspektywa badań. [W:] T. Rostowska i A. Lewandowska-Walter (red.), *Psychospołeczne konteksty relacji rodzinnych* (s. 117-148). Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Reynolds, S., Searight, H. R. i Ratwick, S. (2014). Adult attachment styles and rumination in the context of intimate relationships. *North American Journal of Psychology*, 16(3), 495-506.
- Rostowski, J. (2010). Genetyczno-ewolucyjne podejście do małżeństwa i rodziny. [W:] T. Rostowska i A. Peplińska (red.), *Psychospołeczne aspekty życia rodzinnego* (s. 11-42). Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Rostowski, J. (2012). *Rozwój mózgu człowieka w cyklu życia. Aspekty bioneuropsychologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Rostowski, J. i Rostowska, T. (2010). Neuropsychologiczne podłoże związku małżeńskiego. [W:] T. Rostowska i A. Peplińska (red.), *Psychospołeczne aspekty życia rodzinnego* (s. 43-63). Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Sharpsteen, D. J. i Kirkpatrick, L. (1997). Romantic jealousy and adult romantic attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(3), 627-640.
- Shi, L. (2003). The association between adult attachment styles and conflict resolution in romantic relationships. *American Journal of Family Therapy*, 31(3), 143-157.
- Solomon, M. i Tatkin, S. (2011). Love and war in intimate relationships: Connection, disconnection, and mutual regulation in couple therapy. *Journal of Phenomenological Psychology*, 43(2), 239-245.
- Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93(2), 119-135.

- Treger, S. i Sprecher, S. (2011). The influences of sociosexuality and attachment style on reactions to emotional versus sexual infidelity. *Journal of Sex Research*, 48(5), 413-422.
- Tryjarska, B. (2012). Style przywiązania partnerów a tworzenie bliskich związków w dorosłości. [W:] B. Tryjarska (red.), *Bliskość w rodzinie. Więzy w dzieciństwie a zaburzenia w dorosłości* (s. 185-217). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Trzęsowska-Greszta, E. i Szymczyk, B. (2014). Styl przywiązania a seksualność człowieka w świetle najnowszych badań. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 4(20), 128-143.
- Whitson, D. i Mattingly, B. A. (2010). Waking the green-eyed monster: Attachment styles and jealousy induction in romantic relationships. *Psi Chi Journal of Undergraduate Research*, 15(1), 24-29.
- Zhang, H. (2012). Self-improvement as a response to interpersonal regulation in close relationships: The role of attachment styles. *Journal of Social Psychology*, 152(6), 697-712.
- Żemojtel-Piotrowska, M., Piotrowski, J. i Baran, T. (2014). Roszczeniowość a satysfakcja ze związku intymnego. *Studia Psychologiczne*, 52(1), 21-32.

Attachment styles and the quality of close relationships

Mieczysław Plopa*

Katarzyna Lorecka

University of Economics and Human Sciences in Warsaw

Institute of Psychology

Over the last 40 years, scientists have made significant progress in understanding the impact of early childhood experiences of attachment on the quality of social functioning in adulthood. In recent years, new research has shed light on the links between the type of attachment style manifested by women and men and the problems that arise in a dyad and ways of solving them. The aim of this article is to show how the particular attachment styles can be related to communication difficulties, inability to constructively resolve conflicts, unjustified jealousy, and infidelity.

Key words: attachment; communication; conflict; jealousy; infidelity; gender.

INTRODUCTION

The quality of human functioning in close relationships depends on a wide range of conditions. The theory of attachment plays an important explanatory role in this area; its value has been confirmed by numerous empirical studies. It has been particularly useful in investigations which have attempted to gain a deeper understanding of close ties in marital and partner relationships. Experiences of attachment are more and more commonly associated with the stability and quality of close relationships. It has been observed that certain attachment styles (shaped mainly in relationships with significant persons in infancy) are related to various forms of social behaviour that strengthen, weaken or can even destroy bonds (Collins & Read, 1990; Goldberg, 2000; Bowlby, 2007; Mikulincer & Shaver, 2007; Chopik, Edelstein, & Fraley, 2013; Fraley, Vicary, Brumbaugh, & Roisman, 2011; Fraley, Roisman, Booth-

---

* Address for correspondence: MIECZYŚLAW PLOPA—University of Economics and Human Sciences in Warsaw, Institute of Psychology, ul. Okopowa 59, 01–043 Warszawa, Poland; e-mail: m.plopa@vizja.pl

LaForce, Owen, and Holland, 2013; Fraley & Roisman, 2018; Plopa, 2007, 2008, 2012, 2015; Rostowski, 2010, 2012; Lorecka, 2016, 2017).

Immediately after birth, a child launches a system of “triggers” that are attractive to the caregiver and are intended to provoke their response to the needs being signalled. The behavioural attachment system is one of the systems that enable a child to gain elementary knowledge of the world and others as well as to learn to trust another person (Bowlby, 1979, 1988; Bretherton, 1992). In order to maintain contact with the caregiver, infants exhibit a wide repertoire of behaviours such as crying, smiling, sucking, hugging, or “following.” The bonding system, which consists in *strengthening the personal relationship* between the child and the primary caregiver (usually the mother), is activated very early on. Hundreds of observations of infants’ interactions with their mothers indicate that adults engage in protecting behaviours in response to infants’ signals. The focus on the relationship is new, special, and unique to both of them. The adult learns to respond selectively to the child’s individuality and begins to help them shape their subjectivity (Plopa, 2015).

Research based on the paradigm of the attachment theory suggests that it is legitimate to treat attachment as a prototype of social relations, also those formed during adulthood. It is probable that positive attachment shapes plasticity as regards new relationships and experiences, modelling the development of a wide range of social skills. The pattern of affective regulation established in early attachment relationships stabilizes a person’s emotional base and serves adults as a prototype for self-regulation that is needed in the broad social world (Bartholomew & Horowitz, 1991; Goldberg, 2000; Bartholomew, Kwong, & Hart, 2001; Rostowski & Rostowska, 2010; Rostowski, 2012; Plopa, 2015; Ehrlich & Cassidy, 2019).

Attachment can be defined as a relatively stable social and emotional relationship with another person or as intrapsychic structures that develop on the basis of individual experiences with the first caregivers. It is an internal operating model that significantly affects one’s behaviour, regulation of emotions as well as perception and interpretation of various social stimuli. It comes to life especially within the space of intimate interpersonal relationships. Romantic relationships are shaped by similar mechanisms as those that govern the relationship between an infant and his/her caregivers (Bowlby, 1988; Chojnacka, 2006; Cassidy & Shaver, 2010; Liberska & Suwalska, 2011; Tryjarska, 2012; Kaźmierczak & Plopa, 2012; Lubiewska, 2012).

An attachment style is understood as the level of sense of trust and security in interpersonal relationships, which is intrinsically related to infancy and the interpersonal behaviour of an individual over their lifetime.

The concepts of attachment styles, which are underpinned by Bowlby’s theory of attachment, capture the multiple dimensions of human functioning in close relationships with other people and introduce the basic distinction into secure and insecure (or trustful/distrustful) styles. A child’s loss of trust in the closest caregiver who does not adequately and functionally play their

role in the child's development, may result in the creation of specific operational models of perception of oneself and other people (Boffo, 2014).

There is no complete agreement among researchers as to the typology of attachment styles. Some use a three-category typology (i.e., secure, anxious-ambivalent, and avoidant styles) (Hazan & Shaver, 1987), while others use a four-category classification (Bartholomew & Horowitz, 1991; Fraley & Shaver, 2000). For example, Bartholomew claims that the avoidant pattern described by Hazan is in conflict with two theoretically different forms of avoidance that can be described as fearful and dismissive. He believes that people who are characterized by fearful avoidance adopt an avoidant orientation in attachment relationships to protect themselves from being hurt or rejected by the partner, whereas the dismissive strategy is used by people who want to defend their independence and self-reliance. As a consequence of this reasoning, a four-category attachment model is proposed for adults: secure, anxious-preoccupied, fearful-avoidant, and dismissive-avoidant. Each of the four types of attachment exists within a two-dimensional space defined by positive or negative representations of oneself and others. For example, "secure" people characteristically maintain a positive representation of themselves (perceiving themselves as valuable and sympathetic) and of others (perceiving them as genuinely sensitive, kind, or helpful) (Bartholomew & Horowitz, 1991).

When reviewing the literature regarding attachment in close relationships between adults, one can find studies referring to both the three-category and the four-category typologies of attachment styles. To provide a clear overview of those studies, four categories of attachment style are discussed in the present paper: (1) the secure style (a positive frame of mind in closeness and intimacy, a lack of fear of rejection, a positive image of self and others); (2) the anxious-ambivalent style (an ambivalent attitude to intimacy, fear of abandonment/rejection, and a simultaneous desire for closeness); (3) the fearful-avoidant style (an uncomfortable frame of mind in closeness and intimacy, avoiding intimacy for fear of rejection, a negative image of self and others); (4) the dismissive-avoidant style (maintaining a sense of independence, a positive self-image, a negative image of others, discomfort in closeness and intimacy).

The focus of this article is the relation between the attachment styles exhibited by adults and some problems occurring in close relationships (such as communication difficulties, unjustified jealousy or betrayal).

Attachment styles and the development of communication skills

The skill of effective communication that builds closeness is an important factor affecting satisfaction with a relationship (Sternberg, 1986; Rostowski, 2010; Plopa, 2015, 2019). Readiness to confide in others, trust them and talk to them about matters that one finds important helps people form closer ties, gain greater knowledge of each other, and give and get understanding and support. Good communication rests on faith in mutual understanding, aware-

ness of one's feelings and the ability to express them, flexibility of thinking, and regulation of emotions (Baumeister & Bratslavsky, 2001; Davis et al., 2006; Kaźmierczak & Plopa, 2006, 2012; Tryjarska, 2012; Plopa, 2015).

Research into the relationship between marital satisfaction and the different attachment styles has shown that individuals who have experienced secure attachment in their childhood are able to establish constructive communication in close relationships. In turn, partners who are avoidant in conflict situations "slow down" verbal and non-verbal communication (Mikulincer & Shaver, 2007; Pascuzzo, Cyr, & Moss, 2013; Lehmiller, VanderDrift, & Kelly, 2014); they are reluctant to manifest their feelings and do not seek support in regulating their internal emotional states. In comparison to avoidant individuals, people who display the secure and anxious-ambivalent attachment styles have a greater tendency to be open about their personal experiences in the relationship and prefer partners with similar predispositions (Monteoliva, García-Martínez, Calvo-Salguero, & Aguilar-Luzón, 2012).

Reports taking into account the respondents' gender in the context of their attitudes and behaviours displayed in romantic relationships showed, *inter alia*, that men who had an avoidant attachment style reported a higher number of past relationships in comparison to men with a trusting attachment pattern. In turn, women with an avoidant attachment style did not differ in this respect from the other respondents who had different attachment styles. Compared to men with the secure style, (dismissive) avoidant men were more likely to report negative attitudes towards expressing feelings to their partners. In this category, (dismissive) avoidant women did not differ from female respondents with anxious-ambivalent and (fearful) avoidant attachment styles. The authors interpreted this result as being associated with women's socialization, which (beside the attachment style) had a dominant effect on their attitudes (Monteoliva et al., 2012). Studies have also shown that women reveal their feelings more willingly than men.

In comparison to people who display the characteristics of the avoidant style (both fearful and dismissive), respondents of both sexes with secure and anxious-ambivalent attachment patterns were more positively disposed to showing affection to their partners and reported fewer breakups in romantic relationships (Davis et al., 2006; Liberska & Suwalska, 2011; Zhang, 2012; Keren & Mayseless, 2013). Nevertheless, it can be seen that insecure attachment styles are more often associated with a lower level of communication competence and more frequent relationship dissolution (Brennan et al., 1998; Davis et al., 2006).

Constructive communication plays an important role in deepening intimacy and harmonious development of a relationship. Partners who are able to regulate their emotions and behaviours, form stronger bonds built upon mutual acceptance, ability to "read" each other's needs, and an openness to support each other (Solomon & Tatkin, 2011). By contrast, a lack of problem-management skills deprives couples of ways to regulate tensions, which can easily turn into conflicts and endanger the harmony of a relationship and the contentment associated with it (Plopa, 2005; Hudson & Fraley, 2017).

In order to stay in a satisfying close relationship, the partners need to be able to deal with conflicts (Boğda & Şendil, 2012; Olesiński, 2013; Pascuzzo et al., 2013). The secure attachment style prompts one to seek agreement with one's partner (Cann, Norman, Welbourne, & Calhoun, 2008). This style is characterized by a greater predisposition to achieve harmony in romantic relationships, which is possible due to the adoption of constructive conflict resolution strategies and positive communication of feelings during conflict situations. Compared to people with insecure patterns of establishing ties, secure partners have a greater tendency to use active methods of conflict resolution and are more conciliatory during conflicts (Shi, 2003); they are also more cooperative and feel less threatened by their partner during conflicts compared to people presenting other attachment styles (Boğda & Şendil, 2012).

The insecure attachment styles make it difficult to establish and maintain closeness, as manifested, among others, in the attitude towards conflict resolution. The ability to regulate emotions plays an important role in situations marked by greater stress—and conflict with a romantic partner undoubtedly is such a situation. A study by Besharat and Shahidi (2014) showed that avoidant and anxious-ambivalent attachment styles were associated with alexithymia. Alexithymia hampers emotion regulation (Besharat & Shahidi, 2014), which may be manifested in the inability to conceptualise, distinguish, and consciously experience emotions as well as in problems with empathic perception of relationships.

The secure style prompts individuals to adopt strategies that reduce stress and evoke positive emotions (Morley & Moran, 2011; Mannarini & Boffo, 2014). By contrast, insecure styles predispose people to use strategies that put emphasis on negative emotions. People who display an avoidant style suppress emotional experiences, whereas people with an anxious-ambivalent attachment style perceive situations as being more stressful. Thus, while the avoidant style leads to disconnection from problems, isolation, withdrawal into oneself, and avoidance of verbal clashes, anxious partners may even want to initiate quarrels.

Anxious-ambivalent people tend to show hostility towards their partner and to put pressure on him or her; as a rule, they also do not seek to discuss matters in order to come to an agreement. Such individuals usually have a sense of guilt and hurt after a conflict, adopt the strategy of blaming the partner, make threats, show verbal and physical aggression, and follow the request-withdrawal (or pressure-resistance) strategy (Feeney, 2004; Pascuzzo et al., 2013). People who have a high level of anxiety and a low level of avoidance (the preoccupied attachment style) tend to engage in conflict situations (Cann et al., 2008).

Anxious-ambivalent partners do not avoid coping with conflicts, which gives them a chance to reach an agreement from time to time, but their tactics of exerting pressure and other ways of solving difficult situations are sometimes unconstructive. Due to the fact that they usually have a negative self-image and simultaneously crave closeness, to which they have an ambivalent

attitude, they need a lot of attention from their partner, who is supposed to reassure them about his or her availability and responsiveness. In the face of stressful situations, they tend to manifest their emotions in an excessively active and exaggerated way to get the attention of the partner (Pascuzzo et al., 2013; Ehrlich & Cassidy, 2019). The hyperactivity of their attachment system caused by stress leads to rumination, concentration on negative emotions and negative scenarios of events, prediction of various misfortunes, emotional overattachment to the partner, excessive control of the partner, or making the partner excessively addicted to them. Anxious partners resort to emotion-oriented strategies and use fewer task-based strategies (Pascuzzo et al., 2013). In a relationship, they experience many conflict situations as well as escalation of conflict in everyday life (Crowell, Treboux, & Waters, 2002; Crowell, Fraley, & Shaver, 2008; Madey & Rogers, 2009).

(Fearful) avoidant types adopt avoidant strategies when dealing with conflicts and pay little attention to their own or other people's interests, which means they show a low degree of commitment to solving the problems occurring in their relationships (Cann et al., 2008). The (fearful) avoidant style predisposes individuals to withdraw from resolving conflicts and causes difficulties in regulating negative emotional states (Shi, 2003). Seldom do such people seek compromise and social support after stressful experiences. High avoidance of intimacy and low anxiety (indicative of the dismissive avoidant attachment style) predispose people to dominant behaviours (Cann et al., 2008).

Pascuzzo and others (2013) have demonstrated that people with an avoidant attachment style who have experienced pain and rejection when they have shown their feelings and looked for closeness suppress the activation of their attachment system by not seeking social support. Shi (2003) explains the attitude of people who avoid conflicts with their childhood experiences, citing an example of a child who directs its attention to toys instead of seeking solace in the caregiver (i.e., the attachment figure) whenever it experiences a stressful situation. Adults use similar strategies—at times of conflict in their relationship, avoidant partners automatically and unconsciously avoid open conversation, which they see as a potential source of stress. During a verbal confrontation with a partner, the fear of rejection makes it difficult for them to use constructive problem-solving strategies, which require openness, revealing one's feelings and desires, and the ability to empathize with the emotions and expectations of the other party in a conflict. They treat the avoidance of conversation and contact with difficult emotions as a form of defence and tension regulation, just as they use dominant behaviours as a way of isolating themselves from intimate contact and the potential pain caused by another person (Shi, 2003; Mikulincer & Shaver, 2007; Collins & Gillath, 2012).

Akbağ and İmamoğlu (2010) have shown that the (dismissive) avoidant style does not predispose to guilt. The concept of guilt encompasses repentance, regret, and the desire to repair the situation, apologize or compensate. It also involves the recognition that one's wrongdoing may affect other people.

Research has shown a negative correlation between the dismissive style and guilt. The positive self-image and the negative image of others mean that avoidants have a tendency—implicated by their attachment style—to value their own interests over the needs of others and hence they do not feel responsible or guilty when in conflict with their partner.

Sometimes, in the face of an imminent conflict, partners use humour as a strategy for dealing with the situation. Humour can be used in either a positive or a negative way: it can be directed at oneself and have a conciliatory character or it can be used against another person and have an aggressive nature.

While conciliatory humour results from a positive perception of the other person and a desire to relieve tension, aggressive humour is sometimes used as a camouflaged attack and is associated with a negative perception of those close to one. The anxious style predisposes to the use of humour in self-defence, and the avoidant style is not conducive to the use of humour to relieve tension. Avoidant partners steer clear of getting involved and involving others in situations; their dominant behaviours may take the form of mocking the partner (Cann et al., 2008). Studies have shown that insecure attachment styles favour non-adaptive use of humour in the face of problems (e.g., aggressive ridiculing, mocking or joking in self-defence in order to gain someone's acceptance), which in turn intensifies negative emotions. Respondents with the secure attachment style used jokes adaptively, which caused amusement and helped them to eliminate tension, reduce negative emotions, and create distance to the problem, lowering the level of stress (Besser, Luyten, & Mayers, 2012).

Attachment styles and predisposition to jealousy and infidelity

One of the aspects of closeness is the uncertainty as to whether one's feelings are reciprocated. Uncertainty about reciprocity of interest, which is typical especially of the period of falling in love, burdens the human psychological system, causing internal tensions, which can be skilfully regulated or released in a non-adaptive way, depending on one's ability to regulate emotions. Rumination is one such mechanism. It is a non-adaptive form of self-reflection used in stress-inducing situations, which involves constant cognitive processing and recurring thoughts of events and their possible consequences. Rumination is particularly common in women. As the ruminating person concentrates on pessimistic feelings and problems, ruminations pose a threat to intimacy in a romantic relationship, especially in connection with increased alertness to the possibility of losing the loved one. Ruminations trigger the need to continually confirm the accessibility of one's partner and to make sure that one's feelings are reciprocated.

Research (Reynolds, Searight, & Ratwick, 2014; Plopa, 2015) shows that people with a secure attachment style regulate emotions in their close interpersonal relationships quite well. People with an anxious-ambivalent attachment style may, on the other hand, find their emotional self-regulation diffi-

cult due to their ambiguous perception of closeness, which they desire and fear at the same time. By contrast, avoidant partners have the ability to suppress or deny thoughts and feelings associated with attachment. Therefore, they may appear to be cold or distant from their close ones.

In a study conducted on groups of people with secure, avoidant, and anxious-ambivalent attachment styles, the anxious-ambivalent group were most likely to ruminate; they also displayed the highest levels of anxiety about intimacy. The group representing the avoidant attachment style maintained the greatest emotional distance and suppressed their feelings the most (Reynolds et al., 2014).

Romantic relationships are often accompanied by a gamut of extreme emotions, and jealousy over one's partner is one such sentiment. Research has linked jealousy to insecure attachment styles, which are activated in circumstances perceived as threatening or stressful, and the appearance of an "intruder" threatening the stability of the relationship and the exclusivity of the partners is undoubtedly a situation of this kind.

People with an anxious-ambivalent attachment style show an increased level of suspicion, worry, and jealousy. Whitson and Mattingly (2010) point out that an increased level of anxiety about a relationship generates jealousy which is intended to prompt the partner to continuously confirm his or her commitment.

Avoidant attachment types feel significantly less jealous of their partners than the other groups, which results in a smaller number of behaviours aimed at maintaining the relationship but a higher number of behaviours aimed at gaining control in the relationship. Such an attitude helps them to build a greater sense of independence or the power of their "ego". In their analysis of different forms of expressing jealousy, Sharpsteen and Kirkpatrick (1997) stressed that qualitative differences in experiencing jealousy were predicted not only by the distinct levels of perceived need for security in a relationship, but also by the distinct characteristics of the attachment style categories.

People with an anxious-ambivalent attachment style had a tendency to repress anger, avoidant respondents directed their anger towards the threatening factor (i.e., "the intruder"), whereas the group with the secure attachment style tended to express their jealousy-related emotions directly to the partner to clear up any possible misunderstandings. People who are quick to become anxious have more difficulties coping with jealousy than any other group examined. They mistrust their partners and expect them to continually affirm their fidelity (cf. Żemojtel-Piotrowska, Piotrowski, & Baran, 2014).

One of the potential costs of remaining in a close relationship is the infidelity of one's partner. About 60–65% of couples in the USA reported infidelity of their partners as the reason for starting psychotherapy (Boğda & Şendil, 2012). Infidelity is the second most common cause of marriage breakdowns in Poland. Professor Izdebski's research showed that 42 per cent of Polish women and 48 per cent of Polish men admitted to infidelity, with the proportion increasing with age (i.e., 60% of the population over 50 years) (Izdebski, 2012). Infidelity reduces the self-esteem of the person whose trust has been

betrayed. It can also cause the feelings of anger, jealousy, humiliation, grudge, and a desire to retaliate or to avoid any further contact. Infidelity leaves scars on the psyche of the betrayed person, disorganises their feelings and thoughts, and arouses jealousy as well as uncertainty about the future (Boğda & Şendil, 2012).

Internet-based research conducted on individuals who were married, cohabiting or dating has revealed the different faces that infidelity can have in different groups of people. The following were considered as acts of infidelity: kissing another person (9% of the respondents); falling in love with another person (16% of the respondents); sexual relationship with a person other than the current partner (44% of the respondents); sexual relationship with another person and feelings of love towards them (31% of the respondents) (Kluwer & Karremans, 2009; Lorecka, 2017, 2019).

There is a basic distinction between emotional infidelity, which is related to mental intimacy with a person from outside the dyad, and sexual infidelity, which involves sexual intercourse outside of the primary emotional relationship. The correlation between the perception of emotional and sexual infidelity and the respondents' gender was explored by Buss and his colleagues (Buss, Larsen, & Westen, 1992). The results of their study indicate that in men sexual infidelity of their partner causes more negative feelings than emotional betrayal. The opposite is true of women, who see emotional infidelity and betrayal caused by their partner falling in love with another woman as leading to greater emotional discomfort than their partners' sexual infidelity (Lorecka, 2017). In another study, men were seen as being more prone to infidelity than women, and high sexual freedom was linked to a higher likelihood of infidelity (Treger & Sprecher, 2011).

Moreover, research indicates that individuals displaying avoidant and anxious-ambivalent attachment styles are more inclined to enter random sexual relationships and have sex outside of their primary relationship than people with a secure attachment style (Feeney, 2004; Lemelin, Lussier, Sabourin, Brassard, & Naud, 2014; Trzęsowska-Greszta & Szymczyk, 2014).

Infidelity is associated with self-esteem, particularly as regards the sense of one's own attractiveness. Bogaert and Sadava (2002) have pointed out that people with a secure attachment style value their attractiveness higher than those with an anxious-ambivalent attachment style. Experiences of infidelity have also been linked to the (dismissive) avoidant and anxious-ambivalent attachment styles. However, no correlation has been found between any infidelity type and the secure or the (fearful) avoidant attachment style (Boğda & Şendil, 2012).

As far as the distinction between sexual and emotional infidelity is concerned, women's sexual infidelity is perceived more negatively by their male partners than their emotional infidelity; conversely, men's emotional infidelity is perceived more negatively by women (Treger & Sprecher, 2011). However, a 14-year study which tested a group of 3,879 students revealed that the attachment style influenced men and women's perceptions of their partner's infidelity in a way that deviated from this standard. Men with an anxious-

-ambivalent attachment style (with the underlying negative self-image and a positive image of others) viewed emotional infidelity more negatively than men with secure and (fearful) avoidant attachment styles.

Women with a (dismissive) avoidant attachment style were more strongly affected by the sexual infidelity of their partners than women with anxious-ambivalent or (fearful) avoidant attachment styles (Treger & Sprecher, 2011). The non-specific attitude to sexual infidelity displayed by the dismissive-avoidant women may have resulted from the nature of their attachment style and their specific attitude towards closeness in a dyad.

The nature of this attachment style does not predispose to intimacy-building but quite the opposite—it predisposes to deepest intimacy-related fears. Factors which usually contribute to building romantic relationships, such as openness towards one's partner, conversing, confiding in a partner, showing affection, expressing feelings or showing support in difficult situations, are not typical of the avoidant attachment style. Sex in a relationship, on the other hand, may be perceived as an important or even the most important manifestation of a bond between partners.

CONCLUSION

Summing up the present analysis, it is worth reflecting that not everything can be explained in terms of the attachment theory alone. It certainly has its limitations as far as interpretation of the different aspects of human life is concerned (especially from a developmental perspective).

For over 20 years, the attachment theory has been providing theoretical foundations for studying intimate relations in adulthood in connection with early experiences of closeness. Recent research has also revealed that the way people function in close relationships is manifested in a variety of ways, depending on individual differences which are shaped by a wide range of determinants.

Therefore, the attachment style each person displays may originate from various sources that differ in the same way each person's life story does (Fralley & Hudson, 2017). It is also reasonable to believe that the character of the difficulties a person encounters in a close relationship is much more complex (e.g., they can result from family stressors, the person's predispositions or neurobiological problems). For that reason, further theoretical consideration of the attachment theory is required. Further research into the methodology is also needed; the methods of exploring attachment at older age are controversial, though inspirational. All this said, one should not ignore the achievements of the research done within the paradigm of the attachment theory, which is the point this paper has tried to make.

REFERENCES

- Akbağ, M., & İmamoğlu, S. E. (2010). The prediction of gender and attachment styles on shame, guilt, and loneliness. *Educational Sciences: Theory and Practice, 10*(2), 669–682.
- Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*, 226–244.
- Bartholomew, K., Kwong, M. J., & Hart, S. D. (2001). Attachment. [In:] W. J. Livesley (Ed.), *Handbook of personality disorders: Theory, research, and treatment* (pp. 196–230). New York, NY, London: The Guilford Press.
- Besharat, M. A., & Shahidi, V. (2014). Mediating role of cognitive emotion regulation strategies on the relationship between attachment styles and alexithymia. *Europe's Journal of Psychology, 10*(2), 352–362.
- Besser, A., Luyten, P., & Mayers, L. (2012). Adult attachment and distress: The mediating role of humor styles. *Individual Differences Research, 10*(3), 153–164.
- Beumeister, R. F., & Bratslavsky, E. (2001). Bad is stronger than good. *Review of General Psychology, 5*(4), 323–370.
- Boğda, D. K., & Şendil, G. (2012). Investigating infidelity tendency and conflict management based on attachment styles and gender. *Journal of Social Sciences, 11*(40), 205–219.
- Bowlby, J. (1979). *The making and breaking of affectional bonds*. London: Tavistock.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child Attachment and healthy human development*. New York, NY: Basic Books.
- Bowlby, J. (2007). *Attachment*. Polish trans. by M. Polaszewska-Nicke. Warszawa, Poland: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Brennan, K. A., Clark, C. L., & Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult romantic attachment: An integrative overview. [In:] J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment theory and close relationships* (pp. 46–76). New York, NY: Guilford Press.
- Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology, 28*, 759–775.
- Buss, D., Larsen, R., & Westen, D. (1992). Sex differences in jealousy: Evolution, physiology, and psychology. *Psychological Science, 3*(4), 251–255.
- Cann, A., Norman, M., Welbourne, J., & Calhoun, L. (2008). Attachment styles, conflict styles and humour styles: Interrelationships and associations with relationship satisfaction. *European Journal of Personality, 22*(2), 131–146.
- Cassidy, J., & Shaver, P. R. (Eds.) (2010). *Handbook of Attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed.). New York, NY: Guilford Press.
- Chojnacka, A. (2006). Poczucie autodeterminacji i style przywiązania a procesy adaptacji psychicznej [The sense of self-determination and attachment styles in relation to mental adaptation processes]. *Psychologia Jakości Życia, 1*, 63–82.

- Chopik, W. J., Edelstein, R. S., & Fraley, R. C. (2013). From the cradle to the grave: Age differences in attachment from early adulthood to old age. *Journal of Personality, 81*, 171–183.
- Collins, T., & Gillath, O. (2012). Attachment, breakup strategies, and associated outcomes: The effects of security enhancement on the selection of breakup strategies. *Journal of Research in Personality, 46*, 210–222.
- Collins, N. L., & Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology, 58*(4), 644–663.
- Crowell, J. A., Fraley R. C., & Shaver, P. R. (2008). Measurement of individual differences in adolescent and adult attachment. [In:] J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment. Theory, research and clinical applications* (pp. 599–634). New York, NY, London: The Guilford Press.
- Crowell, J. A., Treboux, D., & Waters, E. (2002). Stability of attachment representation: The transition to marriage. *Developmental Psychology, 4*, 467–479.
- Davis, D., Shaver, Ph., R., Widaman, K. F., Vernon, M. L., Follette, W. C., & Beitz, K. (2006). “I can’t get no satisfaction”: Insecure attachment, inhibited sexual communication, and sexual dissatisfaction. *Personal Relationships, 13*(4), 465–483.
- Ehrlich, K. B., & Cassidy, J. (2019). Attachment and physical health: Introduction to the Special Issue. *Attachment and Human Development, 21*, 1–4.
- Feeney, B. C. (2004). A secure base: Responsive support of goal strivings and exploration in adult intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 87*, 631–648.
- Fraley, R. Ch. (2019). Attachment in adulthood: Recent developments, emerging debates, and future directions. *Annual Review of Psychology, 70*, 401–422.
- Fraley, R. Ch., & Hudson, N. W. (2017). The development of attachment styles. [In:] J. Specht (Ed.), *Personality development across the lifespan* (pp. 275–292). New York, NY: Academic Press.
- Fraley, R. Ch., & Roisman, G. I. (2018). The development of attachment styles: Four lessons. *Current Opinion in Psychology, 25*, 26–30.
- Fraley, R. Ch., Roisman, G. I., Booth-LaForce, C., Owen, M. T., & Holland, A. S. (2013). Interpersonal and genetic origins of adult attachment styles: A longitudinal study from infancy to early adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology, 104*, 817–838.
- Fraley, R. Ch., & Shaver, P. R. (2000). Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of General Psychology, 4*, 132–154.
- Fraley, R. Ch., Vicary, A. M., Brumbaugh, C. C., & Roisman, G. I. (2011). Patterns of stability in adult attachment: An empirical test of two models of continuity and change. *Journal of Personality and Social Psychology, 101*, 974–992.
- Goldberg, S. (2000). *Attachment and development*. London: Arnold/Hodder Headline Group.
- Hazan, C., & Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(3), 511–524.

- Hudson, N. W., & Fraley, R. C. (2017). Adult attachment and perceptions of closeness. *Personal Relationships, 24*, 17–26.
- Izdebski, Z. (2012). *Seksualność Polaków na początku XXI wieku* [Sexuality of the Poles at the beginning of the 21st century]. Kraków, Poland: Wydawnictwo UJ.
- Kaźmierczak, M., & Plopa, M. (2006). Style przywiązaniowe partnerów a jakość ich komunikacji w małżeństwie [Partners' attachment styles and the quality of their communication in marriage]. *Psychologia Rozwojowa, 11*(4), 115–126.
- Kaźmierczak, M., & Plopa, M. (2012). *Komunikacja w bliskich związkach. Teoria i metoda badania* [Communication in close relationships. Theory and a research method]. Warszawa, Poland: Vizja Press & IT.
- Keren, E., & Mayseless, O. (2013). The freedom to choose secure attachment relationships in adulthood. *Journal of Genetic Psychology, 174*(3), 271–290.
- Kluwer, E., & Karremans, J. (2009). Unforgiving motivations following infidelity: Should we make peace with our past? *Journal of Social and Clinical Psychology, 28*(10), 1298–1325.
- Lehmiller, J., VanderDrift, L., & Kelly, J. (2014). Sexual communication, satisfaction, and condom use behavior in friends with benefits and romantic partners. *Journal of Sex Research, 51*(1), 74–85.
- Lemelin, C., Lussier, Y., Sabourin, S., Brassard, A., & Naud, Ch. (2014). Risky sexual behaviours: The role of substance use, psychopathic traits, and attachment insecurity among adolescents and young adults in Quebec. *Canadian Journal of Human Sexuality, 23*, 3, 189–199.
- Liberska, H., & Suwalska, D. (2011). Znaczenie przywiązania dla funkcjonowania młodych dorosłych w związkach intymnych [The role of attachment in the functioning of young adults in intimate relationships]. [In:] H. Liberska & A. Malina (Eds.), *Współczesne problemy współczesnych małżeństw i rodzin* [Modern problems of contemporary marriages and families] (pp. 69–86). Warszawa, Poland: Wydawnictwo Difin.
- Lorecka, K. (2016). *Miłość. Kocha... lubi... szanuje...?* [Love. S/he loves me... likes me... respects me...?]. Kraków, Poland: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Lorecka, K. (2017). *Pozabezpieczne style przywiązania a jakość miłości w świetle trójkątnej teorii miłości Roberta Sternberga* [Insecure attachment styles and the quality of love in the light of Robert Sternberg's Triangular Theory of Love]. Unpublished master's thesis, WSFiZ, Warszawa, Poland.
- Lorecka, K. (2019). *Jak kochamy? O przywiązaniu w miłości* [How do we love? On attachment in love]. Kraków, Poland: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Lubiewska, K. (2012). Attachment transmission across three generations in the context of sociopolitical transformation in Poland. *Cognition, Brain, Behavior. An Interdisciplinary Journal, 16*(2), 213–238.
- Madey, S. F., & Rodgers, L. (2009). The effect of attachment and Sternberg's Triangular Theory of Love on Relationship Satisfaction. *Individual Differences Research, 7*(2), 76–84.
- Mannarini, S., & Boffo, M. (2014). The relevance of security: A latent domain of attachment relationships. *Scandinavian Journal of Psychology, 55*(1), 53–59.

- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2007). *Attachment in Adulthood: Structure, Dynamics, and Change*. New York, NY: Guilford Press.
- Monteoliva, A., García-Martínez, J. M. A., Calvo-Salguero, A., & Aguilar-Luzón, M. (2012). Differences between men and women with a dismissive attachment style regarding their attitudes and behaviour in romantic relationships. *International Journal of Psychology, 47*(5), 335–345.
- Morley, T. E., & Moran, G. (2011). Cognitive vulnerabilities in early childhood: Mechanisms linking early attachment to later depression. *Clinical Psychology Review, 31*, 1071–1082.
- Olesiński, P. (2013). Rozwojowe ujęcie Trójczynnikowej Teorii Miłości Sternberga – trójwarstwowa miłość [Developmental approach to Sternberg's Triangular Theory of Love—Three layers of love]. *Psychologia Rozwojowa, 18*(2), 9-18.
- Pascuzzo, K., Cyr, Ch., & Moss, E. (2013). Longitudinal association between adolescent attachment, adult romantic attachment, and emotion regulation strategies. *Attachment & Human Development, 15*(1), 83–103.
- Plopa, M. (2005). *Psychologia rodziny. Teoria i badania* [Family psychology. Theory and research]. Kraków, Poland: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Plopa, M. (2007). *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań* [Marriage and family bonds. Research methods]. Kraków, Poland: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Plopa, M. (2008). *Kwestionariusz Stylów Przywiązaniowych* [Questionnaire of Attachment Styles]. Warszawa, Poland: Vizja Press & IT.
- Plopa, M. (2012). *Rodzice a młodzież* [Parents and adolescents]. Warszawa, Poland: Vizja Press & IT.
- Plopa, M. (2015). Więzi małżeńskie i rodzinne w perspektywie teorii przywiązania [Marital and family bonds from the perspective of the Attachment Theory]. [In:] I. Janicka & H. Liberska (Eds.), *Psychologia rodziny* [Family psychology] (pp. 141–166). Warszawa, Poland: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Plopa, M. (2019). Rozwody jako niepokojące zjawisko współczesności. Psychologiczna perspektywa badań [Divorce as a disturbing modern phenomenon. A psychological research perspective]. [In:] T. Rostowska & A. Lewandowska-Walter (Eds.), *Psychospołeczne konteksty relacji rodzinnych* [Psychosocial contexts of family relations] (pp. 117–148). Warszawa, Poland: Wydawnictwo Difin.
- Reynolds, S., Searight, H. R., & Ratwick, S. (2014). Adult attachment styles and rumination in the context of intimate relationships. *North American Journal of Psychology, 16*(3), 495–506.
- Rostowski, J. (2010). Genetyczno-ewolucyjne podejście do małżeństwa i rodziny [A genetic-and-evolutionary approach to family and marriage]. [In:] T. Rostowska & A. Peplińska (Eds.) *Psychospołeczne aspekty życia rodzinnego* [Psychosocial aspects of family life] (pp. 11–42). Warszawa, Poland: Wydawnictwo Difin.
- Rostowski, J., & Rostowska, T. (2010). Neuropsychologiczne podłoże związku małżeńskiego [Neuropsychological foundations of marriage]. [In:] T. Rostowska & A. Peplińska (Eds.), *Psychospołeczne aspekty życia rodzinnego* [Psychosocial aspects of family life] (pp. 43–63). Warszawa, Poland: Wydawnictwo Difin.

- Rostowski, J. (2012). *Rozwój mózgu człowieka w cyklu życia. Aspekty bioneuropsychologiczne* [Human brain development throughout the lifespan. Bioneuropsychological aspects]. Warszawa, Poland: Wydawnictwo Difin.
- Sharpsteen, D. J., & Kirkpatrick, L. (1997). Romantic jealousy and adult romantic attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, *72*(3), 627–640.
- Shi, L. (2003). The association between adult attachment styles and conflict resolution in romantic relationships. *American Journal of Family Therapy*, *31*(3), 143–157.
- Solomon, M., & Tatkin, S. (2011). Love and war in intimate relationships: Connection, disconnection, and mutual regulation in couple therapy. *Journal of Phenomenological Psychology*, *43*(2), 239–245.
- Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, *93*(2), 119–135.
- Treger, S., & Sprecher, S. (2011). The influences of sociosexuality and attachment style on reactions to emotional versus sexual infidelity. *Journal of Sex Research*, *48*(5), 413–422.
- Tryjarska, B. (2012). Style przywiązania partnerów a tworzenie bliskich związków w dorosłości [Partners' attachment styles and establishment of close relationships in adulthood]. [In:] B. Tryjarska (Ed.), *Bliskość w rodzinie. Więzy w dzieciństwie a zaburzenia w dorosłości* [Closeness in the family. Childhood bonds and adult disorders] (pp. 185–217). Warszawa, Poland: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Trzęsowska-Greszta, E., & Szymczyk, B. (2014). Styl przywiązania a seksualność człowieka w świetle najnowszych badań [Sexuality and responsibility. Attachment style and human sexuality in the light of the latest research]. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, *4*(20), 128–143.
- Whitson, D., & Mattingly, B. A. (2010). Waking the green-eyed monster: Attachment styles and jealousy induction in romantic relationships. *Psi Chi Journal of Undergraduate Research*, *15*(1), 24–29.
- Zhang, H. (2012). Self-improvement as a response to interpersonal regulation in close relationships: The role of attachment styles. *Journal of Social Psychology*, *152*(6), 697–712.
- Żemojtel-Piotrowska, M., Piotrowski, J., & Baran, T. (2014). Roszczeniowość a satysfakcja ze związku intymnego [A demanding attitude and satisfaction with an intimate relationship]. *Studia Psychologiczne*, *52*(1), 21–32.

Ku empatycznemu rodzicielstwu – wymiary empatii i przywiązania jako predyktory responsywności matek i ojców wobec ich małych dzieci

Paulina Anikiej*

Maria Kaźmierczak

Uniwersytet Gdański, Instytut Psychologii

Responsywność, jako główny aspekt rodzicielstwa, wymaga od matek i ojców monitorowania, interpretowania i adekwatnych reakcji na bodźce płynące od ich dziecka. Celem badań było ustalenie, czy wymiary empatii i style przywiązania rodziców małych dzieci są predyktorami ich responsywności rodzicielskiej. W badaniu pierwszym wzięły udział matki dziecka do drugiego roku życia ($N = 133$). W badaniu drugim natomiast wzięło udział 50 par rodziców dzieci w wieku 6-10 miesięcy. Użyto narzędzi badawczych: Skali Responsywności Rodzicielskiej w wersji eksperymentalnej, Skali Wrażliwości Empatycznej, Skali Doświadczeń w Bliskich Związkach (ECR-R). Badania pokazały, że wymiary empatii skierowanej na innych – *empatyczna troska* oraz *przyjmowanie perspektywy* – stanowiły predyktory responsywności rodzicielskiej. Ponadto responsywność matek była ujemnie związana z unikowym stylem przywiązania. Zaobserwowano także związki między responsywnością matek i ojców w parach.

Słowa kluczowe: responsywność; wrażliwość rodzicielska; empatia; przywiązanie.

WSTĘP

Rodzicielska responsywność

Responsywność to jeden z najważniejszych aspektów rodzicielstwa (Ainsworth, 1979). Rozumiana jest jako reakcja rodzica na bodźce werbalne i niewerbalne płynące od dziecka. Stanowi pewnego rodzaju wymianę komunikatów między rodzicem a dzieckiem służącą regulacji emocji i zachowań (Feldman, 2007). Jest konstruktem silnie osadzonym w kontekście sytuacyjnym

---

* Adres do korespondencji: PAULINA ANIKIEJ – Uniwersytet Gdański, Instytut Psychologii, ul. Bażyńskiego 4, 80-309 Gdańsk; e-mail: paulina.anikiej@ug.edu.pl

i należy ją zawsze rozpatrywać przez pryzmat sygnałów płynących od dziecka (Van Ijzendoorn i Bakermans-Kranenburg, 2012). Przy czym w odniesieniu do literatury z obszaru problematyki responsywności i wrażliwości rodzicielskiej należy wskazać, że większość badań koncentruje się na interakcji czy relacji dziecka z matką. Rola ojca natomiast jest wciąż pomijana w tego typu badaniach, chociaż coraz częściej się ją podkreśla (Kaźmierczak, 2015).

Co więcej, badania nad responsywnością rodzicielską najczęściej prowadzone są w paradygmacie eksperymentalnym, ukazując interakcje w diadzie rodzicielskiej w określonych warunkach, co może obniżać trafność kryterialną takiego pomiaru. A mianowicie, prezentowane w literaturze przedmiotu badania, m.in. dotyczące responsywnych reakcji na wokalizację dziecka, w sytuacji eksperymentalnej dają zupełnie inne wyniki niż można zaobserwować w środowisku naturalnym (Yoo, Bowman i Oller, 2018). Ponadto podejście eksperymentalne może nieść za sobą ryzyko pomijania pewnych tendencji do responsywności, a więc różnic indywidualnych w tym zakresie.

Zachowania rodzica, aby zaklasyfikować je do responsywnych, powinny być szybkie i adekwatne do zmieniających się wskazówek płynących od dziecka (Van Ijzendoorn i Hubbard, 2000). Responsywny rodzic musi wykazać się spostrzegawczością i intuicją. Powinien stale monitorować stany emocjonalne dziecka i zachowania, aby w odpowiednim momencie zareagować zgodnie z potrzebą dziecka. Rodzic w ten sposób daje dziecku przykład, informuje je, że może mieć wpływ na swoje otoczenie i łagodzić sytuację dyskomfortu (Van Ijzendoorn i Bakermans-Kranenburg, 2012). Badania pokazują, że matki synchronizują swoje reakcje i emocje z tymi prezentowanymi przez dziecko, odzwierciedlając je. Efektem tego procesu jest wzajemne dopasowanie afektu oraz poziomu pobudzenia (Feldman, Sussman i Zigler, 2004). Reakcje rodzica i dziecka wzajemnie na siebie wpływają. Jednym z najsilniejszych bodźców, wprowadzającym największy dyskomfort u rodzica, jest płacz dziecka. Jest to reakcja dziecka, którą ciężko zignorować (Bowlby, 1980) i która prawie zawsze będzie skłaniać jego opiekuna do podjęcia działań zmierzających ku jej wygaszeniu (Bell i Ainsworth, 1972; Leerkes, Parade i Burney, 2010). Dla uzyskania tego celu najefektywniejsze wydają się bodźce społeczne, które jednocześnie pozwalają na redukcję płaczu w przyszłości (Bowlby, 1980). Już w drugim tygodniu życia dziecka największą skuteczność zdaje się mieć głos matki. Płacz dziecka znika wtedy, gdy jego potrzeba zostaje zaspokojona, rodzic oddaży je uwagą, otoczy opieką i czułością (Illingworth, 1955). Badania pokazują, że matki już w ciągu 48 godzin od narodzenia potrafią zidentyfikować płacz swojego dziecka (Formby, 1967), a co za tym idzie zareagować na ten bodziec w odpowiednim czasie. Dziecko zostaje uspokojone adekwatną reakcją rodziców, która jest odpowiedzią na emocje dziecka – odzwierciedleniem, dialogiem, zaspokajaniem potrzeb czy pocieszaniem (Leerkes i in., 2010).

Innymi bodźcami płynącymi od dziecka mogą być wokalizacje. Już u 26-tygodniowych niemowląt interakcja z rodzicem przypomina dialog. Dziecko dostosowuje także swój afekt do tego prezentowanego przez rodzica (Karstad, Wichstrom, Reinfjell, Belsky i Berg-Nielsen, 2015). W związku

z tym od początku relacji między rodzicem a dzieckiem pojawiają się elementy komunikacji werbalnej oraz wspólnej wymiany dźwięków, spojrzeń czy emocji.

Należy zaakcentować często pomijaną w literaturze przedmiotu różnicę między pojęciami „więź” i „przywiązanie” (Redshaw i Martin, 2013). Badania dotyczące nawiązywania więzi matki (czy szerzej – rodzica) z dzieckiem odnoszą się do uwrażliwienia na jego potrzeby już od momentu narodzin (Kinsey i Hupcey, 2013), a zatem dotyczą wypełniania roli rodzicielskiej. Opiekuńcze zachowania rodzica w odpowiedzi na sygnały dziecka, nacechowane bliskością, czułością i akceptacją, są kluczowe dla kształtowania się więzi z dzieckiem. Dzieki zaangażowaniu w interakcję zarówno rodzica, jak i dziecka dochodzi do nawiązania między nimi więzi na poziomie emocjonalnym (Trempała, 2011), będącej z kolei podstawą przywiązania. Już w szóstym miesiącu życia u dzieci pojawiają się różnice indywidualne w zakresie reakcji przywiązaniowych (Dragan, 2014). Dzieci częściej wykształcają prawidłowe reakcje przywiązaniowe (przywiązanie bezpieczne) oraz odpowiadają na bodźce, gdy ich rodzice przejawiają wrażliwe, skoncentrowane na dziecku zachowania rodzicielskie (Stovall-McClough i Dozier, 2000). Liczne badania potwierdzają powiązania między wysoką wrażliwością rodzicielską a kształtowaniem się bezpiecznego przywiązania u dzieci (Bakermans-Kranenburg, Van Ijzendoorn i Juffer, 2003). Evans i Porter (2009) w swoich badaniach pokazali, że pierwsze wzorce komunikacji z matką w szóstym miesiącu życia były powiązane ze stylem przywiązania prezentowanym przez dziecko w pierwszym roku życia.

Bliskie więzi emocjonalne oraz efektywna komunikacja w rodzinie (Błażek i Kaźmierczak, 2009), a także dostępność emocjonalna rodzica (Karstad i in., 2015) wspierają ponadto rozwój inteligencji emocjonalnej u dzieci. Czuła opieka i wrażliwość na sygnały niemowlęcia oraz odpowiednia na nie reakcja będą skutkować prawidłowym rozwojem społecznym, regulacją emocjonalną (Doiron i Stack, 2017), rozumieniem oczekiwań otoczenia i mechanizmów społecznych (Bronson, 2000) oraz wzmacnianiem samoskuteczności (Davidov i Grusec, 2006). Dziecko, dzięki responsywnemu rodzicowi, poszerza kompetencje i zastępuje swoje nieprzystosowane sygnały na adaptacyjne mechanizmy radzenia sobie z trudną sytuacją (Hubbard i Van Ijzendoorn, 1987).

Ponadto analizując różnice indywidualne wśród rodziców, w literaturze od dawna podkreśla się znaczenie bezpiecznego stylu przywiązania matek (rzadziej ojców) dla przejawianej wobec swojego dziecka wysokiej wrażliwości (Van Ijzendoorn i Bakermans-Kranenburg, 2012). Z kolei pozabezpieczne style przywiązania u rodzica zwiększają ryzyko okazywania mniejszej wrażliwości i wsparcia dziecku, co jest zgodne z wynikami dotyczącymi destruktywnej roli lękowości i unikowości przywiązaniowej w bliskich związkach (Jones, Cassidy i Shaver, 2015). Wskazuje się jednakże na silniejszy efekt responsywności rodzicielskiej niż prezentowanego przez rodzica stylu przywiązania dla przywiązania u dzieci (Raval i in., 2001). Należy dodać, że responsywność rodziców jest kształtowana poprzez sposób spostrzegania ich dzieci. Badania pokazują, że matki prezentujące negatywne postawy rodzicielskie są bardziej wycofane, oceniają swoje dzieci jako trudniejsze i są mniej wrażliwe na wysłane przez nie bodźce, w przeciwieństwie do matek o postawach pozytywnych (Kiang,

Moreno i Robinson, 2004). Innym czynnikiem modyfikującym percepcję dziecka jest stres. Matki odczuwające wyższy poziom stresu częściej pomijają wskazówki płynące od dziecka (Crnic, Greenberg, Ragozin, Robinson i Basham, 1983), prezentują mniej pozytywnych emocji i w mniejszym stopniu potrafią wpłynąć na trudną sytuację dziecka (Leerkes i in., 2010), niż matki, które przeżywają tego stresu mniej.

Empatia jako predyktor responsywności rodzicielskiej

Przytoczone powyżej konkluzje z badań wskazują na istotny efekt różnic indywidualnych oraz doświadczeń matek i ojców (choć badania z udziałem mężczyzn są rzadsze) dla kształtowania ich responsywności rodzicielskiej. Jednym z czynników traktowanych jako ważny atrybut rodzica jest empatia. W niniejszym artykule empatia ujmowana jest jako konstrukt wielowymiarowy, emocjonalno-poznawczy, z obszaru różnic indywidualnych. To indywidualne skłonności do okazywania innym współczucia i troski (zorientowana na innych empatia emocjonalna, tzw. empatyczna troska), do przyjmowania cudzej perspektywy (zorientowana na innych empatia poznawcza), ale również do współodczuwania cudzych negatywnych emocji niczym własnych (zorientowana na własne przeżycia empatia emocjonalna – osobista przykrość; Davis, 2004, 2006).

Empatia jest wiązana w literaturze z obszaru psychologii rozwoju czy rodziny przede wszystkim z wrażliwością rodzicielską (Davidov i Grusec, 2006). Empatyczne reakcje rodziców ułatwiają rozpoznawanie bodźców prezentowanych przez dziecko, a w efekcie prawidłowe reakcje na te wskazówki (m.in. Kaźmierczak i Pawlicka, 2018). Większe skłonności do empatii związane są z silniejszą koncentracją rodzica na potrzebach dziecka (Leerkes i in., 2010), które rodzic adekwatniej zaspokaja, jednocześnie radząc sobie ze stresem rodzicielskim (Walker i Cheng, 2007). Dzięki charakterystycznej dla osób empatycznych (okazujących empatyczną troskę i przyjmujących cudzą perspektywę) koncentracji na cudzych emocjach rodzic obdarza większym współczuciem dziecko, które doświadcza i okazuje negatywne emocje (Eisenberg i Eggum, 2009). Gondoli i Silverberg (1997) mówią wręcz o „emocjonalnym przystosowaniu” się empatycznego rodzica do dziecka w procesie odczytywania jego potrzeb, co zakłada decentrację (por. Kaźmierczak, 2015).

Niskie skłonności rodziców do przejawiania empatii koncentrują z kolei ich uwagę na własnych stanach emocjonalnych, zwłaszcza w obliczu wyzwań i mierzenia się ze stresem roli rodzicielskiej (Gondoli i Silverberg, 1997) czy z dyskomfortem lub cierpieniem okazywanym przez dziecko (Leerkes i in., 2010). Ponadto takiej koncentracji na własnych doświadczeniach, a nie na dobrostanie dziecka sprzyja również tendencja do przejmowania cudzych, negatywnych emocji (Kaźmierczak, 2015). Emocjonalna składowa empatii, jaką jest odczuwanie osobistej przykrości w sytuacji przykrych dla innych osób zdarzeń, jest wiązana z obniżonymi umiejętnościami kontroli emocjonalnej, co może być także związane z zaburzeniami w relacjach społecznych (Kaźmierczak, 2008). Badania z udziałem rodziców małych dzieci potwierdzają, że wyż-

sza, zorientowana na siebie empatia emocjonalna sprzyja doświadczaniu frustracji i niepokoju w odpowiedzi na płacz własnej córki czy syna, obok okazywanych im empatii i współczucia (Kaźmierczak i Pawlicka, 2018). Tak silne doświadczanie płaczu dziecka może doprowadzić do przeciążenia emocjonalnego, a w konsekwencji do egocentrycznego odchylenia (Hoffman, 2006).

Warto dodać, że empatia jest kojarzona przede wszystkim z rolą matki (Bidzan, 2013), jako że stanowi istotny aspekt stereotypu kobiecości (Mandal, 2003). Należy jednak podkreślić, że empatia kształtuje relacje między rodzicami, wpływając na jakość ich związku, a w konsekwencji również sprzyjając adaptacji mężczyzny do roli ojca (Kaźmierczak, 2015). Z tego też względu, zwłaszcza po narodzinach dziecka, nie należy rozpatrywać emocjonalnego przystosowania się ojca do nowej roli bez analizy jego interakcji z matką dziecka (Bielawska-Batorowicz i Kossakowska-Petrycka, 2006). Dollahite, Hawkins i Brotherson (1997) postulują ponadto, że ojcostwo powinno nosić znamiona generatywności, a więc zakładać okazywanie dziecku empatii i wrażliwości na jego potrzeby po to, aby lepiej wypełniać rolę opiekuna. Wydaje się zatem, że empatia sprzyja realizacji roli rodzicielskiej – zarówno matczynej, jak i ojcowskiej, służąc dobrostanowi i rozwojowi dziecka.

Cel badań

Celem prezentowanych w niniejszym artykule badań było ustalenie, czy wymiary empatii i style przywiązania matek i ojców małych dzieci są predyktorami ich responsywności rodzicielskiej. Przy czym skoncentrowano się na różnicach indywidualnych w zakresie responsywności rodzicielskiej i rozpoczęto od analizy responsywności matki (Badanie I), a do badania II zaproszono pary rodzicielskie¹.

Wskazana literatura pokazuje, że badanie par jest zasadne, ponieważ oprócz wchodzenia w interakcje każdego z rodziców ze swoim dzieckiem rozwijają oni relację między sobą, co umożliwia analizę jakości rodzicielstwa z perspektywy triady. Badania, w których uczestniczą partnerzy, są przeprowadzane rzadko, większość stanowią wciąż badania z udziałem matek, a ojcowie są zwykle pomijani. Rozpatruje się w nich wybrane aspekty responsywności w ujęciu eksperymentalnym w danej sytuacji, m.in.: komunikację niewerbalną (Kishimoto, 2017), zachowania związane z okazywaniem czułości (Shoghi, Sohrabi i Rasouli, 2017), zapewnianie potrzeb fizjologicznych (Dijk, Voorthuizen i Cox, 2018) oraz regulację emocjonalną (Kokkinaki, Vasdekis, Koufaki i Trevarthen, 2016).

Na podstawie przeglądu literatury przedmiotu sformułowano następujące pytania i hipotezy badawcze:

Czy dyspodycyjna empatia oraz style przywiązania są związane z responsywnością matek (Badanie I) oraz obojga rodziców (Badanie II)?

---

¹ Uzyskano zgodę Komisji Etyki ds. Projektów Badawczych przy Instytucie Psychologii UG na przeprowadzenie badań, nr 6/2018.

H 1. Wyższa empatia (wyższe empatyczna troska i przyjmowanie cudzej perspektywy a niższa osobista przykrość) sprzyja wyższej responsywności matki (Badanie I i II) oraz ojca (Badanie II).

H 2. Bezpieczny styl przywiązania sprzyja wyższej responsywności matki (Badanie I i II) oraz ojca (Badanie II).

W Badaniu II zadano również pytanie: Czy występuje podobieństwo w zakresie responsywności rodzicielskiej w parach?

BADANIE I

METODOLOGIA

Grupa badana i procedura

W badaniu wzięły udział 133 matki dzieci w wieku od 6 do 23 miesięcy ($M = 11,27$; $SD = 5,48$); wiek matek: od 19 do 44 lat ($M = 29,07$; $SD = 4,86$). Większość matek była opiekunami pierwszego dziecka (72%): córek ($n = 75$) i synów ($n = 72$). Wykształcenie wyższe miała większość badanych ($n = 106$), pozostałe osoby miały wykształcenie średnie ($n = 36$) oraz zawodowe ($n = 6$).

Osoby badane wypełniały zestaw kwestionariuszy oraz metryczkę. Badanie odbywało się za pomocą formularzy papierowych oraz wersji przygotowanych na specjalnych platformach internetowych (w celu zbadania grupy z całego kraju). Podstawowym kryterium włączającym było posiadanie dziecka do 2 roku życia. Wykluczani z badania byli rodzice, którzy wskazywali na istnienie poważnych komplikacji zdrowotnych u swoich dzieci (wykluczenie rodziców dzieci z grupy klinicznej). Ogłoszenia o badaniu były zamieszczane na forach dla rodziców i w żłobkach.

Narzędzia

Responsywność rodzicielska. W celu analizy tej zmiennej użyto Skali Responsywności Rodzicielskiej w wersji eksperymentalnej (Anikiej i Kaźmierczak). Składa się ona z 15 twierdzeń dotyczących responsywnych zachowań wobec dziecka, do których rodzice ustosunkowują się na 7-punktowej skali (1 – „zupełnie się nie zgadzam”, 7 – „zdecydowanie się zgadzam”). Przykładowe twierdzenia to: „Natychmiast reaguję na płacz mojego dziecka”, „Odwzajemniam uśmiech mojego dziecka”, „Nazywam przedmioty wskazywane przez dziecko”, „Nawiązuję kontakt z moim dzieckiem, kiedy widzę, że ono tego chce”. Skala ma strukturę jednoczynnikową, rzetelność α Cronbacha wyniosła 0,96 w Badaniu I i 0,87 w Badaniu II. Im wyższy wynik w tej skali, tym wyższa deklarowana responsywność rodzicielska.

Empatia rodziców. W celu analizy empatii osób badanych użyto Skale Wrażliwości Empatycznej (SWE) (Kaźmierczak, Płopa i Retowski, 2007). Badani odnosili się do zachowań wiązanych z trzema wymiarami empatii, tj. Empatyczna troska (empatia emocjonalna zorientowana na innych; współodczuwanie, obdarzanie współczuciem i troską innych osób w potrzebie), Oso-

bista przykrość (empatia emocjonalna; skoncentrowane na sobie doświadczanie cudzych negatywnych emocji) i Przyjmowanie perspektywy (empatia poznawcza zorientowana na innych; tendencja do przyjmowania cudzej perspektywy). Badani używali 5-punktowej skali odpowiedzi (1 – „całkowicie się nie zgadzam”, 5 – „zdecydowanie się zgadzam”). Ze względu na zawartość treściową obu skal zorientowanych na innych do modelu predykcji (z wykorzystaniem analizy regresji) postanowiono połączyć podskale Empatyczna troska i Przyjmowanie perspektywy (za: Kaźmierczak, 2015). Tak utworzona skala w innych badaniach okazała się rzetelna i trafna ($\alpha = 0,84$).

Przywiązanie. Do badania relacji w bliskich związkach użyto Skali Doświadczeń w Bliskich Związkach (*Experience in Close Relationships Revised* – ECR-R, w polskiej adaptacji: Lubiewska, Głogowska, Mickiewicz, Wiśniewski i Izdebski, 2016). Badani są proszeni o ustosunkowanie się do 16 twierdzeń, opisujących relacje w bliskich związkach, na 7-stopniowej skali (1 – oznacza „zdecydowanie się nie zgadzam”, 7 – „zdecydowanie się zgadzam”). Podskale kwestionariusza to Unikanie i Niepokój przywiązaniowy; mają one zadowalające wskaźniki rzetelności, odpowiednio $\alpha = 0,81$ i $\alpha = 0,89$.

Zebrane zostały także dane socjodemograficzne.

WYNIKI

Przeprowadzono analizy korelacyjne metodą r Pearsona. Wyniki zaprezentowano w Tabeli 1. Responsywność rodzicielska była dodatnio skorelowana z emocjonalnym wymiarem empatii skierowanej na innych (Empatyczna troska) oraz z poznawczą komponentą empatii (Przyjmowanie perspektywy). Zaobserwowano także ujemną korelację między responsywnością rodzicielską a unikaniem.

Tabela 1.

Korelacje r Pearsona między responsywnością rodzicielską a empatią i przywiązaniem

	1	2	3	4	5	6
1. Responsywność	1					
2. Empatyczna troska	0,23**	1				
3. Osobista przykrość	-0,02	0,34**	1			
4. Przyjmowanie perspektywy	0,29**	0,26**	-0,07	1		
5. Niepokój	-0,02	0,13	0,51**	-0,04	1	
6. Unikanie	-0,20*	-0,21**	0,25**	-0,21*	0,38**	1
<i>M</i>	93,96	42,09	23,86	34,50	22,72	15,01
<i>SD</i>	11,73	5,47	5,51	4,66	11,23	6,71

Uwaga. ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

W kolejnym kroku poszukiwano odpowiedzi na pytanie, czy wymiary empatii oraz przywiązanie stanowią predyktory responsywności rodzicielskiej. Wykonano analizę regresji liniowej dla predyktorów: Empatia (połączone podskale Empatyczna troska i Przyjmowanie perspektywy) oraz wskaźnik Unikania przywiązaniowego. W celu spełnienia założeń o normalności rozkładu regresji liniowej zmienne zostały zmodyfikowane przy użyciu pierwiastka kwadratowego. Model okazał się dobrze dopasowany do danych i wyjaśnia 11% wariancji responsywności rodzicielskiej: $R^2 = 0,11$; $F(2,146) = 8,79$; $p < 0,001$. Jedynie wyższy wynik w zakresie Empatii ($\beta = 0,27$; $p = 0,001$) przewidywał wyższą responsywność rodzicielską. Unikanie ($\beta = -0,14$; $p = 0,083$) nie było predyktorem responsywności rodzicielskiej.

Ponadto analizy porównań między średnimi t Studenta dla prób niezależnych nie wykazały różnic w responsywności rodziców w stosunku do dzieci płci żeńskiej ($M = 93,21$; $SD = 10,94$) i męskiej ($M = 94,06$; $SD = 11,67$); $t_{(145)} = -0,45$; $p = 0,65$.

BADANIE II

METODOLOGIA

Grupa badana i procedura

W badaniu wzięło udział 50 par ($N = 100$; 38 małżeństw i 12 par w stałych związkach nieformalnych), w wieku od 20 do 50 lat ($M_{\text{kobiet}} = 29,54$; $SD_{\text{kobiet}} = 4,32$; $M_{\text{mężczyzn}} = 31,73$; $SD_{\text{mężczyzn}} = 3,62$), rodziców pierwszego dziecka w wieku od 6 do 10 miesięcy ($M = 7,32$; $SD = 1,00$). Rodzice dziewczynek stanowili większość grupy – $n = 31$; rodzice chłopców – $n = 19$. Większość osób badanych ($n_{\text{kobiet}} = 44$; $n_{\text{mężczyzn}} = 36$) miała wykształcenie wyższe, a pozostałe osoby ($n_{\text{kobiet}} = 6$; $n_{\text{mężczyzn}} = 11$) – wykształcenie średnie bądź zawodowe ($n_{\text{mężczyzn}} = 3$). Związki trwały od 2 lat do 16,5 roku ($M = 7,14$; $SD = 3,58$).

Rekrutacja odbywała się za pośrednictwem ogłoszeń: w szkołach rodzenia, na forach dla rodziców, na oddziałach szpitalnych, we wspólnotach wyznaniowych. Pary biorące udział w badaniu przychodziły do Instytutu Psychologii Uniwersytetu Gdańskiego (w ramach szerszego projektu badawczego). W czasie tego badania rodzice byli proszeni o wypełnienie zestawu kwestionariuszy, które zostały przygotowane w wersji papierowej. Wszystkie osoby wyraziły chęć uczestniczenia w badaniu i podpisały zgodę na udział w nich.

Narzędzia

W Badaniu II użyto tych samych narzędzi, co w Badaniu I.

WYNIKI

W pierwszym kroku porównano responsywność rodzicielską w grupie matek i ojców. Matki uzyskiwały wyższe wyniki w zakresie tej zmiennej ($M = 96,18$;

$SD = 6,78$) niż ojcowie ($M = 91,90$; $SD = 9,57$); różnica jest istotna statystycznie: $z = 2,96$; $p = 0,003$.

W kolejnym kroku wykonano analizę korelacji r Pearsona. Wyniki zaprezentowano w Tabeli 2. Analiza wykazała, że w przypadku kobiet istnieje dodatnia korelacja w zakresie Empatycznej troski i Przyjmowania perspektywy oraz ujemna między Unikaniem przywiązaniowym a responsywnością rodzicielską. Istnieje także dodatnia korelacja w zakresie empatycznej troski i Przyjmowania perspektywy z responsywnością ojców. Brak jest natomiast korelacji między przywiązaniem u mężczyzn a ich responsywnością rodzicielską.

Nie stwierdzono związków między empatią i przywiązaniem u partnerów/partnerek a własną responsywnością.

Tabela 2.

Korelacje r Pearsona między responsywnością rodzicielską a empatią i przywiązaniem u kobiet i mężczyzn

Kobiety	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Responsywność	1											
2. Empatyczna troska	0,30*	1										
3. Osobista przykrość	0,01	-0,02	1									
4. Przyjmowanie perspektywy	0,34**	0,47**	-0,42**	1								
5. Niepokój	-0,07	0,24*	0,43**	0,10	1							
6. Unikanie	-0,41**	-0,03	0,13	-0,10	0,35**	1						
Mężczyźni												
7. Responsywność	0,25*	0,10	0,18	0,01	0,08	-0,18	1					
8. Empatyczna troska	-0,08	-0,02	0,14	-0,21	0,09	0,06	0,28*	1				
9. Osobista przykrość	-0,02	0,01	-0,04	-0,04	-0,02	0,24*	0,01	0,43**	1			
10. Przyjmowanie perspektywy	0,10	-0,01	-0,11	-0,03	-0,06	-0,31*	0,28*	0,50**	0,27*	1		
11. Niepokój	0,12	-0,20	0,10	0,03	0,06	-0,04	0,05	0,21	0,27*	-0,04	1	
12. Unikanie	-0,01	-0,13	0,17	0,08	0,24*	0,12	-0,10	-0,08	0,11	-0,11	0,51**	1
<i>M</i>	93,18	43,86	23,52	35,64	17,96	14,74	91,90	34,00	21,40	30,10	20,28	17,06
<i>SD</i>	6,78	5,01	4,91	4,44	8,23	6,13	9,57	3,78	4,51	3,71	8,56	6,72

Uwaga. ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

W kolejnym kroku sprawdzono, czy empatia i przywiązanie są predyktorami responsywności rodzicielskiej u kobiet i mężczyzn. W tym celu skorzystano z analizy regresji liniowej. W przypadku kobiet model okazał się dobrze dopasowany do danych i wyjaśniał 28% wariacji responsywności rodzicielskiej: $R^2 = 0,28$; $F(2,49) = 9,24$; $p < 0,001$. Wyższy wynik w zakresie Empatii ($\beta = 0,34$; $p = 0,008$) oraz niższy w zakresie Unikania ($\beta = -0,38$; $p = 0,004$) przewidują wyższą responsywność rodzicielską u matek. W przypadku analizy dotyczącej responsywności rodzicielskiej mężczyzn model ten okazał się nieistotny. Empatia i Unikanie przywiązaniowe nie są istotnymi predyktorami responsywności u ojców.

DYSKUSJA

Uzyskane wyniki ukazały zależności zachodzące między responsywnością rodzicielską a poszczególnymi wymiarami empatii i przywiązania. W Badaniu II sprawdzono również efekt pary dla responsywności rodzicielskiej.

Jak zaakcentowano w części teoretycznej, empatia pozwala na szybsze oraz bardziej adekwatne odczytywanie wskazówek płynących od dziecka (Kaźmierczak i Pawlicka, 2018). Wyniki badania częściowo potwierdziły postawione hipotezy badawcze. Empatyczna troska i przyjmowanie perspektywy są związane z wyższą responsywnością zarówno u matek, jak i – co ważne – u ojców. U kobiet związki te wydają się nieco silniejsze (potwierdzone w analizach regresji, w przeciwieństwie do analiz na grupie mężczyzn). Responsywność ojców wydaje się więc konstruktem zależnym także od innych czynników, być może odnoszących się do związku z partnerką. Literatura wskazuje na powiązania między stanem emocjonalnym mężczyzn po urodzeniu się ich pierwszego dziecka a relacjami z partnerką (Cox i Paley, 2003), jakością związku (Kaźmierczak, 2015) oraz spójnością między partnerami (Plopa, 2004).

W wypadku stylów przywiązania natomiast jedynie Unikanie okazało się związane z responsywnością rodzicielską, i tylko u kobiet. Ujemny związek między wskaźnikiem nieufności przywiązaniowej (Unikanie) a responsywnością może potwierdzać wcześniejsze konkluzje z literatury (m.in. Van Ijzendoorn i Hubbard, 2000), łączące bezpieczny styl przywiązania (niskie unikanie) z wyższą wrażliwością rodzicielską. U mężczyzn natomiast nie odnotowano takich zależności. Należy zaznaczyć, że zastosowany w prezentowanych badaniach pomiar stylów przywiązania dotyczył typowego funkcjonowania osób badanych w bliskich związkach. Być może specyfika relacji w diadzie rodzic–dziecko spowodowała, że zwłaszcza mężczyźni oceniali swoją responsywność rodzicielską niezależnie od obrazu siebie i innych w relacjach (poczucia bezpieczeństwa). Tym bardziej że przede wszystkim u mężczyzn rodzicielstwo łączone jest z nasileniem dążeń generatywnych (Kaźmierczak, 2015).

W obu badaniach nie wykazano natomiast ujemnych związków między osobistą przykrością oraz niepokojem przywiązaniowym a responsywnością rodzicielską. Nie stwierdzono zatem związków między responsywnością rodzicielską a zmiennymi dotyczącymi słabej regulacji emocji – „zarażania się”

cudzymi negatywnymi emocjami czy odczuwania lęku i stresu w związku z wchodzeniem w bliskie relacje. Wyniki wskazują, że takie tendencje nie wykluczają ani nie skłaniają ku responsywności w roli rodzicielskiej.

Badanie wykazało, że mężczyźni deklarują ogólną niższą responsywność wobec swojego dziecka. Konieczne jest zwrócenie w tym miejscu uwagi na przytaczaną powyżej definicję responsywnych reakcji rodzicielskich. Podkreśla się tu komponentę adekwatności odpowiedzi na bodźce (Van Ijzendoorn i Hubbard, 2000), związaną z trafnym interpretowaniem wskazówek, również intuicyjnie (Shope-Sullivan i in., 2006). Możliwe jest, że ojcowie spędzający mniej czasu ze swoim dzieckiem niż matki, czują się mniej kompetentni w zakresie zrozumienia wskazówek dziecka, a tym samym oceniają się „gorzej” (w porównaniu z kobietami) w tym zakresie. Należy zwrócić uwagę na to, że Badanie II było prowadzone w pierwszym roku życia dziecka, kiedy to matka spędza z dzieckiem więcej czasu.

Ponadto wyniki badania wskazały na związek między responsywnością kobiet i mężczyzn w parach, brak jest jednak związków między stylami przywiązania i empatią partnerów a własną responsywnością wobec dziecka. Z pewnością możliwość kształtowania się responsywności w triadzie rodzice–dziecko (a nie tylko w diadzie matka–dziecko) jest istotna i powinna być analizowana w dalszych badaniach. Warto w tym miejscu wspomnieć o ograniczeniu Badania II – jest nim mała liczebność grupy (50 par). Wskazuje to na konieczność kontynuowania procedury w celu zwiększenia tej grupy, ale wartościowe może się okazać także poszerzenie badania o dodatkowe zmienne dotyczące oceny jakości związku.

Podsumowując, istotne dla responsywności rodzicielskiej okazały się zmienne związane z otwieraniem się na emocje i potrzeby innych (tj. empatia skierowana na innych oraz słabsze unikanie przywiązaniowe). Bardziej globalne uwrażliwienie na sygnały płynące od innych ludzi jest więc związane z responsywnością w roli rodzicielskiej, wspomaga ciągłe monitorowanie i w efekcie odbieranie wskazówek od dziecka na czas. Oznacza również, jak sugerują wyniki prezentowanych badań, większą chęć włożenia wysiłku poznawczego w adekwatną odpowiedź na potrzeby dziecka. Są to, jak już podkreślano, kluczowe aspekty responsywności wobec dziecka (Van Ijzendoorn i Hubbard, 2000). Wykonanie dalszych badań z wykorzystaniem obiektywnych (obserwacyjnych) pomiarów pozwoli na tworzenie unikalnych wskazówek dotyczących odbioru i odpowiedzi na bodźce płynące od dziecka.

Badani rodzice oceniają siebie wysoko (lub bardzo wysoko) w zakresie responsywności. Badania kwestionariuszowe są jednak obarczone ograniczeniami związanymi z subiektywnością pomiaru (deklaracje) oraz z możliwą autoprezentacją w zakresie społecznie pożądanym reakcji wobec własnego dziecka. Co więcej – rodzice, którzy wzięli udział w badaniu, mogli przejawiać wyższe zainteresowanie swoim dzieckiem i rodzicielstwem (rodzice udzielający się na forach, uczęszczający do szkoły rodzenia). Wydaje się więc uzasadnione kontynuowanie niniejszych badań i skonfrontowanie ich wyników z pomiarem eksperymentalnym.

BIBLIOGRAFIA

- Ainsworth, M. (1979). Infant mother attachment. *American Psychologist*, 34(10), 932-937.
- Bakermans-Kranenburg, M. J., Van Ijzendoorn, M. H. i Juffer, F. (2003). Less is more: Meta-analyses of sensitivity and attachment interventions in early childhood. *Psychological Bulletin*, 129(2), 195-215.
- Bell, S. M. i Ainsworth, M. D. S. (1972). Infant crying and maternal responsiveness. *Child Development*, 43(4), 1171-1190.
- Bidzan, M. (2013). *Nastoletnie rodzicielstwo. Perspektywa psychologiczna*. Gdańsk: Harmonia Universalis.
- Bielawska-Batorowicz, E. i Kossakowska-Petrycka, K. (2006). Depressive mood in men after the birth of their offspring in relation to a partner's depression, social support, fathers' personality and parental expectations. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 24(1), 21-29.
- Błażek, M. i Kaźmierczak, M. (2009). Struktura rodziny pochodzenia a inteligencja emocjonalna jednostki. [W:] T. Rostowska (red.), *Psychologia rodziny. Matżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań* (s. 302-316). Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss. Loss, sadness and depression* (vol. 3). New York, NY: Basic Books.
- Bronson, M. B. (2000). *Self-regulation in early childhood: Nature and nurture*. New York, NY: Guilford Press.
- Cox, M. i Paley, B. (2003). Understanding families as systems. *Current Directions in Psychological Science*, 12(5), 193-196.
- Crnic, K., Greenberg, M., Ragozin, A. S., Robinson, N. M. i Basham, B. (1983). Effects of stress and social support on mothers and premature full-term babies. *Child Development*, 54(1), 209-217. DOI:10.1111/j.1467-8624.1983.tb00350.x
- Davidov, M. i Grusec, J. (2006). Untangling the links of parental responsiveness to distress and warmth to child outcomes. *Child Development*, 77(1), 44-58.
- Davis, M. H. (2004). Empathy: Negotiating the border between self and other. [W:] L. Z. Tiedens i C. W. Leach (red.), *The social life of emotions* (s. 19-42). Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Davis, M. H. (2006). Empathy. [W:] J. E. Stets i J. H. Turner (red.), *Handbook of the sociology of emotions* (s. 443-466). New York, NY: Springer.
- Dijk, M., Voorthuizen, B. i Cox, R. (2018). Synchronization of mother-infant feeding behavior. *Infant Behavior & Development*, 52, 97-103. DOI:10.1016/j.infbeh.2018.06.001.
- Doiron, K. M. i Stack, D. M. (2017). Coregulation and the quality of the relationship in full-term and very low-birthweight preterm infant-mother dyads during face-to-face interactions. *Infancy*, 22(6), 819-842. DOI:10.1111/infa.12187

- Dollahite, D. C., Hawkins, A. J. i Brotherson, S. E. (1997). Fatherwork: A conceptual ethic of fathering as generative work. [W:] A. J. Hawkins i D. C. Dollahite (red.), *Generative fathering. Beyond deficit perspectives* (s. 17-35). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Dragan, W. Ł. (2014). *Temperament w pierwszym roku życia. Uwarunkowania genetyczne i środowiskowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Eisenberg, N. i Eggum, N. D. (2009). Empathic responding: Sympathy and personal distress. [W:] J. Decety i W. Ickes (red.), *The social neuroscience of empathy* (s. 71-83). Cambridge, MA: MIT Press.
- Evans, C. A. i Porter, C. L. (2009). The emergence of mother-infant co-regulation during the first year: Links to infants' developmental status and attachment. *Infant Behavior & Development*, 32(2), 147-158.
- Feldman, R. (2007). Parent-infant synchrony and the construction of shared timing: Physiological precursors, developmental outcomes, and risk conditions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48(3-4), 329-354.
- Feldman, R., Sussman, A. L. i Zigler, E. (2004). Parental leave and work adaptation at the transition to parenthood: Individual, marital, and social correlates. *Applied Developmental Psychology*, 25(4), 459-479.
- Formby, D. (1967). Maternal recognition of infant's cry. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 9(3), 293-298. DOI:10.1111/j.1469-8749.1967
- Gondoli, D. M. i Silverberg, S. B. (1997). Maternal emotional distress and diminished responsiveness: The mediating role of parenting efficacy and parental perspective-taking. *Developmental Psychology*, 33(5), 861-868.
- Hoffman, M. L. (2006). *Empatia i rozwój moralny*. Tłum. O. Waśkiewicz. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Hubbard, F. O. A. i Van Ijzendoorn, M. H. (1987). Maternal unresponsiveness and infant crying. A critical replication of the Bell and Ainsworth study. [W:] L. W. C. Tavecchio i M. H. Ijzendoorn (red.), *Attachment in social networks: Contributions to the Bowlby-Ainsworth attachment theory* (s. 339-375). Amsterdam: Elsevier Science.
- Illingworth, R. S. (1995). Crying in infants and children. *British Medical Journal*, 75, 75-78.
- Jones, J. D., Cassidy, J. i Shaver, P. R. (2015). Adult attachment style and parenting. [W:] *Attachment theory and research: New directions and emerging themes* (s. 234-260). New York, NY: The Guilford Press.
- Karstad, S., Wichstrom, L., Reinfjell, T., Belsky, J. i Berg-Nielsen, T. (2015). What enhances the development of emotion understanding in young children? A longitudinal study of interpersonal predictors. *British Journal of Developmental Psychology*, 33(3), 340-354.
- Kaźmierczak, M. (2008). *Oblicza empatii w relacjach małżeńskich. Perspektywa psychologiczna*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

- Kaźmierczak, M. (2015). *Oblicza empatii w procesie adaptacji do rodzicielstwa*. Warszawa: Scholar.
- Kaźmierczak, M. i Pawlicka, P. (2018). SER-PD – Polish adaptation of the My Emotions Scale for the assessment of parents' emotional reactions to child's crying. *Current Issues in Personality Psychology*. DOI:10.5114/cipp.2018.76188
- Kaźmierczak, M., Plopa, M. i Retowski, S. (2007). Skala Wrażliwości Empatycznej. *Przegląd Psychologiczny*, 50(1), 9-24.
- Kiang, L., Moreno, A. J. i Robinson, J. L. (2004). Maternal preconceptions about parenting predict child temperament, maternal sensitivity, and children's empathy. *Developmental Psychology*, 40(6), 1081-1092. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.40.6.1081>
- Kinsey, C. B. i Hupcey, J. E. (2013). State of the science of maternal-infant bonding: A principle-based concept analysis. *Midwifery*, 29(12), 1314-1320.
- Kishimoto, T. (2017). Prelinguistic gesture use in mother-infant and mother-infant-sibling interactions. *Interaction Studies*, 18(1), 77-94. DOI:10.1075/is.18.1.04kis
- Kokkinaki, T., Vasdekis, V., Koufaki, Z. i Trevarthen, C. (2016). Coordination of emotions in mother-infant dialogues. *Infant and Child Development*, 26(2). DOI:10.1002/icd.1973
- Leerkes, E. M., Parade, S. H., Burney, R. V. (2010). Origins of mothers' and fathers' beliefs about infant crying. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 31(6), 467-474.
- Lubiewska, K., Głogowska, K., Mickiewicz, K., Wiśniewski, C. i Izdebski, P. (2016). Skala Experience in Close Relationships-Revised: struktura, rzetelność oraz skrócona wersja Skali w polskiej próbie. *Psychologia Rozwojowa*, 21(1), 49-63. DOI:10.4467/20843879PR.16.004.4793
- Mandal, E. (2003). *Kobiecość i męskość*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Plopa, M. (2004). *Psychologia rodziny: teoria i badania*. Kraków: Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Raval, V., Goldberg, S., Atkinson, L., Benoit, D., Myhal, N., Poulton, L., & Zwiars, M. (2001). Maternal attachment, maternal responsiveness and infant attachment. *Infant Behavior and Development*, 24(3), 281-304.
- Redshaw, M. i Martin, C. (2013). Babies, 'bonding' and ideas about parental 'attachment'. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 31(3), 219-221.
- Shoghi, M., Sohrabi, S. i Rasouli, M. (2017). The effects of massage by mothers on mother-infant attachment. *Alternative Therapies in Health and Medicine*, 24(3), 34-39.
- Shope-Sullivan, S. J., Diener, M. L., Mangelsdorf, S. C., Brown, G. L., McHale, J. L., Frosch, C. A. (2006). Attachment and sensitivity in family context: The role of parent and infant gender. *Infant and Child Development*, 15(4), 367-385.
- Stovall-McClough, C. i Dozier, M. (2000). The development of attachment in new relationships: Single subject analyses for 10 foster infants. *Development and Psychopathology*, 12(2), 133-156. DOI:10.1017/S0954579400002029

-
- Trempała, J. (red.) (2011). *Psychologia rozwoju człowieka. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Van Ijzendoorn, M. H. i Bakermans-Kranenburg, M. J. (2012). Integrating temperament and attachment. The differential susceptibility paradigm. [W:] M. Zentner i R. L. Shiner (red.), *Handbook of temperament* (s. 403-424). New York, NY: Guilford.
- Van Ijzendoorn, M. H. i Hubbard, F. O. (2000). Are infant crying and maternal responsiveness during the first year related to infant-mother attachment at 15 months? *Attachment & Human Development*, 2(3), 371-391.
- Walker, L. O. i Cheng, C. Y. (2007). Maternal empathy, self-confidence and stress as antecedents of preschool children's behavior problems. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, 12(2), 93-104.
- Yoo, H., Bowman, D. i Oller, D. K. (2018). The origin of protoconversation: An examination of caregiver responses to cry and speech-like vocalizations. *Frontiers in Psychology*, 9, art. 1510. DOI:10.3389/fpsyg.2018.01510

Empathic parenting—dimensions of empathy and attachment as predictors of the responsiveness of mothers and fathers towards toddlers/infants

Paulina Anikiej*

Maria Kaźmierczak

University of Gdańsk, Institute of Psychology

Responsiveness, as a central aspect of parenthood, requires mothers and fathers to monitor, interpret, and adequately respond to their child's cues. This research aimed to determine whether the dimensions of empathy and the attachment styles of parents of young children predicted their parental responsiveness. A first study involved mothers of children up to two years ($N = 133$). A second study involved 50 pairs of parents of children aged from 6 to 10 months. The tools used were: the Parental Responsiveness Scale, an experimental version, the Empathic Sensitiveness Scale, and the Experience in Close Relationships Scale. We found that the dimensions of empathy directed at others—*empathic concern* and *perspective taking*—were predictors of parental responsiveness. Also, the responsiveness of mothers was negatively associated with an avoidant attachment style. Relations between the responsiveness of mothers and fathers in pairs were also observed.

Key words: responsiveness; parental sensitivity; empathy; attachment.

INTRODUCTION

Parental responsiveness

Responsiveness is one of the most important aspects of being a parent (Ainsworth, 1979). It is understood as a reaction of the parent to verbal and non-verbal cues from their child. It is a kind of exchange of messages between the parent and the child which serves to regulate emotions and behaviors (Feld-

---

* Address for correspondence: PAULINA ANIKIEJ—University of Gdańsk, Institute of Psychology, ul. Bażyńskiego 4, 80–309 Gdańsk, Poland; e-mail: paulina.anikiej@ug.edu.pl

man, 2007). This construct is firmly embedded in a situational context and should always be considered through the prism of signals from the child (Van Ijzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2012). At the same time, it should be pointed out that the majority of research on responsiveness and parental sensitivity focuses on the interaction or relation of the child with the mother. The role of the father is still often overlooked in this type of research, although it is being increasingly emphasized (Kaźmierczak, 2015).

Moreover, research on parental responsiveness is most often conducted using experimental paradigms and so shows interactions in the parent dyad under specific conditions, which may reduce the criterion validity of such measurements. The research presented in the literature, including studies regarding responsive reactions to children's vocalizations in experimental situations, gives results that are entirely different from observations made in the natural environment (Yoo, Bowman, & Oller, 2018). Moreover, experimental approaches may involve the risk of omitting some tendencies to be responsive and, hence, individual differences in this regard.

To be considered responsive, parental behaviors should be quick and appropriate to the child's cues (Van Ijzendoorn & Hubbard, 2000). A responsive parent must show their perceptiveness and intuition. They should continuously monitor the child's emotional states and behavior to respond promptly to the his/her needs. In this way, the parent gives a proper example, conveying to the child that the child can influence their surroundings and alleviate unpleasant situations (Van Ijzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2012). Research shows that mothers synchronize their reactions and emotions with those presented by the child and mirror them. The result of this process is the mutual adjustment of affect and level of arousal (Feldman, Sussman, & Zigler, 2004). The parent's and the child's reactions influence each other. One of the strongest stimuli, causing considerable discomfort to the parent, is the child's cry. Crying is hard to ignore (Bowlby, 1980) and will almost always make parents feel compelled to take action to stop it (Bell & Ainsworth, 1972; Leerkes, Parade, & Burney, 2010). Social incentives are the most effective way to do it. At the same time, such interactions reduce crying in the future (Bowlby, 1980). Already in the second week of the child's life, the mother's voice seems to be the most effective way to comfort the baby. The baby stops crying when his/her needs are satisfied and the parent gives him/her attention, care, or reacts with tenderness (Illingworth, 1955). Research shows that mothers can identify the cry of their child within 48 hours after birth (Formby, 1967), and thus can quickly react to this stimulus. The child gains a sense that they are a person who deserves to receive care and that their emotions are so important that the parents respond to them with reflection, dialogue, and consolation (Leerkes et al., 2010).

Vocalization is another stimulus that children have at their disposal. Even 26-week-old babies interact with their parents by engaging them in an exchange that resembles dialogue. Also, the child adjusts their affect to that presented by the parent (Karstad, Wichstrom, Reinfjell, Belsky, & Berg-Nielsen, 2015). As a result the parent-child relationship, from the very begin-

ning, involves elements of verbal communication and an exchange of sounds, gaze and emotions.

At this point, a distinction should be made between the notions of bond and attachment (Redshaw & Martin, 2013). Research on establishing a mother's bond (or, more broadly, a parent's bond) with her child deals with reactions to the child's needs from the moment of birth (Kinsey & Hupcey, 2013) and generally with the fulfillment of the parental role. Parental behaviors in response to the child's cues, which are imbued with closeness, acceptance, and tenderness, are crucial to the formation of a bond with the child. Thanks to the parent's and the child's commitment to their relationship, they develop a bond on the emotional level (Trempeła, 2011), which seems to be crucial for attachment. In the sixth month of life, children develop individual differences in attachment responses (Dragan, 2014). Children are more likely to develop adequate attachment responses (secure patterns of attachment) and respond to stimuli when their parents exhibit sensitive, child-centered parenting (Stovall-McClough & Dozier, 2000). Much research shows that there exist links between high parental sensitivity and the development of secure attachment in children (Bakermans-Kranenburg, Van Ijzendoorn, & Juffer, 2003). Evans and Porter (2009) showed that the first patterns of communication with the mother in the sixth month of life are related to the attachment style presented by the child in the first year of life.

Close emotional relationships, effective communication in the family (Błażek & Kaźmierczak, 2009), and the emotional availability of parents (Karstad et al., 2015) support the development of emotional intelligence in children. Sensitivity to signals from the baby and appropriate responses to them will result in: proper social development and emotional regulation (Doiron & Stack, 2017), understanding of the expectations of the environment and social mechanisms (Bronson, 2000), and the strengthening of self-efficacy (Davidov & Grusec, 2006). A responsive parent teaches the child new competences and helps them replace their maladaptive mechanisms with adaptive responses to problematic situations (Hubbard & Van Ijzendoorn, 1987).

When analyzing individual differences among parents, authors have long emphasized the important relationship between the secure style of attachment in mothers (and, less often, fathers) and sensitivity towards the child (Van Ijzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2012). An insecure pattern of attachment in parents increases the risk of showing less sensitivity and support to the child, an observation that corresponds with the results regarding the destructive role of anxiety and avoidance in close relationships (Jones, Cassidy, & Shaver, 2015). However, parental responsiveness has a stronger effect on the development of attachment patterns in children than the parental attachment style (Raval et al., 2001). Also, parental responsiveness is determined by the way parents perceive their child. Several studies show that mothers who display negative parental attitudes are more withdrawn, assess their children as being more difficult, and are less sensitive to their cues in contrast to mothers with positive attitudes (Kiang, Moreno, & Robinson, 2004). Stress is another factor that modifies the perception of one's child.

Mothers who present a higher level of stress are more likely to ignore their child's cues (Crnic, Greenberg, Ragozin, Robinson, & Basham, 1983), exhibit less positive emotions, and have a lower impact on the baby's behavior in stressful situations (Leerkes et al., 2010) than mothers with a lower level of stress.

Empathy as a predictor of parental responsiveness

The research conclusions cited above point to the significant effect of individual differences and experiences on mothers' and fathers' responsiveness (although studies involving men are rarer). One of the factors treated as an essential attribute of being a parent is empathy. In this study, empathy is understood as a multi-dimensional construct from the area of individual differences with emotional-cognitive components. Empathy is an individual tendency to show compassion and care to others (emotional empathy oriented towards others—empathic concern), to take someone else's perspective (other-oriented, cognitive empathy), but also to take on other people's negative emotions (emotional empathy oriented towards one's own experiences—personal distress; Davis, 2004, 2006).

In the literature on developmental and family psychology, empathy is primarily associated with parental sensitivity (Davidov & Grusec, 2006). Parents' empathic reactions facilitate the recognition of stimuli presented by the child and, as a result, facilitate adequate reactions to these cues (Kaźmierczak & Pawlicka, 2019). Higher parental empathy is associated with a stronger concentration on the child's needs (Leerkes et al., 2010); empathic parents are able to satisfy those needs better, and, at the same time, deal with their own parental stress (Walker & Cheng, 2007). Parents with empathic dispositions (empathic concern and perspective taking) can give more compassion to a child who experiences and shows negative emotions (Eisenberg & Eggum, 2009). Gondoli and Silverberg (1997) even speak of "emotional adaptation" of empathic parents to their child in the process of reading the child's needs, which presupposes decentration (Kaźmierczak, 2015).

On the other hand, parents with low empathic tendencies focus their attention on their own emotional states (especially in the face of challenges), on the stressful role of being a parent (Gondoli & Silverberg, 1997), or on the discomfort and suffering shown by their child (Leerkes et al., 2010). Such a concentration on one's own experiences, and not on the well-being of the child, is also associated with the tendency to focus on negative emotions in others (Kaźmierczak, 2015). The emotional component of empathy, which is the feeling of personal distress in the face of others' unpleasant experiences, is associated with reduced emotional control skills, which can also be related to disturbances in social relations (Kaźmierczak, 2008). Research on parents of toddlers confirms that higher self-centered emotional empathy is associated with experiences of frustration and anxiety (in addition to empathy and compassion) in response to the crying of one's child (Kaźmierczak & Pawlicka,

2018). Such a strong response to the child's cry can lead to emotional overload and, consequently, to egocentric deviation (Hoffman, 2006).

It is worth adding that empathy is primarily associated with the role of the mother (Bidzan, 2013), as it is an important aspect of the stereotype of femininity (Mandal, 2003). However, it should be emphasized that empathy affects the quality of parental relationships and, consequently, also favors the adaptation of men to the role of being a father (Kaźmierczak, 2015). For this reason the father's emotional adaptation to the new role, especially after the birth of the first child, should be studied in connection with his interactions with the child's mother (Bielawska-Batorowicz & Kossakowska-Petrycka, 2006). Furthermore, Dollahite, Hawkins, and Brotherson (1997) postulate that fatherhood is associated with generativity, and hence fathers need empathy and sensitivity to the child's needs to better fulfill their role. It seems that empathy helps both mothers and fathers to fulfill their parental roles, thus serving the well-being and development of the child.

Goal

The aim of this study was to investigate whether the dimensions of empathy and the attachment styles of mothers and fathers of toddlers predicted their parental responsiveness. A special focus was placed on individual differences in parental responsiveness. The first study (Study I) analyzed the responsiveness of mothers, and Study II examined both parents.¹

The literature shows that it is essential to study parental couples, because apart from interacting with their child, they develop a relationship with each other, which means that such studies make it possible to analyze parenthood from the perspective of the triad. Research on both partners is rare—most studies involve mothers alone, with fathers usually being overlooked. A majority of those studies consider selected aspects of responsiveness in specific situations in experimental settings: non-verbal communication (Kishimoto, 2018), behaviors related to showing affection (Shoghi, Sohrabi, & Rasouli, 2017), fulfillment of physiological needs (Dijk, Voorthuizen, & Cox, 2018), and emotional regulation (Kokkinaki, Vasdekis, Koufaki, & Trevarthen, 2016).

Based on a review of the literature on the subject, the following research questions and hypotheses were formulated:

Are dispositional empathy and attachment styles related to the responsiveness of mothers (Study I) and both parents (Study II)?

H 1. Higher empathy (higher empathic concern, taking others' perspectives, and lower personal distress) promotes higher maternal (Studies I and II) and paternal (Study II) responsiveness.

H 2. The secure attachment style is conducive to higher maternal (Studies I and II) and paternal (Study II) responsiveness.

In the Study II, similarity in parental responsiveness in couples was also explored.

---

¹ Permission to conduct research was obtained from the Ethics Committee for Research Projects at the Institute of Psychology of the University of Gdańsk, No. 6/2018.

STUDY I

METHOD

Participants and procedure

One hundred and thirty-three mothers with children from 6 to 23 months old ($M = 11.27$, $SD = 5.48$) participated in the study. The mothers' ages ranged from 19 to 44 years ($M = 29.07$, $SD = 4.86$). Most of the mothers declared having higher education ($n = 106$), while some had secondary education ($n = 36$), and vocational training ($n = 6$).

Participants filled out a set of questionnaires and a data sheet. The study was carried out using paper-and-pencil forms and versions prepared on special internet platforms (to examine a group from all over the country). The inclusion criterion was "having a child under 2 years of age". Parents of children with severe health complications were excluded from the study. Announcements about the study were posted on forums for parents and nurseries.

Measures

Parental responsiveness. To analyze this variable, the experimental version of the Parental Responsiveness Scale was used (Anikiej & Kaźmierczak, unpublished). It consists of 15 statements about responsive behaviors towards children, which parents rate on a 7-point scale, where 1 means "I definitely agree" and 7 "I completely disagree". Sample statements are: "I promptly react to my child's cry", "I reciprocate my child's smile", "I name items indicated by my child", "I make contact with my child when I see that he/she wants it". The Scale is unidimensional; Cronbach's α reliability was .96 in the first study and .87 in the second study. The higher the score on this scale, the higher the declared parental responsiveness.

Empathy. In order to analyze the empathy of the participants, the Empathic Sensitiveness Scale (SWE; Kaźmierczak, Plopa, & Retowski, 2007) was used. Respondents rated statements about behaviors associated with three dimensions of empathy: Empathic concern (emotional empathy oriented towards others, compassion, giving sympathy and care to other people); Personal distress (emotional empathy, self-centered experience of someone else's negative emotions); and Perspective taking (cognitive empathy oriented towards others, tendency to take someone else's perspective). Participants responded on a 5-point scale, where 1 means "I totally disagree" and 5 "I strongly agree." Due to the similar content of the two scales oriented towards others (Empathic concern and Perspective taking), we decided to merge them for use in the prediction model (regression analysis). In other studies (Kaźmierczak, Plopa, & Retowski, 2007; Kaźmierczak, 2015), this merged scale turned out to be reliable ($\alpha = .84$) and valid.

Attachment. To analyze attachment, we used the Experiences in Close Relationships-Revised (ECR-R) questionnaire by Fraley, Waller and Brennan (Polish adaptation by Lubiewska, Głogowska, Mickiewicz, Wiśniewski, &

Izdebski, 2016). The respondents were asked to rate 16 statements describing affiliation in close relationships on a 7-point scale, where 1 means "I strongly disagree" and 7 means "I strongly agree." The scales in this tool are Avoidance and Anxiety. They both have satisfactory reliability, with $\alpha = .81$ and $\alpha = .89$, respectively.

Sociodemographic data were also collected.

RESULTS

Pearson correlations were calculated between the variables studied. The results are presented in Table 1. Parental responsiveness was positively correlated with the emotional component of empathy directed at others (Empathic concern) and the cognitive component of empathy (Perspective taking). A negative correlation between Parental responsiveness and Avoidance was also observed.

Table 1.

r Pearson correlations between *Parental responsiveness, Empathy, and Attachment*

	1	2	3	4	5	6
1. Responsiveness	1					
2. Empathic concern	.23**	1				
3. Personal distress	-.02	.34**	1			
4. Perspective taking	.29**	.26**	-.07	1		
5. Anxiety	-.02	.13	.51**	-.04	1	
6. Avoidance	-.20*	-.21**	.25**	-.21*	.38**	1
<i>M</i>	93.96	42.09	23.86	34.50	22.72	15.01
<i>SD</i>	11.73	5.47	5.51	4.66	11.23	6.71

Note. ** $p < .01$; * $p < .05$.

Next, the question of whether the dimensions of empathy and attachment were predictors of Parental responsiveness was explored. For this purpose, a linear regression analysis was performed for the predictors: Empathy (Empathic concern and Perspective taking combined) and Avoidance in a close relationship. To meet the linear regression assumptions of normality, all variables were transformed using the square root. The model proved to fit the data and explained 11% of the variance of Parental responsiveness: $R^2 = 0.11$; $F(2,146) = 8.79$; $p < 0.001$. Only higher empathy ($\beta = .27$, $p = .001$) predicted higher Parental responsiveness. Avoidance ($\beta = -.14$, $p = .083$) was not a predictor of Parental responsiveness.

Analyses of comparisons between means for independent samples using Student's *t* test did not show differences in responsiveness towards daughters ($M = 93.21$, $SD = 10.94$) and sons ($M = 94.06$, $SD = 11.67$); $t_{(145)} = -0.45$, $p = .65$.

STUDY II

METHOD

Participants and procedure

Fifty couples ($N = 100$; 38 married, 12 in an informal relationship) aged from 20 to 50 years ($M_{\text{female}} = 29.54$, $SD_{\text{female}} = 4.32$; $M_{\text{male}} = 31.73$, $SD_{\text{male}} = 3.62$) having their first child aged between 6 and 10 months ($M = 7.32$; $SD = 1.00$) took part in the study. Among the children, there were 31 daughters and 19 sons. The majority of the participants ($n_{\text{female}} = 44$, $n_{\text{male}} = 36$) had higher education; others had secondary education ($n_{\text{female}} = 6$, $n_{\text{male}} = 11$) and vocational training ($n_{\text{male}} = 3$). Relationship duration ranged from 2 to 16.5 years ($M = 7.14$, $SD = 3.58$).

Recruitment took place through ads at prenatal classes, on forums for parents, in hospital wards, and in religious communities. The couples participating in the study came to the Institute of Psychology at the University of Gdańsk (as a part of a broader research project). During this study, the parents were asked to complete a set of questionnaires. The tests were administered on paper. All persons expressed their willingness to participate in the study and gave their written consent.

Measures

In Study II, the same questionnaires as in Study I were used.

RESULTS

In the first step, Parental responsiveness was compared between the groups of mothers and fathers. The results showed that mothers had higher Parental responsiveness ($M = 96.18$, $SD = 6.78$) than fathers ($M = 91.90$, $SD = 9.57$), and this difference was statistically significant $z = 2.96$, $p = .003$.

In the next step, *r* Pearson correlations between the investigated variables were analyzed. The results are presented in Table 2. The analysis showed that in women, Parental responsiveness correlated positively with Empathic concern and Perspective taking and negatively with Avoidance. Moreover, a positive correlation was observed between fathers' Empathic concern and Perspective taking and their Parental responsiveness. There was no correlation between Attachment in men and their Parental responsiveness. Also, no relationships were found between Empathy and Attachment between partners and their responsiveness.

Table 2.

r Pearson correlations between Parental responsiveness, Empathy, and Attachment in women and men

Female	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Responsiveness	1											
2. Empathic concern	.30*	1										
3. Personal distress	.01	-.02	1									
4. Perspective taking	.34**	.47**	-.42**	1								
5. Anxiety	-.07	.24*	.43**	.10	1							
6. Avoidance	-.41**	-.03	.13	-.10	.35**	1						
Male												
7. Responsiveness	.25*	.10	.18	.01	.08	-.18	1					
8. Empathic concern	-.08	-.02	.14	-.21	.09	.06	.28*	1				
9. Personal distress	-.02	.01	-.04	-.04	-.02	.24*	.01	.43**	1			
10. Perspective taking	.10	-.01	-.11	-.03	-.06	-.31*	.28*	.50**	.27*	1		
11. Anxiety	.12	-.20	.10	.03	.06	-.04	.05	.21	.27*	-.04	1	
12. Avoidance	-.01	-.13	.17	.08	.24*	.12	-.10	-.08	.11	-.11	.51**	1
<i>M</i>	93.18	43.86	23.52	35.64	17.96	14.74	91.90	34.00	21.40	30.10	20.28	17.06
<i>SD</i>	6.78	5.01	4.91	4.44	8.23	6.13	9.57	3.78	4.51	3.71	8.56	6.72

Note. ** $p < .01$; * $p < .05$.

To find out whether empathy and attachment were predictors of Parental responsiveness in women and men, we performed a regression analysis. In the case of women, the model fitted the data well and explained 28% of the variance of *Parental Responsiveness* $R^2 = 0.28$, $F(2,49) = 9.24$, $p < .001$. Higher Empathy ($\beta = 0.34$, $p = .008$) and lower Avoidance ($\beta = -.38$, $p = .004$) predicted higher Parental Responsiveness in mothers. In men, this model proved to be irrelevant. Empathy and Avoidance were not predictors of Parental Responsiveness in men.

DISCUSSION

The results show that there exist relationships between Parental responsiveness and the individual dimensions of empathy and attachment. In the Study II, the effect of the responsiveness of both parents was also examined.

As emphasized in the theoretical part, empathy allows parents to promptly and accurately understand the child's cues (Kaźmierczak & Pawlicka, 2019). The results of this study partially confirmed the research hypotheses. Empathic concern and Perspective taking were associated with higher responsiveness in mothers and, importantly, also in fathers. In women, these corre-

lations appeared to be slightly stronger than in men (as confirmed by the regression analyses). In this light, the father's responsiveness seems to be a construct which also depends on other factors, perhaps connected with the quality of their relationship with the child's mother. The literature indicates that there is an association between the emotional state of men after the birth of their first child and their relations with their partner (Cox & Paley, 2003), the quality of that relationship (Kaźmierczak, 2015), and coherence between partners (Plopa, 2004).

In the case of attachment styles, only Avoidance turned out to be related to Parental responsiveness, and only in women. The negative relationship between distrust of attachment (Avoidance) and responsiveness may confirm earlier findings that the secure attachment style (low avoidance) is related to higher parental sensitivity (i.e., Van Ijzendoorn & Hubbard, 2000). In men, however, no such dependency was observed. The measures of attachment styles used in this study focused on the typical functioning of the subjects in close relationships. Perhaps, the specificity of the relationship in the parent-child dyad made men (to a greater extent than women) assess their parental responsiveness independently of their image of themselves and others in relationships (sense of security). Indeed, in men, parenthood is associated with the intensification of generative tendencies (Kaźmierczak, 2015).

In both studies, no negative correlations were found between parental responsiveness, on the one hand, and personal distress and attachment anxiety, on the other. Differently put, parental responsiveness was not associated with variables regarding poor emotional regulation—'being influenced' by other people's negative emotions or experiencing anxiety and stress in connection with entering into close relationships. These results indicate that such tendencies neither exclude nor induce parental responsiveness.

The results show that men generally declare lower responsiveness to their children. It is necessary to draw attention here to the definition of parental responsiveness cited above. The component of adequacy of response to stimuli is accentuated (Van Ijzendoorn & Hubbard, 2000) and associated with the correct interpretation and intuitive understanding of cues (Shoppes-Sullivan et al., 2006). Perhaps, fathers, who spend less time with their child than do mothers, feel less knowledgeable about the child's cues and thus assess themselves as being 'worse' (compared to women) in this regard. It should be stressed that the Study II was conducted in the first year of the child's life, when the mother spends more time with her offspring.

In addition, the results of the present study indicate that there exists a relationship between the responsiveness of women and men in couples. However, no links between the partners' attachment styles and empathy and their responsiveness to the child was found. Indeed, the possibility of developing responsiveness in a triad (and not only between mother and child) is important and should be analyzed in further research. It is worth mentioning here that the second study presented in this paper was limited by the small size of the study group (50 couples). This indicates that the procedure should

be repeated with a larger sample; it may also be worthwhile to extend the study to include additional variables related to the quality of the relationship.

In conclusion, variables related to openness to the emotions and needs of others (i.e., empathy directed at others and lower avoidance of attachment) proved to be essential to parental responsiveness. This more global sensitivity to signals from other people is therefore related to parental responsiveness and supports continuous monitoring of the child, allowing parents to appropriately respond to the cues received from their child. Furthermore, as suggested by the results of the present research, this sensitivity could be related to a greater willingness to put cognitive effort into providing adequate responses to the child's needs. These factors are the crucial aspects of responsiveness to the child (Van Ijzendoorn & Hubbard, 2000). Further research using objective (observational) measures will allow to develop unique guidelines on the reception of and response to child's cues.

These studies also showed that all the parents rated themselves highly (or very highly) in terms of responsiveness. Unfortunately, questionnaire surveys are burdened with limitations related to subjectivity of measurement (declarations) and possible over-representation of socially desirable reactions. Furthermore, the parents who took part in the study had shown a higher interest in their child and parenthood (they were active members of parenting forums, had attended prenatal classes). It seems reasonable to continue this research and test the results against experimental measurements.

REFERENCES

- Ainsworth, M. (1979). Infant-mother attachment. *American Psychologist*, *34*(10), 932–937.
- Bakermans-Kranenburg, M. J., Van Ijzendoorn, M. H., & Juffer, F. (2003). Less is more: Meta-analyses of sensitivity and attachment interventions in early childhood. *Psychological Bulletin*, *129*(2), 195–215.
- Bell, S. M., & Ainsworth, M. D. S. (1972). Infant crying and maternal responsiveness. *Child Development*, *43*(4), 1171–1190.
- Bidzan, M. (2013). *Nastoletnie rodzicielstwo. Perspektywa psychologiczna* [Teenage parenthood. Psychological perspective]. Gdańsk, Poland: Harmonia Universalis.
- Bielawska-Batorowicz, E., & Kossakowska-Petrycka, K. (2006). Depressive mood in men after the birth of their offspring in relation to a partner's depression, social support, fathers' personality and parental expectations. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, *24*(1), 21–29.
- Błażek, M., & Kaźmierczak, M. (2009). Struktura rodziny pochodzenia a inteligencja emocjonalna jednostki [Structure of the family of origin and the emotional intelligence of the individual]. [In:] T. Rostowska (Ed.), *Psychologia rodziny: Matężństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań* [Family psychology: Marriage and the family in the face of contemporary challenges] (pp. 302–316). Warszawa, Poland: Wydawnictwo Difin.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss. Loss, sadness and depression* (vol. 3). New York, NY: Basic Books.

- Bronson, M. B. (2000). *Self-Regulation in Early Childhood: Nature and Nurture*. New York, NY: Guilford Press.
- Cox, M., & Paley, B. (2003). Understanding families as systems. *Current Directions in Psychological Science*, *12*(5), 193–196.
- Crnic, K., Greenberg, M., Ragozin, A. S., Robinson, N. M., & Basham, B. (1983). Effects of stress and social support on mothers and premature full-term babies. *Child Development*, *54*(1), 209–217. DOI:10.1111/j.1467-8624.1983.tb00350.x.
- Davidov, M., & Grusec, J. (2006). Untangling the links of parental responsiveness to distress and warmth to child outcomes. *Child Development*, *77*(1), 44–58.
- Davis, M. H. (2004). Empathy: Negotiating the border between self and other. [In:] L. Z. Tiedens & C. W. Leach (Eds.), *The social life of emotions* (pp. 19–42). Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Davis, M. H. (2006). Empathy. [In:] J. E. Stets & J. H. Turner (Eds.), *Handbook of the sociology of emotions* (pp. 443–466). New York, NY: Springer.
- Dijk, M., Voorthuizen, B., & Cox, R. (2018). Synchronization of mother-infant feeding behavior. *Infant Behavior & Development*, *52*, 97–103. DOI:10.1016/j.infbeh.2018.06.001.
- Doiron, K. M., & Stack, D. M. (2017). Coregulation and the quality of the relationship in full-term and very low-birthweight preterm infant-mother dyads during face-to-face interactions. *Infancy*, *22*(6), 819–842. DOI:10.1111/infa.12187.
- Dollahite, D. C., Hawkins, A. J., & Brotherson, S. E. (1997). Fatherwork: A conceptual ethic of fathering as generative work. [In:] A. J. Hawkins & D. C. Dollahite (Eds.), *Generative fathering. Beyond deficit perspectives* (pp. 17–35). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Dragan, W. Ł. (2014). *Temperament w pierwszym roku życia. Uwarunkowania genetyczne i środowiskowe* [Temperament in the first year of life—genetic and environmental conditions]. Warszawa, Poland: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Eisenberg, N., & Eggum, N. D. (2009). Empathic responding: Sympathy and personal distress. [In:] J. Decety & W. Ickes (Eds.), *The social neuroscience of empathy* (pp. 71–83). Cambridge, MA: MIT Press.
- Evans, C. A., & Porter, C. L. (2009). The emergence of mother-infant co-regulation during the first year: Links to infants' developmental status and attachment. *Infant Behavior & Development*, *32*(2), 147–158.
- Feldman, R. (2007). Parent–infant synchrony and the construction of shared timing: Physiological precursors, developmental outcomes, and risk conditions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *48*(3–4), 329–354.
- Feldman, R., Sussman, A. L., & Zigler, E. (2004). Parental leave and work adaptation at the transition to parenthood: Individual, marital, and social correlates. *Applied Developmental Psychology*, *25*(4), 459–479.
- Formby, D. (1967). Maternal recognition of infant's cry. *Developmental Medicine & Child Neurology*, *9*(3), 293–298. DOI:10.1111/j.1469-8749.1967.
- Gondoli, D. M., & Silverberg, S. B. (1997). Maternal emotional distress and diminished responsiveness: The mediating role of parenting efficacy and parental perspective-taking. *Developmental Psychology*, *33*(5), 861–868.

- Hoffman, M. L. (2006). *Empathy and moral development*. Polish trans. by O. Waśkiewicz. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Hubbard, F. O. A., & Van Ijzendoorn, M. H. (1987). Maternal unresponsiveness and infant crying. A critical replication of the Bell and Ainsworth study. [In:] L. W. C. Tavecchio & M. H. Ijzendoorn (Eds.), *Attachment in social networks: Contributions to the Bowlby-Ainsworth attachment theory* (pp. 339–375). Amsterdam: Elsevier Science.
- Illingworth, R. S. (1995). Crying in infants and children. *British Medical Journal*, *75*, 75–78.
- Jones, J. D., Cassidy, J., & Shaver, P. R. (2015). Adult attachment style and parenting. [In:] *Attachment theory and research: New directions and emerging themes* (pp. 234–260). New York, NY: Guilford Press.
- Karstad, S., Wichstrom, L., Reinfjell, T., Belsky, J., & Berg-Nielsen, T. (2015). What enhances the development of emotion understanding in young children? A longitudinal study of interpersonal predictors. *British Journal of Developmental Psychology*, *33*(3), 340–354.
- Kaźmierczak, M. (2008). *Oblicza empatii w relacjach małżeńskich. Perspektywa psychologiczna* [The faces of empathy in marital relationships]. Gdańsk, Poland: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kaźmierczak, M. (2015). *Oblicza empatii w procesie adaptacji do rodzicielstwa* [The faces of empathy in the process of adaptation to parenthood]. Warszawa, Poland: Scholar.
- Kaźmierczak, M., & Pawlicka, P. (2018). SER-PD—Polish adaptation of the My Emotions Scale for the assessment of parents' emotional reactions to child's crying. *Current Issues in Personality Psychology*. DOI:10.5114/cipp.2018.76188.
- Kaźmierczak, M., Plopa, M., & Retowski, S. (2007). Skala Wrażliwości Empatycznej [The Empathic Sensitiveness Scale]. *Przegląd Psychologiczny*, *50*(1), 9–24.
- Kiang, L., Moreno, A. J., & Robinson, J. L. (2004). Maternal preconceptions about Parenting predict child temperament, maternal sensitivity, and children's empathy. *Developmental Psychology*, *40*(6), 1081–1092. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.40.6.1081>
- Kinsey, C. B., & Hupcey, J. E. (2013). State of the science of maternal-infant bonding: A principle-based concept analysis. *Midwifery*, *29*(12), 1314–1320.
- Kishimoto, T. (2017). Prelinguistic gesture use in mother-infant and mother-infant-sibling interactions. *Interaction Studies*, *18*(1), 77–94. DOI:10.1075/is.18.1.04kis.
- Kokkinaki, T., Vasdekis, V., Koufaki, Z., & Trevarthen, C. (2016). Coordination of emotions in mother-infant dialogues. *Infant and Child Development*, *26*(2). DOI:10.1002/icd.1973.
- Leerkes, E. M., Parade, S. H., & Burney, R. V. (2010). Origins of mothers' and fathers' beliefs about infant crying. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *31*(6), 467–474.
- Lubiewska, K., Głogowska, K., Mickiewicz, K., Wiśniewski, C., & Izdebski P. (2016) Skala Experience in Close Relationships-Revised: Struktura, rzetelność oraz skrócona wersja Skali w polskiej próbie [The Experiences in Close Relationships-Revised Questionnaire: Factorial structure, reliability and a short version of the

- scale in a Polish sample]. *Psychologia Rozwojowa*, 21(1), 49–63. DOI:10.4467/20843879PR.16.004.4793.
- Mandal, E. (2003). *Kobiecość i męskość* [Femininity and masculinity]. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Plopa, M. (2004). *Psychologia rodziny: Teoria i badania* [Family psychology. Theory and research]. Kraków, Poland: Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej.
- Raval, V., Goldberg, S., Atkinson, L., Benoit, D., Myhal, N., Poulton, L., & Zwiars, M. (2001). Maternal attachment, maternal responsiveness and infant attachment. *Infant Behavior and Development*, 24(3), 281–304.
- Redshaw, M., & Martin, C. (2013). Babies, 'bonding' and ideas about parental 'attachment'. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 31(3), 219–221.
- Shoppe-Sullivan, S. J., Diener, M. L., Mangelsdorf, S. C., Brown, G. L., Mc Hale, J. L., & Frosch, C. A. (2006). Attachment and sensitivity in family context: The role of parent and infant gender. *Infant and Child Development*, 15, 367–385.
- Shoghi, M., Sohrabi, S., & Rasouli, M. (2017). The effects of massage by mothers on mother-infant attachment. *Alternative Therapies in Health and Medicine*, 24(3), 34–39.
- Stovall-McClough, C., & Dozier, M. (2000). The development of attachment in new relationships: Single subject analyses for 10 foster infants. *Development and Psychopathology*, 12(2), 133–156. DOI:10.1017/S0954579400002029.
- Trempała, J. (Ed.) (2011). *Psychologia rozwoju człowieka. Podręcznik akademicki* [Psychology of human development. Academic handbook]. Warszawa, Poland: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Van Ijzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2012). Integrating temperament and attachment. The differential susceptibility paradigm. [In:] M. Zentner & R. L. Shiner (Eds.), *Handbook of temperament* (pp. 403–424). New York, NY: Guilford.
- Van Ijzendoorn, M. H., & Hubbard, F. O. (2000). Are infant crying and maternal responsiveness during the first year related to infant-mother attachment at 15 months? *Attachment & Human Development*, 2(3), 371–391.
- Walker, L. O., & Cheng, C. Y. (2007). Maternal empathy, self-confidence and stress as antecedents of preschool children's behavior problems. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, 12(2), 93–104.
- Yoo, H., Bowman, D., & Oller, D. K. (2018). The origin of protoconversation: An examination of caregiver responses to cry and speech-like vocalizations. *Frontiers in Psychology*, 9, art. 1510. DOI:10.3389/fpsyg.2018.01510.

Postrzegana relacja z ojcem a osiągnięcia szkolne dziewcząt i chłopców

Andrzej E. Sękowski
Sylwia Gwiazdowska-Stańczak
*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II,
Instytut Psychologii*

Coraz częściej w badaniach psychologicznych podejmowana jest kwestia znaczenia ojca w wychowaniu dziecka. Celem prezentowanych badań było określenie zależności między postrzeganymi relacjami z ojcem a osiągnięciami szkolnymi młodzieży. Badaniami objęto grupę 650 osób w wieku 16 lat. Użyto Kwestionariusza Relacji Rodziny w wersji Mój Ojciec, a za wskaźnik wysokich osiągnięć szkolnych przyjęto średnią ocen ze wszystkich przedmiotów. W badaniach stwierdzono, że płeć osób badanych jest moderatorem zależności między jakością komunikacji i spójnością relacji z ojcem a średnią ich ocen. W przypadku dziewcząt postrzeganie komunikacji z ojcem jako lepszej wiąże się z wyższą średnią ocen. Ponadto im bardziej jako spójną relację z ojcem postrzegają dziewczęta, tym wyższe są ich osiągnięcia szkolne. Nie odnotowano istotnych zależności między średnią ocen a relacjami z ojcem w przypadku chłopców. Płeć dziecka nie moderuje zależności między wymiarem autonomia–kontrola, czyli zarówno w grupie dziewcząt, jak i chłopców kontrola ojca wiąże się z wyższą średnią ocen.

Słowa kluczowe: rodzina; osiągnięcia szkolne; relacje z ojcem; komunikacja; spójność; autonomia–kontrola.

---

* Adres do korespondencji: ANDRZEJ E. SĘKOWSKI – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Psychologii, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: sekowski@kul.pl

SYLWIA GWIAZDOWSKA-STANČZAK – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Psychologii, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: sylwia.gwiazdowska-stanczak@kul.pl

Badania finansowane przez Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II z projektu na badania statutowe – nr 1/6-1-13-05-4882.

WPROWADZENIE TEORETYCZNE

W okresie adolescencji młodzież poszukuje odpowiedzi na pytania o to, co czeka ją w przyszłości oraz jak będzie przebiegała jej kariera zawodowa (Brzezińska i in., 2016). W dużej mierze swój obraz siebie kształtuje na podstawie tego, jak postrzega członków swojej rodziny (Plopa, 2011). To, w jaki sposób jest wychowywana, jakie relacje łączą członków rodziny, a także struktura rodziny ma związek z tym, jakimi stanie się ludźmi (Chęć i Łodygowska, 2019). Relacje w rodzinie mają duży wpływ na rozwój młodzieży, a wsparcie rodziców jest ściśle związane z jej dobrostanem. Ważna jest tożsamość rodzinna, czyli codzienne zwyczaje i tradycje (Gwiazdowska-Stańczak i Sękowski, 2018). Im więcej czasu rodzina spędza na wspólnych aktywnościach, tym lepsze są w niej relacje. Istotne jest również stawianie swoim dzieciom prawidłowych granic przez rodziców. Zbyt mała lub zbyt duża kontrola prowadzi do problemów z zachowaniem u młodzieży (Plopa, 2011). Zbyt mały poziom niezależności może blokować osiągnięcia adolescenta i hamować jego przekonanie o własnych możliwościach. Adekwatny poziom autonomii pomaga we wzbogacaniu się jego kompetencji i wzmacnia poczucie własnej skuteczności. Oznacza także, że oprócz poczucia swobody młody człowiek ma równocześnie poczucie wsparcia rodziców (Gwiazdowska-Stańczak i Sękowski, 2018).

Kolejnym ważnym elementem składającym się na pozytywne relacje w rodzinie jest ich spójność. Poziom spójności wiąże się z życzliwością, mocną więzią emocjonalną, zaufaniem i wsparciem (Plopa, 2011). Spójność oznacza poszanowanie praw każdego z członków rodziny oraz jasne i zrozumiałe reguły wspólnego życia. Niski poziom spójności wskazuje na nieumiejętne rozwiązywanie problemów czy też zaprzeczanie konfliktom panującym w rodzinie. W takich systemach relacje charakteryzują się chłodem emocjonalnym.

Innym bardzo ważnym wymiarem relacji jest komunikacja (Braun-Gałkowska, 2008). Odpowiada ona za adaptację w środowisku i pozwala na dobre zrozumienie się, swobodną wymianę informacji oraz kształtuje postawę empatii. Dobra jakość komunikacji w rodzinie pozwala na zachowanie spójności relacji, nawet jeśli pojawiają się problemy. To dzięki umiejętności słuchania i rozmowy udzielane jest wsparcie najbliższym osobom (Braun-Gałkowska, 2008; Guzik i Guzik, 2010; Gwiazdowska-Stańczak i Sękowski, 2018).

ROLA OJCA W ŻYCIU DZIECKA

Jeden z najwybitniejszych polskich psychologów, Józef Koziński, napisał o sobie, że nic by nie osiągnął, gdyby nie jego ojciec (Koziński, 1996, s. 15). Takie sformułowanie motywuje do postawienia pytania o wpływ, jaki relacje z ojcem mogą wywierać na osiągnięcia dziecka. W literaturze zagadnienie oddziaływania ojca jest zdecydowanie rzadziej poruszane niż zagadnienie relacji między matką a dzieckiem (Harwas-Napierała, 2014). Jednocześnie jednak badacze są zdania, że ojcowie mogą mieć większe znaczenie niż matki w odniesieniu do niektórych aspektów rozwoju dziecka, a ich oddziaływanie

dokonywane w sposób inny niż w przypadku matek (Goeke i Cummings, 2007, za: Lachowska, 2016).

Należy zwrócić uwagę, iż relacja z ojcem powstaje już w życiu prenatalnym dziecka. Współcześnie uważa się, że mężczyzna nie jest tylko osobą, której głównym zadaniem jest wspieranie żony – matki, ale aktywnym i emocjonalnie zaangażowanym w ciążę ojcem dziecka. Mężczyzna potrzebuje więcej czasu na ukształtowanie więzi z dzieckiem niż kobieta. Przejawia jednak silne poczucie odpowiedzialności za rodzinę (Kornas-Biela, 2019). Rola spójności relacji oraz otwartej komunikacji podkreślana jest w badaniach nad aktywnością twórczą adolescentów. Okazuje się, że pozytywnie odbierane relacje z ojcem wiążą się z rozwojem twórczości u młodzieży (Mendecka, 2003). Bliższe relacje z ojcem wpływają pozytywnie na poczucie szczęścia, satysfakcję z życia i redukują odczuwany przez adolescentów stres. Badania wskazują, że jest on bardzo ważną postacią w życiu młodych dorosłych (Amato, 1994). Bliższe relacje z ojcem, charakteryzujące się wsparciem emocjonalnym i spójnością, mają pozytywny wpływ na młode kobiety – ich dojrzewanie oraz radzenie sobie ze stresem (Byrd-Craven, Auer, Massey i Granger, 2012).

W badaniach prowadzonych nad zaangażowaniem religijnym młodych mężczyzn (Dakowicz, 2015) stwierdzono, że w tym wypadku znaczenie mają także postrzegane postawy ojca. Wobec synów niezaangażowanych religijnie ojcowie wykazują postawę charakteryzującą się nadmierną bliskością i pomocą. Co ciekawe, takie postawy przypisują sobie sami ojcowie, co nie jest zgodne z oceną samych synów i matek. Oznacza to, że ojcowie mogą idealizować wyobrażenia na swój temat. Autor badań podkreśla, że jego wyniki wskazują na odchodzenie mężczyzn od stereotypu, zgodnie z którym ich rola ma się ograniczać do utrzymywania rodziny. Ojcowie widzą się w roli opiekuna, który nawiązuje bliższy kontakt ze swoim dzieckiem (Dakowicz, 2015). W innych badaniach, dotyczących wpływu postaw rodzicielskich na zachowania agresywne młodzieży w relacjach rówieśniczych, oceniono poziom zaufania do ojca i matki (Mazur i Laurman-Jarząbek, 2011). Podopieczni klubów młodzieżowych w większym stopniu darzą zaufaniem matkę (62%) niż ojca (37%). Ciekawe wydają się związane z płcią dziecka różnice w poziomie zaufania do ojca. To właśnie chłopcy wykazują zdecydowanie większy brak zaufania wobec ojca (12%) niż dziewczęta (4%). Autorki badań podkreślają, że problem odrzucenia i braku akceptacji przez ojca jest bardzo istotny zwłaszcza dla chłopców będących w okresie adolescencji. Badana młodzież, której ojcowie nie wykazywali wobec niej zainteresowania, czuje się pokrzywdzona i mniej wartościowa (Mazur i Laurman-Jarząbek, 2011).

W badaniach amerykańskich nad związkiem zaangażowania ojca w spędzanie czasu wolnego rodziny otrzymano ciekawe wyniki. Okazuje się, że postać ojca ma wpływ na wiele aspektów dotyczących życia rodziny, m.in. na spójność relacji w rodzinie, jej zdolność do adaptacji oraz na ogólne dobre funkcjonowanie. Młodzież, która postrzega ojca jako zaangażowanego w codzienne czynności i wspólne spędzanie czasu wolnego, jest usatysfakcjonowana z relacji z nim, co ma bezpośredni wpływ na pozytywne funkcjonowanie całego systemu rodzinnego (Buswell i in., 2012). Warto także dodać, że poziom

zaangażowania ojca w wychowywanie dzieci i czynności domowe ma bardzo duży wpływ na satysfakcję z małżeństwa (Galovan i in., 2013). Wbrew stereotypom, mężczyźni chętnie angażują się w czynności, które przypisuje się tylko matkom. Pozytywne relacje między ojcem a dzieckiem kształtują zadowolenie z małżeństwa zarówno kobiet, jak i mężczyzn (Galovan i in., 2013).

Jak ukazują badania (Pufal-Struzik, 2013), obecność ojca jest predyktorem niezależności i samodzielności dzieci oraz wzmacnia ich poczucie bezpieczeństwa. W innych badaniach potwierdzono rolę ojca we wzbogacaniu świata dziecka o nowe relacje i kształtowanie jego tożsamości. Ponadto jego obecność rozwija w dziecku potrzebę osiągnięć i może mieć wpływ na stosunek do pracy zawodowej (Kaleta, 2011). Wsparcie i zaangażowanie ojców ma pozytywny związek z osiągnięciami szkolnymi dzieci (Rosenberg i Wilcox, 2006). Jakość relacji z ojcem i poziom jego zaangażowania w wychowanie wpływa na rozwój emocjonalny dziecka (Ricaud-Droisy i Zaouche-Gaudron, 2003; Pleck, 2007). Oddziaływanie to obserwuje się już od wczesnych lat niemowlęcych – stwierdzono związek zaangażowania ojca w wychowanie z lepszymi zdolnościami komunikacyjnymi i poznawczymi u dzieci. W późniejszym wieku szkolnym dzieci zaangażowanych ojców są bardziej cierpliwe, lepiej radzą sobie ze stresem i frustracjami, potrafią konstruktywniej rozwiązywać problemy. Znaczenie ojca nie słabnie również w okresie adolescencji i ma pozytywny wpływ na osiągnięcia szkolne. Młodzież mająca pozytywne relacje z ojcem wyróżnia się lepszymi zdolnościami intelektualnymi oraz werbalnymi (Rosenberg i Wilcox, 2006). Warto zwrócić także uwagę, iż to właśnie rola ojca jest jednym z najważniejszych wyzwań w rozwoju dorosłego mężczyzny (Rostowska, 2009; Easterbrooks, Barrett, Brady i Davis, 2007). Wciąż jednak w badaniach nad rodziną ojciec często jest postacią peryferyjną (Lachowska, 2003).

Osiągnięcia szkolne

Osiągnięcia szkolne to wynik procesu dydaktycznego, który wyraża się w zdolnościach ucznia do wykonania czynności o określonym typie (Żmijewska, 2002). Ich sprawdzanie polega na upewnianiu się, czy uczeń potrafi wykonać dane czynności. Mierzenie określonych czynności nazywane jest pomiarem dydaktycznym, którego celem jest ich sprawdzenie w sposób jasny, z uwzględnieniem potwierdzonych doświadczalnie reguł. Osiągnięciem szkolnym określane są wyniki celowych działań szkoły, które są ukierunkowane programami kształcenia. W celu ich sprawdzenia należy obserwować określone czynności ucznia. Osiągnięcia szkolne można podzielić na poznawcze, które obejmują sprawnościowe cechy osobowości ucznia, oraz motywacyjne, które dotyczą cech kierunkowych i chęci wykonywania danych czynności. W celu dokonania ich oceny ustala się ich wartość adekwatnie do wymagań szkolnego programu (Żmijewska, 2002).

Bardzo ważne dla młodzieży są ich osiągnięcia szkolne, które motywują do nauki i samorozwoju (Sękowski, 2009). Badania psychologiczne dotyczące wybitnie zdolnej młodzieży w głównej mierze skupiają się na czynnikach wpływających na ich osiągnięcia szkolne (Sękowski, 2009). Wśród naukowców i specjalistów panuje przekonanie, iż testy inteligencji są niewystarczające do

identyfikacji uczniów zdolnych, dlatego też często korzysta się z metod psychopedagogicznych opartych na ocenie wysokich osiągnięć w szkole (Sękowski i Łubianka, 2015). Współcześnie przyjmowane są różne kryteria osiągnięć szkolnych. Ich dobór może być związany z etapem edukacji, na którym znajduje się uczeń. Mogą one dotyczyć środowiska szkolnego – średnia ocen, opinia nauczyciela i rówieśników, prestiż danej placówki. Średnia ocen ze wszystkich przedmiotów jest wyliczana na koniec każdego semestru. Kryterium to jest uznawane za obiektywne, składające się z uśrednionych ocen ze wszystkich przedmiotów szkolnych. Średnia ocen daje ogólny pogląd na osiągnięcia szkolne, może więc być dobrym predyktorem umiejętności szkolnych. Często wykorzystuje się ją w badaniach jako kryterium osiągnięć (Sękowski i Łubianka, 2015; Gwiazdowska-Stańczak i Sękowski, 2018).

O zdolnościach, a co za tym idzie – o osiągnięciach człowieka mogą decydować czynniki wewnętrzne i zewnętrzne. Do tych wewnętrznych zalicza się m.in. inteligencję czy motywację (Mönks i Katzko, 2005). Wpływ wychowawczy jest czynnikiem zewnętrznym, niemniej jednak warunkuje rozwój dziecka we wszystkich jego sferach – fizycznej, poznawczej, społecznej czy motorycznej. Relacje w rodzinie zalicza się do czynników środowiskowych, które mogą zarówno zaspokajać, jak i deprymować potrzeby dziecka. Podkreśla się, iż to w rodzinie kształtuje się poczucie własnej wartości, potrzeba osiągnięć i style komunikacyjne dziecka. Jest to środowisko kluczowe dla rozwoju człowieka, czynniki wychowawcze mogą mieć większy wpływ na dziecko niż determinanty biologiczne (Mönks i Katzko, 2005). Uczeń zdolny często identyfikowany jest przez pryzmat jego wysokich osiągnięć, bowiem są one łatwe do obserwowania (Sękowski i Łubianka, 2015). Są jednak uczniowie, którzy zaliczają się do wybitnie zdolnych, ale z różnych względów nie potrafią lub nie chcą wykorzystywać swojego potencjału i nie wykazują osiągnięć adekwatnych do swoich możliwości. Uczniowie z wysokimi osiągnięciami wyróżniają się dużym zaangażowaniem i wytrwałością. Potrafią godzinami być skoncentrowani na nauce lub zadaniu, do tego stopnia, że mogą zapominać o jedzeniu i spaniu (Kiedewicz-Nappi, 2004). Z wysokimi osiągnięciami może łączyć się sztywność w zachowaniu (Czerniawska, 2008). Jest to szczególnie korzystne, gdy wymagania nauczyciela są powtarzalne i uczeń łatwo może je przewidzieć, dzięki czemu wypracowuje adekwatne strategie. Potrafiąc odczytać intencje nauczyciela, może sprostać jego oczekiwaniom, co zaowocuje wysokimi osiągnięciami (Czerniawska, 2008). Mądrość zdolnych osób przejawia się w ich życiu codziennym – poprzez empatię, tolerancję, otwartość na problemy innych ludzi. Istnieje znacząca różnica między rozumieniem zasad moralnych a rzeczywistym kierowaniem się nimi w życiu (Sękowski i Knopik, 2011). W badaniach porównawczych nad dziewczętami z wysokimi osiągnięciami a tymi, których osiągnięcia są nieadekwatne do zdolności, doszukiwano się wpływu środowiska na poziom ich osiągnięć (Ziegler i in., 2013). Środowisko określono tu bardzo szczegółowo. Uwzględniono czas spędzany w poszczególnych miejscach, takich jak np. własny pokój, biblioteka. Środowisko rozwoju dziecka podzielono tematycznie na takie, które sprzyja nauce, konkurencji, infrastrukturalne, antagonistyczne i sprzyja unikaniu nauki. Okazało się, że dziewczęta z wyso-

kimi osiągnięciami znacznie więcej czasu dziennie poświęcają na przebywanie w miejscach sprzyjających atmosferze nauki – typu biblioteka, a mniej czasu przeznaczają na aktywności związane z unikaniem nauki. Dziewczeta mające osiągnięcia poniżej swoich możliwości dużo czasu spędzają w miejscach niedogodnych do nauki. Te badania wskazują, jak ważne jest kształtowanie odpowiedniego otoczenia, które sprzyjałoby rozwojowi intelektualnemu młodzieży (Ziegler i in., 2013). Uczennice często mogą być narażone na negatywny wpływ stereotypów, co może się wiązać z ich osiągnięciami szkolnymi w zakresie tych przedmiotów, które powszechnie są uważane za niedziewczęce lub niechłopięce. W takiej sytuacji może być trudno przebić się w szkole uzdolnionej matematycznie dziewczynce, a chłopcu trudniej będzie osiągać lepsze wyniki w zakresie nauki języka polskiego (Bedyńska i Dreszer, 2008).

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

Problem badawczy i hipotezy

Celem badania jest określenie związku między postrzeganą przez młodzież relacją z ojcem a jej osiągnięciami szkolnymi, a także określenie, czy płć dziecka pełni funkcję moderatora tych zależności.

Pozytywne relacje w rodzinie są bardzo ważne dla prawidłowego funkcjonowania człowieka w każdym aspekcie jego życia. Jeżeli rodzice poświęcają dużo czasu na rozmowę oraz ich oddziaływanie wychowawcze są spójne, jest to z pewnością klimat sprzyjający rozwijaniu się zdolności u ich dzieci (Braun-Gałkowska, 2008). Wyższy stopień autonomii pozytywnie wpływa na rozwijanie własnych talentów i zainteresowań. Jeżeli rodzice nie ograniczają dziecka w jego działaniach twórczych, może to sprzyjać wyższym osiągnięciom. Swobodna i życzliwa atmosfera w domu pozytywnie wiąże się z osiągnięciami szkolnymi ich dzieci (Gwiazdowska-Stańczak i Sękowski, 2018).

W świetle rozważań teoretycznych i wyników dotychczasowych badań przyjęto następujące hipotezy:

H 1. Postrzeganie pozytywnych relacji z ojcem ma dodatni związek z wysokimi osiągnięciami szkolnymi młodzieży.

Na tej podstawie sformułowano hipotezy szczegółowe:

H 1a. Postrzeganie dobrej jakości komunikacji z ojcem ma dodatni związek z wysoką średnią ocen szkolnych młodzieży.

H 1b. Postrzeganie dużej spójności relacji z ojcem ma dodatni związek z wysoką średnią ocen szkolnych młodzieży.

H 1c. Postrzeganie większej autonomii w relacji z ojcem ma dodatni związek z wysoką średnią ocen szkolnych młodzieży.

H 2. Płć jest moderatorem zależności między postrzeganą relacją z ojcem a średnią ocen szkolnych młodzieży.

Postrzeganie rodziców przez dzieci może różnić się w zależności od tego, czy oceniają ojca lub matkę oraz zależy od płci osoby badanej (Plopa, 2011). Badacze wskazują, że dzieci ogólnie lepiej oceniają matkę niż ojca, ponadto wzbudza ona bardziej pozytywne uczucia (Cabrera, Shannon i Tamis-

LeMonda, 2007; West, 2007; Plopa, 2011). W tym badaniu oczekuje się, że płeć dziecka będzie moderatorem zależności między postrzeganą przez młodzież relacją z ojcem a średnią ich ocen.

Metoda

W badaniach wykorzystano Kwestionariusz Relacji Rodzinnych w wersji Mój Ojciec, który służy do oceny relacji z ojcem z perspektywy adolescenta. Zastosowano ponadto ankietę własnego autorstwa dotyczącą składu rodziny i osiągnięć szkolnych. Kwestionariusz Relacji Rodzinnych w wersji Mój Ojciec zawiera 24 stwierdzenia i opisuje relację z ojcem za pomocą wymiarów: Komunikacja (8 stwierdzeń), Spójność (8 stwierdzeń) oraz Autonomia-Kontrola (8 stwierdzeń). Osoba badana ustosunkowuje się do każdego stwierdzenia na 5-stopniowej skali („tak”, „raczej tak”, „nie wiem”, „raczej nie”, „nie”). Wynik możliwy do uzyskania w każdej podskali mieści się w granicach od 8 do 40. Wyższy wynik wskazuje na większe nasilenie każdego z wymienionych wymiarów. Wyniki surowe można odnieść do skali stenowej. Wysoki wynik w wymiarze Komunikacja (7-10 sten) oznacza prawidłową komunikację w rodzinie, charakteryzującą się otwartością i zrozumieniem. Wysoki wynik w wymiarze Spójności wskazuje na wysoki poziom więzi emocjonalnych dziecka z ojcem. Wysoki wynik w wymiarze Autonomii-Kontroli oznacza satysfakcję osoby badanej z poziomu kontroli sprawowanej przez ojca. Skale są trafne i rzetelne, α wynosi: dla Komunikacji – 0,85, Spójności – 0,87 i Autonomii-Kontroli – 0,88 (Plopa i Połomski, 2010). Osiągnięcia szkolne były mierzone na podstawie średniej ocen ze wszystkich przedmiotów z ostatniego roku nauki szkolnej.

Procedura badania

Badania przeprowadzono grupowo w szkołach. Badanie odbywało się podczas jednej jednostki lekcyjnej (45 minut). Badani byli każdorazowo informowani o anonimowości oraz dobrowolności udziału w nich (nieliczne osoby odmówiły – około 5% respondentów). Każdy uczeń otrzymywał kwestionariusz oraz ankietę, która dotyczyła osiągnięć szkolnych, danych metrykalnych, a także informacji o składzie rodziny. Średni czas udzielania odpowiedzi wynosił około 15-20 minut. Odrzucono ankiety niewypełnione i niekompletne (około 20%).

Grupa badana

Grupę badaną stanowili uczniowie pierwszej klasy liceum. Średnia wieku w grupie wynosiła: $M = 16,28$ roku ($SD = 0,55$). Osoby badane pochodziły z rodzin pełnych, które mieszkają w województwie lubelskim i mazowieckim. Do analiz wykorzystano dane uzyskane od 650 uczniów. Większość w grupie badanej stanowili mieszkańcy miasta (60%). Większość rodziców osób badanych pracowała zawodowo (90%).

Wyniki badań

Celem badania było określenie związku między postrzeganymi przez młodzież relacjami z ojcem a średnią ich ocen oraz określenie, czy płeć jest moderatorem analizowanych zależności. W celu zweryfikowania hipotez badawczych przeprowadzono analizy statystyczne przy użyciu programu SPSS (wersja 25, IBM SPSS). Aby określić związek między postrzeganą relacją z ojcem a średnią ocen, obliczono współczynniki korelacji r Pearsona. W kolejnym kroku sprawdzono rolę płci jako moderatora wspomnianych zależności. W tym celu przeprowadzono analizę moderacji z zastosowaniem *Macro Process model 1* (Hayes, 2018).

W celu odpowiedzi na stawiane pytania badawcze przeprowadzono analizę statystyczną współczynników korelacji między badanymi zmiennymi (Tabela 1). Średnia ocen koreluje ujemnie z wymiarem Autonomii–Kontroli. Nie uzyskano istotnych korelacji między średnią ocen a Komunikacją i Spójnością.

Tabela 1.

Wartości współczynników korelacji r Pearsona dla poszczególnych zmiennych

Zmienna	1	2	3	4
1. Komunikacja z ojcem	–			
2. Spójność relacji z ojcem	0,91***	–		
3. Autonomia–Kontrola ze strony ojca	-0,29***	-0,26***	–	
4. Średnia ocen	0,03	0,05	-0,15***	–
<i>M</i>	25,39	27,07	16,00	4,63
<i>SD</i>	11,13	9,55	7,07	0,83

Uwaga. *** $p < 0,001$.

W Tabelach 2-4 zaprezentowano wyniki analiz moderacji z uwzględnieniem płci respondentów jako moderatora zależności między relacją z ojcem a średnią ocen. Dane dla wymiaru Komunikacja przedstawiono w Tabeli 2, dla wymiaru Spójność w Tabeli 3 oraz dla wymiaru Autonomia–Kontrola w Tabeli 4.

Tabela 2.**Wyniki analiz moderacji dla wymiaru Komunikacja**

	Coeff.	SE	<i>t</i>	<i>p</i>
Stała	4,435	0,129	34,387	< 0,001
Mój ojciec: Komunikacja (X)	0,016	0,005	3,611	< 0,001
Płeć (W)	0,029	0,233	0,124	n.i.
Mój ojciec: Komunikacja × Płeć (XW)	-0,024	0,007	-3,109	< 0,01

Tabela 3.**Wyniki analiz moderacji dla wymiaru Spójność**

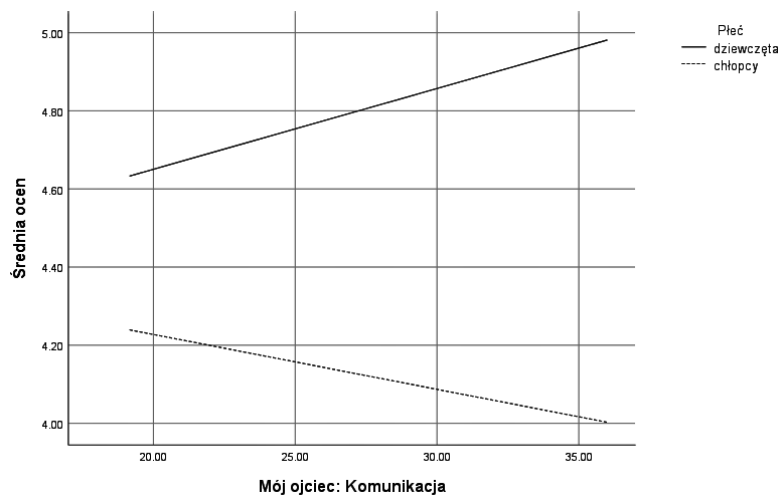
	Coeff.	SE	<i>t</i>	<i>p</i>
Stała	4,249	0,143	29,690	< 0,001
Mój ojciec: Spójność (X)	0,023	0,005	4,567	< 0,001
Płeć (W)	0,154	0,243	0,633	n.i.
Mój ojciec: Spójność × Płeć (XW)	-0,028	0,008	-3,532	< 0,001

$R^2 = 0,174$; $MSE = 0,569$;
 $F(3, 683) = 47,991$; $p < 0,001$

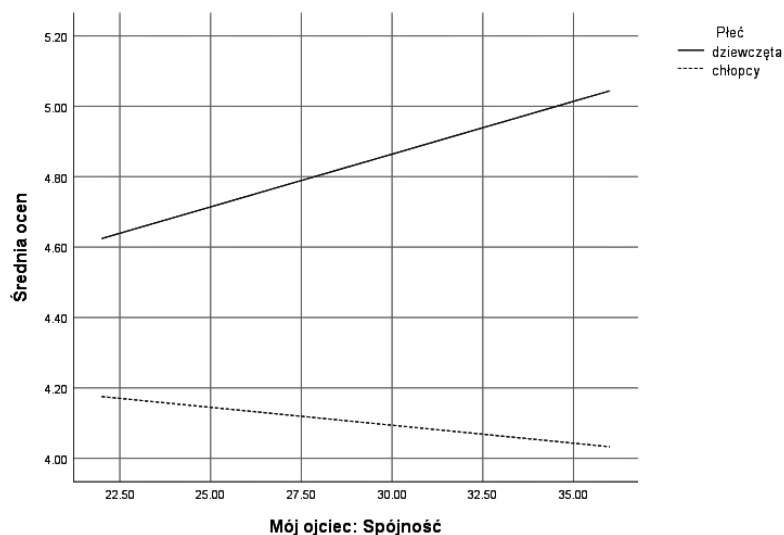
Tabela 4.**Wyniki analiz moderacji dla wymiaru Autonomia–Kontrola**

	Coeff.	SE	<i>t</i>	<i>p</i>
Stała	5,158	0,092	55,691	< 0,001
Mój ojciec: Autonomia–Kontrola (X)	-0,017	0,005	-3,260	< 0,01
Płeć (W)	-0,584	0,157	-3,713	< 0,001
Mój ojciec: Autonomia–Kontrola × Płeć (XW)	-0,004	0,009	-0,460	n.i.

Oczekiwana moderacja zależności między zmiennymi jest istotna w przypadku wymiaru Spójność relacji z ojcem oraz Komunikacja z ojcem. Postrzegana relacja z ojcem nie ma związku z osiągnięciami szkolnymi chłopców mierzonymi za pomocą średniej ocen. Zależność ta jest istotna statystycznie jedynie w grupie dziewcząt. Wyniki tych analiz zaprezentowano na Wykresie 1 – dla wymiaru Komunikacja z ojcem oraz na Wykresie 2 – dla wymiaru Spójność relacji z ojcem.

Wykres 1. Wpływ Komunikacji na średnią ocen z uwzględnieniem płci jako moderatora.

Wykres 2. Wpływ Spójności na średnią ocen z uwzględnieniem płci jako moderatora.

W przypadku dziewcząt: im bardziej jako lepszą oceniają komunikację z ojcem, tym wyższa jest średnia ich ocen szkolnych. Analogicznie im bardziej są zadowolone z poziomu spójności relacji z ojcem, tym wyższe są ich osiągnięcia szkolne.

DYSKUSJA WYNIKÓW

Celem opracowania było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o zależność między postrzeganymi przez młodzież relacjami z ojcem a jej osiągnięciami szkolnymi mierzonymi za pomocą średniej ocen uzyskanych w roku szkolnym poprzedzającym badanie. W analizach uwzględniono następujące wymiary relacji z ojcem: Komunikacja, Spójność oraz Autonomia–Kontrola. Hipotezy dotyczyły związku jakości relacji z ojcem ze średnią ocen szkolnych młodzieży. Okazało się, że jedynie wymiar Autonomii–Kontroli koreluje istotnie statystycznie ze średnią ocen młodzieży, przy czym kierunek zależności jest przeciwny do tego, jakiego się spodziewano. Oznacza to, że im bardziej ojciec jest kontrolujący, tym lepszych ocen można oczekiwać u uczniów. Oczekiwano, że właśnie dawanie dziecku większej swobody będzie sprzyjać jego wyższym osiągnięciom. Wyniki analiz ukazują, że jest przeciwnie – postrzeganie ojca jako osoby mającej wyraźne zasady, jako wprowadzającego w relacji z dzieckiem ograniczenia sprzyja uzyskiwaniu przez adolescentów wyższych wyników w nauce. Wynik ten jest zgodny z poglądami innych badaczy (np. Mupinga, Garrison i Pierce, 2002, za: Lachowska, 2016), którzy na podstawie analizy danych z wielu badań stwierdzili, że zadaniem rodziców jest dostosowywanie swoich wymagań i metod dyscypliny do rozwijających się możliwości dziecka, tak aby rozwijać jego społeczną odpowiedzialność, ale bez zniechęcania do niezależności i indywidualności.

Zgodnie z hipotezą drugą oczekiwano, że płeć respondentów będzie pełnić funkcję moderatora analizowanych zależności. Hipoteza ta znalazła potwierdzenie w odniesieniu do wymiaru Komunikacja z ojcem i Spójność relacji z ojcem. W przypadku tych wymiarów relacji z ojcem stwierdzono statystycznie istotną zależność ze średnią ocen szkolnych w grupie dziewcząt. W grupie chłopców związek między Komunikacją z ojcem i Spójnością relacji z nim a średnią ocen nie był statystycznie istotny. Jest to ciekawy wynik, ponieważ uważa się, że relacje z ojcem są bardzo ważne szczególnie dla chłopców, również w kontekście ich osiągnięć (Brzezińska i in., 2016). Można zatem stwierdzić, iż wysoka średnia ocen szkolnych dziewcząt wiąże się z dobrą komunikacją w relacji z ojcem oraz ze spójnością tej relacji. Jakość komunikacji jest jednym z najważniejszych elementów świadczących o dobrze funkcjonującym systemie rodzinnym. Spójność relacji oznacza natomiast bliskość, ciepło i życzliwość.

Badanie znaczenia ojca w życiu nastolatków jest bardzo ważne. Jak wskazują wyniki przeprowadzonego badania, sprawowanie kontroli przez ojca, a w przypadku dziewcząt – dobra komunikacja z nim oraz spójność relacji, oznaczająca ciepło emocjonalne, bliskość i życzliwość, mają związek z wysokimi osiągnięciami szkolnymi dzieci. Efektywne rodzicielstwo, obok relacji

z rówieśnikami, jest uznawane za bardzo ważny czynnik pozytywnego rozwoju młodych osób i ich satysfakcji z życia (Lachowska, 2016). Badacze (Joronen i Astedt-Kurki, 2005, za: Lachowska, 2016) wyodrębnili cechy rodzin istotne dla satysfakcji adolescentów i ich dobrego rozwoju. Należą do nich atmosfera emocjonalnego ciepła, wygodny dom, zaangażowanie rodziny, poczucie bycia ważnym w rodzinie, możliwość posiadania relacji poza rodziną oraz otwarta komunikacja.

Ograniczeniem tego badania jest to, iż nie uwzględniono w analizach jednocześnie znaczenia matki dla osiągnięć szkolnych dzieci. Poza tym grupa badana była wprawdzie stosunkowo liczna, jednakże nie była to grupa reprezentatywna, co ogranicza możliwość generalizowania stwierdzonych zależności. Pomimo tych ograniczeń można stwierdzić, iż badanie to ma duże znaczenie. Jego nowością było skoncentrowanie się na roli ojca w wyjaśnianiu osiągnięć szkolnych adolescentów, z uwzględnieniem ich płci. Wyniki tego badania mogą przyczynić się do lepszego poznania roli ojca w procesie wychowania dziecka oraz mogą być wykorzystane w praktyce, w pracy z członkami rodziny.

BIBLIOGRAFIA

- Amato, P. R. (1994). Father-child relations, mother-child relations, and offspring psychological well-being in early adulthood. *Journal of Marriage and the Family*, 56(4), 1031-1042.
- Bedyńska, S. i Dreszer, J. (2008). Czy zdolności gwarantują sukces szkolny? Wpływ stereotypów płciowych na osiągnięcia uczniów zdolnych. [W:] W. Limont, J. Cieślowska i J. Dreszer (red.), *Zdolności. Talent. Twórczość* (t. 1, s. 39-52). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Braun-Gałkowska, M. (2008). *Psychologia domowa*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Brzezińska, A. I., Appelt, K. i Ziółkowska, B. (2016). *Psychologia rozwoju człowieka*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Buswell, L., Zabriskie, R. B., Lundberg, N. i Hawkins, A. J. (2012). The relationship between father involvement in family leisure and family functioning: The importance of daily family leisure. *Leisure Sciences*, 34(2), 172-190.
- Byrd-Craven, J., Auer, B. J., Granger, D. A. i Massey, A. R. (2012). The father-daughter dance: The relationship between father-daughter relationship quality and daughters' stress response. *Journal of Family Psychology*, 26(1), 87-94.
- Cabrera, N. J., Shannon, J. D. i Tamis-LeMonda, C. (2007). Fathers' influence on their children's cognitive and emotional development: From toddlers to pre-K. *Applied Development Science*, 11(4), 208-213.
- Chęć, M. i Łodygowska, E. (2019). Temperament i struktura rodziny a nieprzystosowanie społeczne adolescentów w klasie szkolnej. [W:] T. Rostowska i A. Lewandowska-Walter (red.), *Psychospołeczne konteksty relacji rodzinnych* (s. 207-225). Warszawa: Difin.
- Czerniawska, E. (2008). Poziom funkcjonowania intelektualnego a aktywność strategiczna i osiągnięcia w uczeniu się – doniesienia empiryczne. [W:] W. Limont,

- J. Cieślikowska i J. Dreszer (red.), *Zdolności. Talent. Twórczość* (t. 1, s. 53-70). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Dakowicz, A. (2015). Psychologiczna analiza systemów rodzinnych młodych mężczyzn zaangażowanych religijnie. [W:] A. Margasiński (red.), *Rodzina w ujęciu systemowym. Teoria i badania* (s. 119-141). Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Easterbrooks, M. A., Barrett, L. R., Brady, A. E. i Davis, C. R. (2007). Complexities in research on fathering: Illustrations from the tufts study of young fathers. *Applied Development Science, 11*(4), 214-220.
- Galovan, A. M., Kramer Holmes, E., Schramm, D. G. i Lee, T. R. (2014). Father involvement, father-child relationship quality, and satisfaction with family work: Actor and partner influences on marital quality. *Journal of Family Issues, 35*(13), 1846-1867.
- Guzik, B. i Guzik, A. (2010). *Komunikacja w małżeństwie i w rodzinie*. Kraków: Wydawnictwo Światło-Życie.
- Gwiazdowska-Stańczak, S. i Sękowski, A. E. (2018). *Rodzina uczniów zdolnych*. Warszawa: Difin.
- Harwas-Napierała, B. (2014). Specyfika komunikacji interpersonalnej w rodzinie ujmowanej jako system. [W:] I. Janicka i H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (s. 47-72). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis. A regression-based approach* (wyd. 2). London: Guilford Press.
- Kaleta, K. (2011). *Struktura rodziny a społeczne funkcjonowanie dorastających dzieci*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego.
- Kiedewicz-Nappi, H. (2004). Zaspokajanie potrzeb uczniów szczególnie uzdolnionych. [W:] W. Limont (red.), *Teoria i praktyka edukacji uczniów zdolnych* (s. 309-315). Kraków: Impuls.
- Kornas-Biela, D. (2019). Relacje rodziców z dzieckiem prenatalnym. [W:] T. Rostowska i A. Lewandowska-Walter (red.), *Psychospołeczne konteksty relacji rodzinnych* (s. 28-55). Warszawa: Difin.
- Kozielecki, J. (1996). *Wspomnienia z białego piekła*. Warszawa: Wydawnictwo Jacek Santorski & CO.
- Lachowska, B. (2003). Funkcjonowanie rodzin zdrowych. [W:] A. Gała (red.), *Kręgi wychowania* (s. 23-31). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Lachowska, B. (2016). Conflict styles and outcomes in parent-adolescent relationship and adolescent family satisfaction. *Polish Journal of Applied Psychology, 14*(1), 85-98.
- Mazur, E. i Laurman-Jarząbek, E. (2011). Postawy rodzicielskie a zachowania agresywne i przemocowe w relacjach rówieśniczych. [W:] Z. Palak, M. Piętek, A. Róg i B. Zięba-Kołodziej (red.), *Jakość życia młodzieży ze środowisk zagrożonych patologią społeczną* (s. 93-118). Tarnobrzeg: Wydawnictwo Naukowe PWSZ w Tarnobrzegu.

- Mendecka, G. (2003). *Środowisko rodzinne w percepcji osób aktywnych twórczo*. Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie.
- Mönks, F. J. i Katzko, W. (2005). Giftedness and gifted education. [W:] R. J. Sternberg i J. E. Davidson (red.), *Conceptions of giftedness* (s. 187-200). Cambridge, New York, NY, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo: Cambridge University Press.
- Pleck, J. H. (2007). Why could father involvement benefit children? Theoretical perspectives. *Applied Development Science*, 11(4), 196-202.
- Plopa, M. (2011). *Psychologia rodziny: teoria i badania*. Kraków: Impuls.
- Plopa, M. (2012). *Rodzice a młodzież. Teoria i metoda badania*. Warszawa: Vizja Press & IT.
- Plopa, M. i Połomski, P. (2010). *Kwestionariusz Relacji Rodzinnych. Wersja dla młodzieży*. Warszawa: Vizja Press & IT.
- Pufal-Struzik, I. (2013). Opieka nad dzieckiem zdolnym w rodzinie – diagnoza i wsparcie. [W:] M. Jabłonowska (red.), *Środowisko edukacyjne uczniów zdolnych* (s. 59-71). Warszawa: Wydawnictwo Universitas Rediviva.
- Ricaud-Droisy, H. i Zaouche-Gaudron, C. (2003). Interpersonal conflict resolution strategies in children: A father-child co-construction. *European Journal of Psychology of Education*, 18(2), 157-169.
- Rosenberg, J. i Wilcox, W. B. (2006). *The importance of fathers in the healthy development of children*. U.S. Department of Health and Human Services Administration for Children and Families Administration on Children, Youth and Families Children's Bureau Office on Child Abuse and Neglect.
- Rostowska, T. (2009). The psychosocial functioning of men brought up without a father model. *Polish Journal of Social Science*, 4(1), 139-159.
- Sękowski, A. E. (2009). Wybitne zdolności – wyjątkowość czy codzienność? *Czasopismo Psychologiczne*, 15(2), 267-276.
- Sękowski, A. E. i Gwiazdowska, S. (2013). Rodzina jako środowisko wsparcia ucznia zdolnego. [W:] M. Jabłonowska (red.), *Środowisko edukacyjne uczniów zdolnych* (s. 72-82). Warszawa: Wydawnictwo Universitas Rediviva.
- Sękowski, A. E. i Knopik, T. (2008). Mity a rzeczywistość. Uwagi o funkcjonowaniu społecznym osób wybitnie zdolnych. *Psychologia, Edukacja, Społeczeństwo*, 5(1-2), 9-23.
- Sękowski, A. E. i Łubianka, B. (2015). Education of gifted students in Europe. *Gifted Education International*, 31(1), 73-90.
- West, J. (2007). The methodology of studying fathers in child development research. *Applied Development Science*, 4, 229-233.
- Ziegler, A., Vialle, W. i Wimmer, B. (2013). The actiotope model of giftedness: An introduction to some central theoretical assumptions. [W:] S. N. Phillipson, H. Stoeger i A. Ziegler (red.), *Exceptionality in East Asia: Explorations in the actiotope model of giftedness* (s. 1-17). London: Routledge.
- Żmijewska, E. (2002). *Ocenianie osiągnięć szkolnych uczniów w edukacji wczesnoszkolnej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.

Perceived relationship with the father and academic achievement of girls and boys

Andrzej E. Sękowski
Sylwia Gwiazdowska-Stańczak
*John Paul II Catholic University of Lublin
Institute of Psychology*

Recently, more and more researchers take interest in the issue of the father's role in raising a child. The aim of the present study was to determine the relationship between young people's perceived relation with the father and their academic achievement. The participant group included 650 sixteen-year-olds. The respondents were surveyed using My Father version of the Family Relations Questionnaire, and the grade point average (GPA) was used as a measure of academic achievement. The study showed that the participants' gender moderated the relationship between the quality of communication with the father and cohesion of the relation with him and their GPA. Girls whose ratings of their communication with the father were higher had a higher GPA. In addition, the more cohesive they found their relationship with the father, the higher was their academic achievement. No significant relationships were found between boys' GPA and their relation with the father. The child's gender did not moderate the relationship between Autonomy–Control and GPA, i.e. paternal control was associated with a higher GPA in both girls and boys.

Key words: family; academic achievement; relationship with the father; communication; cohesion; autonomy–control.

---

* Address for correspondence: ANDRZEJ E. SĘKOWSKI—John Paul II Catholic University of Lublin, Institute of Psychology, Al. Raławickie 14, 20–950 Lublin, Poland; e-mail: sekowski@kul.pl

SYLWIA GWIAZDOWSKA-STANČZAK—John Paul II Catholic University of Lublin, Institute of Psychology, Al. Raławickie 14, 20–950 Lublin, Poland; e-mail: sylwia.gwiazdowska-stanczak@kul.pl

Research funded by the John Paul II Catholic University of Lublin from the statutory research project—no. 1/6-1-13-05-4882.

INTRODUCTION

During adolescence, young people look for answers to questions about what awaits them in the future and what their professional career will be like (Brzezińska et al., 2016). To a large extent, they shape their self-image based on how they perceive members of their family (Plopa, 2011). The way they are brought up, the relationships between family members and the structure of the family all play a role in what kind of people they will become (Chęć & Łodygowska, 2019). Relationships in the family have a great impact on the development of adolescents, and parental support is closely related to their well-being. What is important is family identity, i.e. everyday customs and traditions (Gwiazdowska-Stańczak & Sękowski, 2018). The more time family members spend together doing things, the better their relations are. Appropriate boundaries set by parents are also crucial. Too little or too much control leads to behavioural problems in young people (Plopa, 2011). Too little independence can impede adolescents' achievement and reduce their belief in their own abilities. An adequate level of autonomy, on the other hand, helps them build their competences and strengthens their sense of self-efficacy. It also means that apart from the sense of freedom, the young person has a sense of support from the parents (Gwiazdowska-Stańczak & Sękowski, 2018). Another important element that contributes to good relationships in the family is their cohesion. The level of cohesion is related to kindness, strong emotional ties, trust, and support (Plopa, 2011). Cohesion stands for respecting each other's rights and having clear and comprehensible family life rules. A low level of cohesion means that family members solve their problems incompetently or deny that there exist conflicts in their family. In such family systems, relationships are characterized by emotional coldness.

Another very important dimension of family relations is communication (Braun-Gałkowska, 2008). Effective communication allows individuals to adapt to their social environment and fosters good mutual understanding, free exchange of information and empathy. Good quality communication in the family makes it possible to maintain cohesion even if problems arise. It is the ability to listen and talk to one another that enables family members to support their nearest and dearest (Braun-Gałkowska, 2008; Guzik & Guzik, 2010; Gwiazdowska-Stańczak & Sękowski, 2018).

THE FATHER'S ROLE IN THE CHILD'S LIFE

One of the most eminent Polish psychologists, Józef Koziński, once wrote that he would not have achieved anything had it not been for his father (Koziński, 1996, p. 15). His declaration spurs the question of the impact of the relationship with the father on the child's achievements. In the literature, the issue of the father's influence is by far less frequently addressed than the problem of the mother-child relationship (Harwas-Napierała, 2014). At the same time, however, researchers believe that fathers may play a more important role than mothers in some aspects of child development, and their

impact is different than mothers' (Goeke & Cummings, 2007, quoted in Lachowska, 2016). However, it should be noted that the relationship with the father develops as early as in the child's prenatal life. Nowadays, it is believed that the father's main task is not just to support his female partner—the mother, but rather to take an active and emotionally involved part in pregnancy. A man needs more time to form a relationship with his child than does a woman. Nevertheless, men show a strong sense of responsibility for their family (Kornas-Biela, 2019). Research on creativity in adolescents emphasizes the role of cohesion of family relations and open communication. It turns out that positive perceptions of the relationship with the father are associated with the development of creativity in young people (Mendecka, 2003). A close relation with the father engenders happiness and life satisfaction and reduces the stress experienced by adolescents. Research indicates that the father is a very important figure in the life of a young adult (Amato, 1994). A strong bond with the father, a relationship characterized by emotional support and cohesion, has a positive impact on young women—their maturation and coping with stress (Byrd-Craven, Auer, Massey, & Granger, 2012).

Research on religious involvement of young men (Dakowicz, 2015) shows that their attitudes are affected by the perceived attitudes of their fathers. Fathers of religiously uninvolved sons show an attitude of excessive closeness and help. Interestingly, it is the fathers who describe their attitude as such, which is not consistent with the way their sons and the sons' mothers see it. This means that fathers tend to idealize their self-image. The author of the study emphasizes that his results may indicate that men seek to depart from the stereotype according to which their only role is to maintain the family financially. Fathers prefer to see themselves as carers who establish a closer relationship with their children (Dakowicz, 2015). In another study, concerning the influence of parental attitudes on adolescents' aggressive behaviours in peer relationships, the authors assessed the level of trust in the father and the mother (Mazur & Laurman-Jarżabek, 2011). They surveyed young people attending youth clubs. They found that their subjects were more likely to place trust in their mothers (62%) than their fathers (37%). There were interesting gender-related differences in the level of trust the adolescents invested in their fathers. Boys showed a definitely greater distrust of their fathers (12%) than did girls (4%). The authors of that study stressed that the problem of rejection by the father and lack of paternal acceptance was very important especially for adolescent boys. Those young people whose fathers showed no interest in them, felt aggrieved and less estimable (Mazur & Laurman-Jarżabek, 2011).

Thought-provoking results were obtained in an American study on the impact of father involvement in family leisure on family functioning. The study showed that the figure of the father affected many aspects of family life, including family cohesion, family adaptability and overall good functioning of the family. Young people who perceived their father as taking an active part in the family's everyday and leisure activities were satisfied with their relationship with him, which translated directly into good functioning of the

whole family system (Buswell et al., 2012). It is also worth adding that the level of the father's involvement in child-raising and household activities has a very strong impact on marital satisfaction (Galovan et al., 2013). Contrary to stereotypes, men are eager to engage in activities that are stereotypically attributed to mothers only. A positive relationship between the father and the child promotes marital satisfaction in both women and men (Galovan et al., 2013).

As research shows (Pufal-Struzik, 2013), the father's active presence is a predictor of children's independence and self-reliance and a factor that strengthens their sense of security. In another study, it was found that the father played a vital role in enriching the child's world with new relationships and shaping his/her identity. Moreover, his presence has been shown to promote the child's need for achievement and affect his/her attitude toward work (Kaleta, 2011). Paternal support and involvement has a positive impact on children's academic achievement (Rosenberg & Wilcox, 2006). The quality of the relationship with the father and the level of his involvement in upbringing affect the child's emotional development (Ricaud-Droisy & Zaouche-Gaudron, 2003; Pleck, 2007). This impact is observable since early infancy—a relationship has been noted between the father's involvement in raising a child with the latter's better communication and cognitive skills. At a later school age, children of involved fathers are more patient, they can cope better with stress and frustration, and are able to solve problems more constructively. The father's role does not diminish during adolescence and continues to have a positive effect on school performance. Young people who get along well with their fathers have better intellectual and verbal skills (Rosenberg & Wilcox, 2006). It is also worth noting that the role of the father is one of the most important challenges in the development of an adult male (Rostowska, 2009; Easterbrooks, Barrett, Brady, & Davis, 2007). Despite this knowledge, the father still often remains a peripheral figure in family research (Lachowska, 2003).

Academic achievement

Academic achievement or academic performance is the outcome of the educational process, which is expressed in the student's ability to perform a specific type of activities (Żmijewska, 2002). It is assessed by checking whether the student is able to perform particular activities. This is done in a process called educational measurement, the aim of which is to evaluate a student's academic achievement in a clear and unambiguous way using experimentally validated rules. The term 'academic achievement' refers to the results of targeted school activities oriented by curricula. To assess a student's school performance, it is necessary to observe some specific activities they engage in. Academic achievements can be divided into cognitive achievements, which are associated with skill-related personality traits, and motivational achievements, which are determined by domain-specific/directional traits and willingness to perform specific activities. Academic performance is evaluated against the requirements of the curriculum (Żmijewska, 2002).

Academic achievements are very important to young people, as they motivate them to learn and encourage self-development (Sękowski, 2009). The main focus of psychological research on gifted adolescents are the factors that affect their academic performance (Sękowski, 2009). There is a belief among scientists and specialists in education that intelligence tests are insufficient to identify gifted students, which is why psycho-pedagogic methods based on the assessment of high school-achievement are often used (Sękowski & Łubianka, 2015). Nowadays, various criteria of academic achievement are applied. They are adjusted to the student's stage of education and relate to his/her school environment—the grade point average (GPA), teacher and peer opinions, and the prestige of the given educational institution. A GPA is calculated at the end of each semester. It is the mean value of all final grades earned in courses over that time and is considered to be an objective criterion. As the GPA gives a general idea of an individual's school performance, it can be a good predictor of school abilities. The GPA is quite often used in research as a criterion of achievement (Sękowski & Łubianka, 2015; Gwiazdowska-Stańczak & Sękowski, 2018).

A person's abilities, and hence their achievements, are determined by both internal and external factors. The former include, among others, intelligence and motivation (Mönks & Katzko, 2005). The family's educational influences constitute an external factor, but nevertheless they determine the child's development in all spheres—physical, cognitive, social, and motor. Relationships in the family are counted among the environmental factors that can either satisfy or frustrate the child's needs. It is accentuated that it is in the family that a child's sense of self-worth, need for achievement, and communication styles are moulded. The family is a key environment for human development, and upbringing in the family may have greater impact on a child than biological determinants (Mönks & Katzko, 2005). A gifted student is often identified through the prism of his/her high achievements, which are readily observable and easily measured (Sękowski & Łubianka, 2015). There are students who are highly talented, but for various reasons cannot or do not want to use their potential and so do not have achievements that would be commensurate with their abilities. High-achievers are distinguished by great commitment and perseverance. They can spend hours focused on learning or doing a task—so much so that they may forget to eat and sleep (Kiedewicz-Nappi, 2004). High achievements may be associated with stiffness (Czerniawska, 2008). This is particularly beneficial when the teacher's requirements are repeatable and easily predicted, which allows the student to develop suitable strategies. A student who can read the teacher's intentions, is able to meet his/her expectations, and perform very well in class (Czerniawska, 2008). The wisdom of gifted people manifests in their daily lives through empathy, tolerance, and openness to the problems of other people. There is a significant difference between understanding moral principles and actually following them in life (Sękowski & Knopik, 2011). In a comparative study of high-achieving and underachieving girls, Ziegler et al. (2013) investigated the influence of the girls' living environment on their level of achievement. The environment was

defined in great detail. The authors took into account how much time the girls spent in certain places, such as, their bedroom or a library. The child's developmental environment was divided into six configurations (sociotopes) which differed in learning-efficiency: learning, competing, infrastructural, antagonistic, thematic and avoiding sociotopes. It turned out that the high-achieving girls spent much more time a day in places that were conducive to learning, such as a library, and spent decidedly less time on activities related to avoiding learning. The underachieving girls spent a lot of their time in places that did not promote learning. That study shows how important it is to provide young people with environments that would foster their intellectual development (Ziegler et al., 2013). Students can also be exposed to the negative impact of gender stereotypes which can affect their school performance, especially with regard to those school subjects that are generally considered "non-girl" or "non-boy" ones. For instance, it may be difficult for a mathematically gifted girl to showcase her ability at school and it may be equally hard for a boy gifted in language arts to achieve in the Polish language arts class (Bedyńska & Dreszer, 2008).

METHODS

Research problem and hypotheses

The aim of this study was to determine the relationship between young people's perceived rapport with their fathers and their academic achievement. Another goal was to establish whether this relationship was moderated by the child's gender.

Good relationships in the family are vital for the proper functioning of a human being in all aspects of his/her life. Parents who devote a lot of time to talking to their children and whose upbringing activities are cohesive, undoubtedly create a climate that is conducive to the development of the child's abilities (Braun-Gałkowska, 2008). A higher degree of autonomy granted to a child by the parents promotes the development of his/her talents and interests. Parents who do not restrict the child's creative activities, provide a conducive environment for high achievement. A relaxed and friendly atmosphere at home positively correlates with students' academic performance (Gwiazdowska-Stańczak & Sękowski, 2018).

In the light of the theoretical considerations and the results of previous research, the following general hypothesis was considered:

H 1. Young people's positive perceptions of their relation with the father will correlate positively with high academic achievement.

To make our inquiry more precise, we formulated the following more specific hypotheses:

H 1a. Young people's perceptions of their communication with the father as being good quality will correlate positively with their high GPA.

H 1b. Young people's perceptions of their relationship with the father as being highly cohesive will correlate positively with their high GPA.

H 1c. Young people's perceptions of having a greater autonomy in the relationship with the father will correlate positively with their high GPA.

H 2. Gender will moderate the relationship between young people's perceived relation with the father and their GPA.

Children's perceptions of their parents may vary depending on whether they are assessing the father or the mother, and the respondent's gender (Plopa, 2011). Researchers indicate that children are generally likely to rate their mothers higher than their fathers; mothers also evoke more positive feelings in young people (Cabrera, Shannon, & Tamis-le-Mond, 2007; West, 2007; Plopa, 2011). In this present study, we expected that the child's gender would moderate the relationship between their perceived relation with the father and their GPA.

Instruments

The participants were surveyed using My Father version of the Family Relations Questionnaire to assess their relation with the father as seen from their perspective. Also a survey designed by the present authors, regarding family structure and academic achievement was used. My Father version of the Family Relations Questionnaire consists of 24 items and describes the relationship with the father through the prism of three dimensions: Communication (8 items), Cohesion (8 items), and Autonomy–Control (8 items). The respondents rate each item on a 5-point scale (“very much so,” “somewhat,” “I don't know,” “not really,” “not at all”). The score for each subscale ranges from 8 to 40. The higher the score, the greater the quality/level of the dimension. Raw scores can be converted to sten scores. A high Communication score (7–10 sten) means that there is good communication in the family, which is characterized by openness and understanding. A high Cohesion score is indicative of a strong emotional bond between the child and the father. A high score on the Autonomy–Control subscale shows that the participant is satisfied with the level of control exercised by his/her father. The scales are valid and reliable, with Cronbach's alphas of $\alpha = .85$ for Communication, $\alpha = .87$ for Cohesion, and $\alpha = .88$ for Autonomy–Control (Plopa & Polomski, 2010).

Academic achievement was measured as last school year's GPA.

Procedure

The questionnaires were administered to groups of students in schools. The forms were completed during one lesson (45 minutes). The respondents were informed that their participation in the study was voluntary and anonymous. A few persons (approximately 5% of the respondents) refused to take part in the survey. Each student was handed a questionnaire form and a survey sheet. The survey questions concerned school achievement, basic demographic information, and information about the composition of the respondent's family. The average response time was 15 to 20 minutes. Forms which were incomplete or unfilled (about 20%) were discarded.

Participants

The study group consisted of high school first year students. The mean age of the participants was 16.28 years ($SD = 0.55$). The respondents came from full families residing in the Lubelskie and Mazowieckie voivodships (provinces). Data obtained from 650 students were analysed. The majority of the participants were city residents (60%). Most of the respondents' parents worked professionally (90%).

Results

The aim of the study was to determine the relationship between the students' perceived relation with the father and their GPA and to establish whether this relationship was moderated by gender. In order to test the research hypotheses, statistical analyses were performed using SPSS software (version 25, IBM SPSS). The relationship between the students' perceived relation with the father and their GPA was established by calculating the Pearson correlation coefficient (r). As the next step, the role of gender as a moderator of these relationships was examined. To this end, we carried out a moderation analysis using Macro Process model 1 (Hayes, 2018).

To answer the research questions, coefficients of correlation between the investigated variables were analysed statistically (Table 1). GPA correlated negatively with Autonomy–Control. No significant correlations of GPA with Communication or Cohesion were observed.

Table 1.

Pearson's r for the investigated variables

Variable	1	2	3	4
1. Communication	–			
2. Cohesion	0.91***	–		
3. Autonomy–Control	–0.29***	–0.26***	–	
4. GPA	0.03	0.05	–0.15***	–
<i>M</i>	25.39	27.07	16.00	4.63
<i>SD</i>	11.13	9.55	7.07	0.83

Tables 2 to 4 present the results of the analysis of the moderating effect of the respondents' gender on the relationship between their relation with the father and their GPA. Data for Communication, Cohesion and Autonomy–Control are shown in Tables 2, 3, and 4, respectively.

Table 2.**Results of moderation analysis for the dimension of Communication**

	Coeff.	SE	<i>t</i>	<i>p</i>
Constant	4.435	0.129	34.387	< .001
My Father: Communication (X)	0.016	0.005	3.611	< .001
Gender (W)	0.029	0.233	0.124	n.i.
My Father: Communication × Gender (XW)	-0.024	0.007	-3.109	< .01

Table 3.**Results of moderation analysis for the dimension of Cohesion**

	Coeff.	SE	<i>t</i>	<i>p</i>
Constant	4.249	.143	29.690	< .001
My Father: Cohesion (X)	0.023	.005	4.567	< .001
Gender (W)	0.154	.243	0.633	n.i.
My Father: Cohesion × Gender (XW)	-0.028	.008	-3.532	< .001

*R*² = 0.174; MSE = 0.569;
F(3, 683) = 47.991; *p* < .001

Table 4.**Results of moderation analysis for the dimension of Autonomy–Control**

	Coeff.	SE	<i>t</i>	<i>p</i>
Constant	5.158	.092	55.691	< .001
My Father: Autonomy–Control (X)	-0.017	.005	-3.260	< .01
Gender (W)	-0.584	.157	-3.713	< .001
My Father: Autonomy–Control × Gender (XW)	-0.004	.009	-0.460	n.i.

A significant moderating effect was found for Cohesion of the relation with the father and Communication with the father. In boys, the perceived relationship with the father did not correlate with their academic performance, measured as GPA. This relationship was only statistically significant for girls. The results of these analyses are presented in Diagram 1 (Communication) and Diagram 2 (Cohesion).

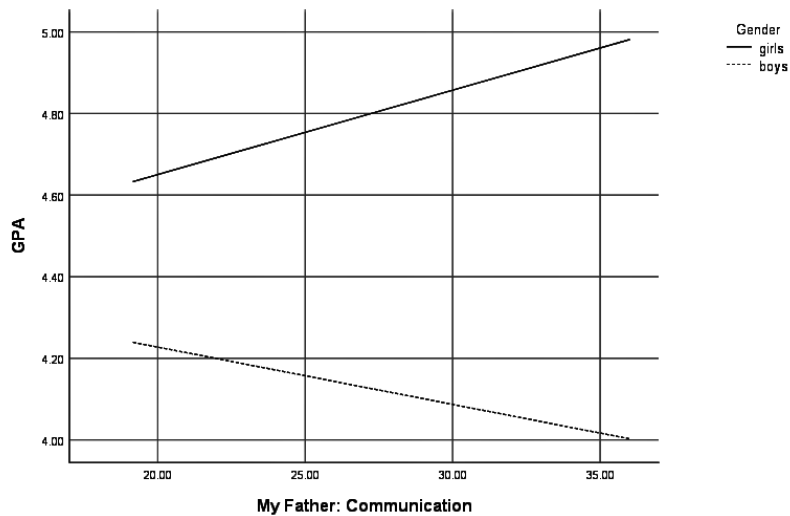

Diagram 1. Impact of Communication on GPA with the moderating effect of gender.

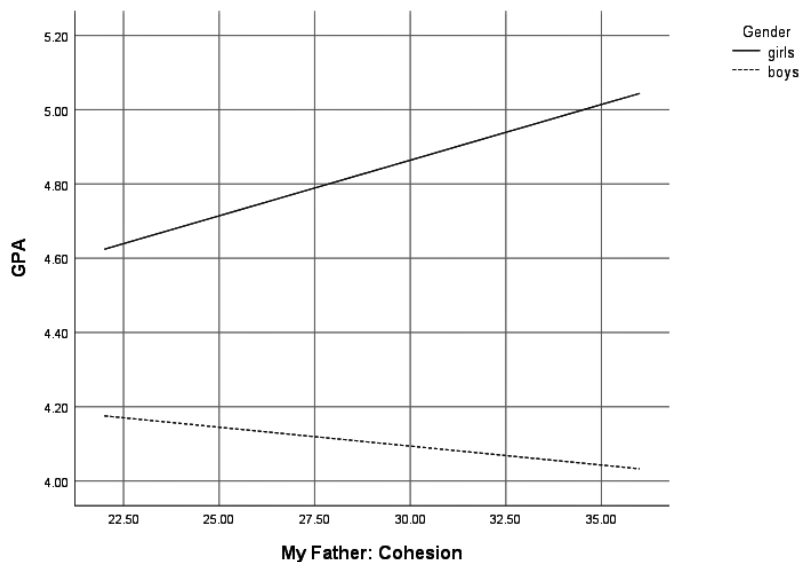

Diagram 2. Impact of Cohesion on GPA with the moderating effect of gender.

For girls, the better their rating of their communication with the father, the higher was their GPA. Likewise, the more the girls were satisfied with the level of cohesion of their relationship with the father, the higher was their academic achievement.

DISCUSSION

The goal of this study was to find an answer to the question of whether there existed a connection between young people's perceived relationship with their fathers and their academic achievement measured as the GPA obtained in the school year preceding the examination. The following dimensions of the relationship with the father were analysed: Communication, Cohesion, and Autonomy–Control. The hypotheses concerned the relationship between the quality of the young people's relationship with the father and their GPA. It turned out that Autonomy–Control was the only dimension to correlate significantly statistically with the GPA, but the direction of this relationship was opposite to expected. This means that the more controlling a father is, the better the grades his children earn. We had expected that greater freedom granted to a child would promote higher achievement. The results of the analyses show, however, that the opposite is true: what is conducive to higher academic achievement is the perception of the father as a person with transparent rules who sets clear boundaries in his relationship with the child. This finding is in line with the views of other researchers (e.g. Mupinga, Garrison, & Pierce, 2002, quoted in: Lachowska, 2016) who, based on analyses of data from many studies, came to the conclusion that parents should adjust their requirements and child discipline methods to the child's developing capabilities, so as to cultivate their social responsibility, but without discouraging independence and individuality.

As set out in the second hypothesis, we had expected that the respondents' gender would moderate the investigated relationships. This hypothesis was confirmed in relation to Communication and Cohesion. These dimensions of the relationship with the father correlated statistically significantly with the GPA in the surveyed girls. In the group of boys, no statistically significant correlation between the investigated variables was observed. This result is interesting inasmuch as the relationship with the father is commonly considered to be very important for boys, also in the context of their achievements (Brzezińska et al., 2016). It can be concluded that a high GPA in girls is associated with good communication with the father and cohesion of the relationship with him. The quality of communication is one of the most important elements of a well-functioning family system. Cohesion, in turn, stands for closeness, warmth and kindness.

The study of the role played by the father in the lives of teenagers is very important. As our results show, paternal control, and in the case of girls also good communication with the father and a cohesive relationship with him, i.e. one that is full of emotional warmth, closeness and kindness, are associated with high academic achievement. Effective parenting, besides relationships

with peers, is considered to be one of the most important factors in the development of young people and their satisfaction with life (Lachowska, 2016). Researchers (Joronen & Astedt-Kurki, 2005, quoted in: Lachowska, 2016) have identified family characteristics that promote adolescents' satisfaction and their good development. These include the atmosphere of emotional warmth, a comfortable home, familial involvement, a sense of being an important part of the family, possibilities for external relations, and open communication.

A limitation of the present study is that it does not consider the role of the mother in the child's academic achievement. Also, although the study group was relatively large, it was not a representative group, which means the dependencies observed in our study cannot be generalized to a larger population. Despite these limitations, the study seems very important. Its novelty is that it focuses on the role of the father in explaining academic achievement of adolescents, taking into account gender. The results of our research may contribute to a better understanding of the role of the father in raising a child and can be used in practice in working with family members.

REFERENCES

- Amato, P. R. (1994). Father-child relations, mother-child relations, and offspring psychological well-being in early adulthood. *Journal of Marriage and the Family*, 56(4), 1031–1042.
- Bedyńska, S., & Dreszer, J. (2008). Czy zdolności gwarantują sukces szkolny? Wpływ stereotypów płciowych na osiągnięcia uczniów zdolnych. [In:] W. Limont, J. Cieślowska & J. Dreszer (Eds.), *Zdolności. Talent. Twórczość* (vol. 1, pp. 39–52). Toruń, Poland: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Braun-Gałkowska, M. (2008). *Psychologia domowa*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Brzezińska, A. I., Appelt, K., & Ziółkowska, B. (2016). *Psychologia rozwoju człowieka*. Sopot, Poland: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Buswell, L., Zabriskie, R. B., Lundberg, N., & Hawkins, A. J. (2012). The relationship between father involvement in family leisure and family functioning: The importance of daily family leisure. *Leisure Sciences*, 34(2), 172–190.
- Byrd-Craven, J., Auer, B. J., Granger, D. A., & Massey, A. R. (2012). The father–daughter dance: The relationship between father–daughter relationship quality and daughters' stress response. *Journal of Family Psychology*, 26(1), 87–94.
- Cabrera, N. J., Shannon, J. D., & Tamis-LeMonda, C. (2007). Fathers' influence on their children's cognitive and emotional development: From toddlers to pre-K. *Applied Development Science*, 11(4), 208–213.
- Chęć, M., & Łodygowska, E. (2019). Temperament i struktura rodziny a nieprzystosowanie społeczne adolescentów w klasie szkolnej. [In:] T. Rostowska & A. Lewandowska-Walter (Eds.), *Psychospołeczne konteksty relacji rodzinnych* (pp. 207–225). Warsaw, Poland: Difin.
- Czerniawska, E. (2008). Poziom funkcjonowania intelektualnego a aktywność strategiczna i osiągnięcia w uczeniu się – doniesienia empiryczne. [In:] W. Limont,

- J. Cieślukowska & J. Dreszer (Eds.), *Zdolności. Talent. Twórczość* (vol. 1, pp. 53–70). Toruń, Poland: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Dakowicz, A. (2015). Psychologiczna analiza systemów rodzinnych młodych mężczyzn zaangażowanych religijnie. [In:] A. Margasiński (Ed.), *Rodzina w ujęciu systemowym teoria i badania* (pp. 119–141). Warsaw, Poland: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Easterbrooks, M. A., Barrett, L. R., Brady, A. E., & Davis, C. R. (2007). Complexities in research on fathering: Illustrations from the tufts study of young fathers. *Applied Development Science, 11*(4), 214–220.
- Galovan, A. M., Kramer Holmes, E., Schramm, D. G., & Lee, T. R. (2014). Father involvement, father-child relationship quality, and satisfaction with family work: Actor and partner influences on marital quality. *Journal of Family Issues, 35*(13), 1846–1867.
- Guzik, B., & Guzik, A. (2010). *Komunikacja w małżeństwie i w rodzinie*. Kraków, Poland: Wydawnictwo Światło-Życie.
- Gwiazdowska-Stańczak, & S., Sękowski, A. E. (2018). *Rodzina uczniów zdolnych*. Warsaw, Poland: Difin.
- Harwas-Napierała, B. (2014). Specyfika komunikacji interpersonalnej w rodzinie ujmowanej jako system. [In:] I. Janicka & H. Liberska (Eds.), *Psychologia rodziny* (pp. 47–72). Warsaw, Poland: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.
- Hayes A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis. A regression-based approach* (2nd ed.). London: Guilford Press.
- Kaleta, K. (2011). *Struktura rodziny a społeczne funkcjonowanie dorastających dzieci*. Kielce, Poland: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego.
- Kiedewicz-Nappi, H. (2004). Zaspokajanie potrzeb uczniów szczególnie uzdolnionych. [In:] W. Limont (Ed.), *Teoria i praktyka edukacji uczniów zdolnych* (pp. 309–315). Kraków, Poland: Impuls.
- Kornas-Biela, D. (2019). Relacje rodziców z dzieckiem prenatalnym. [In:] T. Rostowska & A. Lewandowska-Walter (Eds.), *Psychospołeczne konteksty relacji rodzinnych* (pp. 28–55). Warsaw, Poland: Difin.
- Kozielecki, J. (1996). *Wspomnienia z białego piekła*. Warszawa, Poland: Wydawnictwo Jacek Santorski & CO.
- Lachowska, B. (2003). Funkcjonowanie rodzin zdrowych. [In:] A. Gała (Ed.), *Kręgi wychowania* (pp. 23–31). Lublin, Poland: Wydawnictwo KUL.
- Lachowska B. (2016). Conflict styles and outcomes in parent-adolescent relationship and adolescent family satisfaction. *Polish Journal of Applied Psychology, 14*(1), 85-98.
- Mazur, E., & Laurman-Jarząbek, E. (2011). Postawy rodzicielskie a zachowania agresywne i przemocowe w relacjach rówieśniczych. [In:] Z. Palak, M. Piątek, A. Róg & B. Zięba-Kołodziej (Eds.), *Jakość życia młodzieży ze środowisk zagrożonych patologią społeczną* (pp. 93–118). Tarnobrzeg, Poland: Wydawnictwo Naukowe PWSZ w Tarnobrzegu.

- Mendecka, G. (2003). *Środowisko rodzinne w percepcji osób aktywnych twórczo*. Częstochowa, Poland: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie.
- Mönks, F. J., & Katzko, W. (2005). Giftedness and gifted education. [In:] R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (pp. 187–200). Cambridge, New York, NY, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo: Cambridge University Press.
- Pleck, J. H. (2007). Why could father involvement benefit children? Theoretical perspectives. *Applied Development Science, 11*(4), 196–202.
- Plopa, M. (2011). *Psychologia rodziny: Teoria i badania*. Kraków, Poland: Impuls.
- Plopa, M. (2012). *Rodzice a Młodzież. Teoria i metoda badania*. Warsaw, Poland: Vizja Press & IT.
- Plopa, M., & Polomski, P. (2010). *Kwestionariusz Relacji Rodzinnych. Wersje dla młodzieży*. Warsaw, Poland: Vizja Press & IT.
- Pufal-Struzik, I. (2013). Opieka nad dzieckiem zdolnym w rodzinie – diagnoza i wsparcie. [In:] M. Jabłonowska (Ed.), *Środowisko edukacyjne uczniów zdolnych* (pp. 59–71). Warsaw, Poland: Wydawnictwo Universitas Rediviva.
- Ricaud-Droisy, H., & Zaouche-Gaudron, C. (2003). Interpersonal conflict resolution strategies in children: A father-child co-construction. *European Journal of Psychology of Education, 18*(2), 157–169.
- Rosenberg, J., & Wilcox, W. B. (2006). *The importance of fathers in the healthy development of children*. U.S. Department of Health and Human Services Administration for Children and Families Administration on Children, Youth and Families Children's Bureau Office on Child Abuse and Neglect.
- Rostowska, T. (2009). The psychosocial functioning of men brought up without a father model. *Polish Journal of Social Science, 4*(1), 139–159.
- Sękowski, A. E. (2009). Wybitne zdolności – wyjątkowość czy codzienność? *Czasopismo Psychologiczne, 15*(2), 267–276.
- Sękowski, A. E., & Gwiazdowska, S. (2013). Rodzina jako środowisko wsparcia ucznia zdolnego. [In:] M. Jabłonowska (Ed.), *Środowisko edukacyjne uczniów zdolnych* (pp. 72–82). Warsaw, Poland: Wydawnictwo Universitas Rediviva.
- Sękowski, A. E., & Knopik, T. (2008). Mity a rzeczywistość. Uwagi o funkcjonowaniu społecznym osób wybitnie zdolnych. *Psychologia, Edukacja, Społeczeństwo, 5*(1–2), 9–23.
- Sękowski, A. E., & Lubianka, B. (2015). Education of gifted students in Europe. *Gifted Education International, 31*(1), 73–90.
- West, J. (2007). The methodology of studying fathers in child development research. *Applied Development Science, 4*, 229–233.
- Ziegler, A., Vialle, W., & Wimmer, B. (2013). The actiotope model of giftedness: An introduction to some central theoretical assumptions. [In:] S. N. Phillipson, H. Stoeger & A. Ziegler (Eds.), *Exceptionality in East Asia: Explorations in the Actiotope Model of Giftedness* (pp. 1–17). London: Routledge.
- Żmijewska, E. (2002). *Ocenianie osiągnięć szkolnych uczniów w edukacji wczesnoszkolnej*. Kraków, Poland: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.

Zachowania afiliacyjne w związkach intymnych. Propozycja kwestionariusza

Lucyna Bakiera*

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Psychologii i Kognitywistyki*

Uznając za istotne pytanie o to, w jaki sposób pary funkcjonujące w związkach intymnych okazują wzajemne zaangażowanie w relację, w artykule zaprezentowano etapy konstrukcji kwestionariusza do pomiaru struktury zachowań afiliacyjnych. Zachowania te są traktowane w niniejszym opracowaniu jako behawioralny przejaw zaangażowania w związek i dążenia do podtrzymania pożądanej bliskości. Artykuł omawia właściwości psychometryczne narzędzia oraz podstawowe założenia teoretyczne, na których podstawie został on zbudowany. Proces konstrukcji kwestionariusza obejmował kilka etapów, a mianowicie generowanie wyjściowej puli pozycji testowych, ocenę trafności treściowej przygotowanych pozycji, badanie dorosłych z wykorzystaniem pierwotnej wersji kwestionariusza, analizę właściwości psychometrycznych narzędzia i selekcję pozycji do aktualnej wersji kwestionariusza. Uzyskane wyniki świadczą o względnie dobrych właściwościach psychometrycznych KZAZI.

Słowa kluczowe: afiliacja; bliskość; związek intymny.

WPROWADZENIE

Funkcjonowanie osób dorosłych ujawnia zróżnicowane formy kontaktów interpersonalnych, które można uporządkować na kontinuum od bardzo bliskich do zdystansowanych relacji. Niektóre z relacji społecznych przyjmują postać związków, czyli takich układów interpersonalnych, o których osoby w nich funkcjonujące informują innych (Adler, Rosenfeld i Proctor II, 2007). Publiczne komunikowanie swojej więzi wydaje się przekonującym kryterium odróżniającym związek od innych relacji interpersonalnych. Warto przy tym zauważyć, że komunikowanie więzi nie zawsze przyjmuje postać informacji werbalnej i wyrażonej wprost. O byciu w związku para oznajmia również poprzez

---

* Adres do korespondencji: LUCYNA BAKIERA – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Psychologii i Kognitywistyki, ul. Szamarzewskiego 89, 60-586 Poznań; e-mail: lucyna.bakiera@amu.edu.pl

gesty (np. trzymanie się za dłonie, pocałunki). Publiczne uzewnętrznienie więzi ma niekiedy decydujące znaczenie dla przebiegu relacji i najczęściej łączy się ze wzrostem wzajemnego zaangażowania. Niejawność czy wręcz sekretność interakcji i powstającej na ich podstawie relacji jest zatem przesłanką, aby odróżniać relację od związku.

W literaturze przedmiotu wskazuje się różne typy związków interpersonalnych. Obok związków przyjaźni i związków z krewnymi wymienia się związki romantyczne (Dwyer, 2005). Kategoria związku romantycznego jest określona nieprecyzyjnie. W literaturze psychologicznej utożsamiana jest z reguły ze związkiem miłosnym (Lantagne i Furman, 2017; Lemay i Sponberg, 2015), co przywołuje tajemniczy, uczuciowy, marzycielski charakter relacji. Tymczasem związek miłosny może być pozbawiony wskazanych atrybutów. Nawijając do rozwojowych uzasadnień (Bakiera, 2008, 2009; Kroger, 2015), wydaje się, że terminem, który najlepiej oddaje charakter relacji typowych dla osób dorosłych, jest związek intymny. Szczególnie we wczesnej dorosłości doświadczenia jednostki skoncentrowane są na budowaniu intymnej relacji. W teorii rozwoju psychospołecznego Eriksona (2002, 2004) intymność stanowi podstawowe osiągnięcie rozwojowe wczesnej dorosłości, ukształtowane w wyniku kryzysu *intymność vs izolacja*. Jej bezpośrednią w sensie chronologicznym podstawą jest tożsamość jednostki zintegrowana w adolescencji. Budowanie bliskości z drugą osobą wymaga bowiem względnie stabilnej definicji samego siebie, aby w dorosłości obawa o utratę niezależności czy zatracenia własnej tożsamości nie zdominowała funkcjonowania interpersonalnego. Miłość jako siła *ego* (cnota podstawowa), która wspiera wysiłek rozwojowy w dążeniu do bliskości, umożliwia budowanie więzi zdolnej do kompromisów oraz wzajemne i rozważne poświęcenie. Cnota ta, w połączeniu z kształtującą się dojrzałą seksualnością, stanowi podstawę budowania długotrwałego związku intymnego.

Dla wczesnej dorosłości charakterystyczna jest rytualizacja afiliatywna (*affiliative ritualization*), która stanowi typową formę doświadczeń ukierunkowanych na przekształcanie jednostki w dojrzałego członka społeczeństwa. Erikson (2002, 2004) twierdzi, że w każdej spośród ośmiu faz rozwojowych w cyklu życia ujawnia się specyficzna forma doświadczeń, wyrażająca etos społeczny. Rytualizacja, która uaktywnia obyczaje, nastawienia moralne i ideały kultywowane w codziennym życiu, jest powtarzającym się wzorem zachowania interpersonalnego. Normatywna dla wczesnej dorosłości rytualizacja afiliatywna wskazuje na kluczową potrzebę bliskości i zaufania w kontaktach społecznych. Towarzyszy jej ryzyko rytualizmu, będącego nierozwojową formą organizowania doświadczeń. Dla kryzysu *intymność vs izolacja* jest to elityzm, wyrażający brak powiązania między *ego* i etosem społecznym.

Posiadanie intymnych relacji traktowane jest jako jedno z największych pragnień człowieka (Pilarska i Suchańska, 2016), a funkcjonowanie w związku intymnym jest ważnym komponentem życia jednostki i przejawem jej prawidłowego rozwoju psychospołecznego (Kowalik, 2009; Płopa, 2005; Rostowska, 2006; Wojciszke, 2009). Związek taki wyróżnia się silną i pozytywną więzią interpersonalną, co stanowi formę zaspokojenia potrzeby afiliacji. Szcze-

gólnie związek małżeński kojarzony jest pozytywnie. Młodzi dorośli traktują małżeństwo jako związek bazujący na miłości i nadziei na zaspokojenie potrzeby bliskości (Bakiera, 2008). Powszechność mediów społecznościowych interpretowana jest również jako oznaka pragnienia afiliacji (Marar, 2014).

Zachowania afiliacyjne

Potrzeba afiliacji wyraża dążenie do nawiązywania i utrzymywania bliskich stosunków z innymi. W klasyfikacji Masłowa (1990) afiliacja, rozumiana jako potrzeba podstawowa, należy do grupy potrzeb przynależności i miłości. Wyraża dążenie jednostki do wchodzenia i utrzymywania kontaktów społecznych, akceptacji, afirmacji. Przeciwnościem afiliacji jest izolacja, odosobnienie społeczne (Benesch, 2002). Zachowania, które jednostka podejmuje w celu zaspokojenia potrzeby afiliacji, można określić zachowaniami afiliacyjnymi. Rozumieniem przez nie typ aktywności obejmującej zróżnicowane formy działań nastawionych na wyrażanie (komunikowanie) i zaspokajanie potrzeby bliskości.

W artykule przyjęto, że związek intymny tworzą osoby dorosłe, które w sposób intencjonalny ujawniają zachowania afiliacyjne, świadczące o emocjonalnym inwestowaniu w związek. Jak zaznacza Płopa (2005, s. 116-117), „[...] związki intymne są tymi, w których bliskie wzajemne oddziaływanie opiera się na stałych i możliwych do przewidzenia podstawach. Związki te wymagają wzajemnego zaangażowania w siebie nawzajem i w sam związek. Wymagają czasu, aby się rozwinąć, i starań, aby się utrzymać. [...] Związek intymny musi być stale potwierdzany poprzez dzielenie się doświadczeniami, dzięki którym partnerzy czują się zrozumiani i wartościowi”. Zaangażowanie wyrażane w postaci powtarzających się zachowań jest wyrazem uznania związku za ważny. Im więcej doświadczeń wzmacniających przekonanie jednostki o własnej atrakcyjności, atrakcyjności partnera i ich związku, tym więcej oznak bliskości, które z kolei cyrkularnie zbliżają partnerów. Specyfika intymności wskazuje na zróżnicowanie doświadczeń w nią wpisanych. Najczęściej w związkach intymnych następuje dzielenie się bliskością w wymiarze intelektualnym, emocjonalnym i społecznym (Płopa, 2005).

Kategoria zachowań afiliacyjnych nawiązuje do pojęcia zachowań przywiązaniowych wprowadzonego przez Bowlby'ego (2007), który uznał, że są one wytworem systemu regulującego bezpieczeństwo. Behawioralny system bezpieczeństwa kształtuje się od prostych wzorców reakcji do rozbudowanych sekwencji zachowania, modyfikowanych przez jednostkę ze względu na cel, jakim jest uzyskanie i utrzymanie fizycznej bliskości z obiektem przywiązania. Intensywność demonstrowania zachowań przywiązaniowych zmienia się na skutek warunków organizmicznych (głód, ból, choroba, zmęczenie intensyfikują je) i środowiskowych (nowe otoczenie interpersonalne zwiększa ich nasilenie). Bowlby zaznacza, że choć częstotliwość i intensywność zachowań przywiązaniowych jest największa w niemowlęctwie, to nie zanikają one w kolejnych latach. W adolescencji zachowania przywiązaniowe kierowane są wobec rówieśników, a we wczesnej dorosłości głównie wobec osób, z którymi budowane są intymne więzi (Reis i Patrick, 1996). W późnej dorosłości zachowania

przywiązaniowe kierowane są nie tylko do osób z tego samego pokolenia, ale również ku przedstawicielom młodszych generacji (Bakiera i Stelter, 2011).

Podstawą tworzenia związku intymnego są zachowania, których celem jest uzyskanie i podtrzymanie pożądanej bliskości. Należą do nich takie formy działań, jak zwracanie na siebie uwagi, czynności opiekuńczo-pielęgnacyjne, zachowania seksualne. Dotychczasowe badania nad zachowaniami ukierunkowanymi na pozyskanie i utrzymanie bliskości (*behaviour of lovers, couple tie-signs*) wskazują, że wtajemniczenie partnera w treści, które nie są dostępne dla innych osób, intensyfikuje poczucie bliskości (Afifi i Johnson, 1999; 2005; Maxwell, 1985).

Bliskie relacje powstają na drodze komunikowania drugiej osobie istotnych osobistych informacji, czyli odsłaniania siebie (*self-disclosure*). Ważna w tym kontekście jest nie tyle ilość informacji, co ich głębokość. Przekazywane są zarówno treści poznawcze (opinie, poglądy, nierozbudowane spostrzeżenia, wspomnienia), jak i emocjonalne (radość, entuzjazm, a także smutek, lęk). Również niewerbalne zachowania pełnią istotną rolę w diadycznej ekspresji zaangażowania (Cutrona, Shaffer, Wesner i Gardner, 2007). Takie czynności, jak przytulanie, całowanie, pieszczoty i wiele innych intymnych zachowań są pozytywnie skorelowane z werbalnym odsłanianiem (Sprecher, 1987). Wzajemne odsłanianie i pozytywne zaangażowanie w przeżycia partnera pogłębiają intymność w związku (Laurenceau, Rivera, Schaffer i Pietromonaco, 2004; Lippert i Prager, 2001). Otwarte dzielenie osobistym doświadczeniem następuje w poczuciu zaufania i z przekonaniem o rozumiejącej i wspierającej reakcji partnera (Lachowska, 2018; Pilarska i Suchańska, 2016). Jak zauważa Block (2006), w związku intymnym następuje dzielenie się życiem wewnętrznym. Co to znaczy? Świat wewnętrzny to kompleks myśli reprezentujących rzeczywistość. Dzielenie się myślami, które wyrażają spostrzeżenia, poglądy, oceny, wartości pozwala w pewnym stopniu wejść w świat przeżyć drugiej osoby, poznać go. Block podkreśla, że intymność jest dzieleniem się nie ze strachu, nie dla osiągnięcia osobistych korzyści, ale po to, aby wzajemnie dać się poznać. Istotą otwartości w związku intymnym jest obustronne odsłanianie się na tematy dla pary ważne i podtrzymujące emocjonalną więź. Bliskość mierzona jest poprzez częstotliwość codziennych konwersacji, bazujących na pozytywnej wymianie myśli i uczuć oraz zaangażowania partnerów we wspólne aktywności (Aron, Mashek i Aron, 2004). Istnieją znaczne różnice indywidualne w zakresie form i intensywności działań podejmowanych w celu zaspokojenia potrzeby afiliacji.

Odwołując się do modelu Reisa i Shavera (1988), poziom intymności w związku jest rezultatem nie tylko odsłaniania się partnerów, ale również spostrzeganej przez nich responsywności, czyli wrażliwości osoby, która ujawnia się w działaniach podejmowanych w odpowiedzi na zachowanie partnera interakcji. Aby komunikat mógł być uznany za responsywny, partner musi czuć się rozumiany i akceptowany. Rozwój intymności dokonuje się poprzez obustronne ujawnianie osobistych informacji, wyrażanie emocji i emitowanie różnych zachowań. Responsywność partnera jest kluczowa dla rozwoju intymności (Laurenceau, Barrett i Rovine, 2005; Laurenceau, Barrett i Pietromona-

co, 1998), co oznacza, że dynamika zmian w intymności jest regulowana poprzez zachowania własne oraz percepcję postaw partnera.

Zachowania afiliacyjne, ze względu na ich interakcyjną naturę, mają dwójakiego rodzaju nastawienie, a mianowicie odzwierciedlają bliskość drugiej osoby (wskazują, że partner jest bliski) oraz odzwierciedlają pragnienie bycia bliską osobą. Ich przejawem mogą być codzienne działania, które świadczą o serdeczności i sympatii między jednostkami, często o charakterze zrutowizowanym (choć niekoniecznie), np. pocałunki, uściski, wyrażenia werbalne, lub rytualnym, np. upominki okolicznościowe, uroczystości rocznicowe. W przypadku diady tworzącej związek intymny zachowania afiliacyjne stanowią system komunikacji typowy dla danego związku (Guerrero i Floyd, 2006; Fine, Stitt i Finch, 1984; Patterson, 1988). Mogą one mieć charakter zamknięty, doświadczane są wówczas wyłącznie w diadzie (np. typowe dla związku zwroty językowe, zrozumiałe tylko dla pary), lub otwarty, określane niekiedy biesiadnymi (Maisonneuve, 1995), z udziałem osób spoza związku (np. rocznice świętowane z innymi).

Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, zasadne wydaje się rozróżnienie zachowań afiliacyjnych pod względem: (1) częstotliwości występowania – na codzienne (powszechne) i okazjonalne (odświętne); (2) pod względem ukierunkowania – na zachowania okazujące bliskość („jesteś mi bliski”) i odbierające bliskość („jestem ci bliski”); (3) oraz ze względu na zakres ich ujawniania – na zachowania zamknięte (tylko w diadzie) i otwarte (z udziałem osób spoza diady).

METODA

Uczestnicy

Przeprowadzone badanie miało na celu określenie właściwości psychometrycznych Kwestionariusza Zachowań Afiliacyjnych w Związku Intymnym (KZAZI). Wzięło w nim udział 141 osób dorosłych ($M_{\text{wiek}} = 31,23$; $SD = 12,46$). Wszystkie osoby badane funkcjonowały w związku intymnym co najmniej rok ($M_{\text{staż związku}} = 9,33$; $SD = 10,42$), 40,4% spośród nich w związku małżeńskim, a 59,6% w kohabitacji. Zdecydowana większość badanych była mieszkańcami miast (powyżej 200 tys. mieszkańców – 48,2% osób, między 50 a 200 tys. mieszkańców – 17%, między 5 a 50 tys. mieszkańców – 16,3%). Osoby badane deklarowały wykształcenie wyższe (47,5%) lub średnie (51,1%). Tylko 1,4% osób ukończyło edukację na poziomie gimnazjalnym.

Procedura

Przed przystąpieniem do właściwego badania zorganizowano badanie eksploracyjne, którego celem było określenie puli zachowań afiliacyjnych typowych dla diad intymnych. W tym celu osobom ($N = 94$; $n_{\text{kobiety}} = 64 - 68,1\%$; $n_{\text{mężczyźni}} = 30 - 31,9\%$) w różnym wieku ($M = 23$; $SD = 13,6$), o różnej profesji i statusie związku ($n_{\text{małżeństwo}} = 24 - 25,5\%$; $n_{\text{kohabitacja}} = 40 - 42,6\%$; $n_{\text{single}} = 30 - 31,9\%$) zadawano następujące pytania: „W jaki sposób – Twoim

zdaniem – małżonkowie lub osoby żyjące w konkubinacie okazują sobie bliskość?”, „W jaki sposób wyrażają to, że potrzebują bliskości drugiej osoby w związku małżeńskim lub konkubinacie?”, „Jak dorośli w związku małżeńskim lub konkubinacie wyznają sobie na co dzień miłość?”, „Jak dorośli w związku małżeńskim lub konkubinacie wyznają sobie okazjonalnie (odświętnie) miłość?”.

Uzyskano bogaty materiał, który posłużył do skonstruowania pierwotnej puli twierdzeń kwestionariuszowych w sześciu wyróżnionych obszarach: zachowania codzienne i okazjonalne, okazywanie i odbieranie bliskości oraz zachowania zamknięte (tylko w diadzie) i otwarte (z udziałem osób spoza diady). Wszystkie twierdzenia testowe poddano analizie trafności treściowej przez pięciu niezależnych sędziów kompetentnych, którymi byli doświadczeni psychologowie. Sędziowie otrzymali definicje poszczególnych obszarów zachowań afiliacyjnych i zostali poproszeni o ocenę, w jakim stopniu poszczególne twierdzenia są właściwe dla badanego konstruktów (skali) oraz danego obszaru zachowań (podskali). Posłużono się trzystopniową punktacją (1 – pozycja ta nie powinna znaleźć się w obrębie skali/podskali; 2 – pozycja ta jest użyteczna, jednak nie ma zasadniczego znaczenia dla skali/podskali; 3 – pozycja ta ma zasadnicze znaczenie dla tej skali/podskali). Obliczenia zgodności ocen sędziów dokonano za pomocą współczynnika trafności teoretycznej Lawshego (Hornowska, 2010). Do wstępnej wersji kwestionariusza włączono 50 pozycji testowych, które zostały uznane za reprezentatywne dla skali i podskal. W teście znalazły się pozycje, których wartość współczynnika Lawshego była istotna statystycznie. Brzmienie niektórych twierdzeń zostało zmienione po uwzględnieniu sugestii sędziów.

Kolejny etap konstrukcji kwestionariusza polegał na przeprowadzeniu badania *on-line*. Rekrutacja odbywała się metodą śnieżnej kuli przy udziale studentów Koła Naukowego Psychologii Rodziny, działającego w Instytucie Psychologii UAM pod opieką autorki niniejszego artykułu. Główne kryteria włączające do badania to wiek wskazujący na dorosłość oraz funkcjonowanie w związku intymnym (formalnym lub nieformalnym). Każdy uczestnik badania wypełniał zestaw kwestionariuszy opracowany w wersji elektronicznej. Kwestionariusze były przygotowane w taki sposób, aby uczestnik udzielił odpowiedzi na wszystkie itemy (niemożność przejścia do kolejnego twierdzenia bez ustosunkowania się do poprzedniego). Udział w badaniu nie był gratyfikowany.

Narzędzia

W badaniu zastosowano Kwestionariusz Zachowań Afiliacyjnych w Związku Intymnym, który jest adresowany do badania osób dorosłych pozostających w formalnych lub niezalegalizowanych związkach intymnych. Jest to narzędzie samoopisowe. Odpowiedzi mają postać skali Likerta. Zadaniem osoby badanej jest ocena każdego twierdzenia na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza „nigdy”, 2 – „prawie nigdy”, 3 – „rzadko”, 4 – „czasami”, 5 – „często”, 6 – „bardzo często”. Wynik w danej skali jest sumą punktów uzyskanych we wszyst-

kich twierdzeniach wchodzących w jej skład. Wynik globalny jest sumą punktów uzyskanych we wszystkich twierdzeniach.

W celu sprawdzenia trafności kryterialnej KZAZI zastosowano Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa i Kwestionariusz Bliskości. Pierwsze narzędzie (KDM-2) Mieczysława Plopy (2006) i Jana Rostowskiego jest przeznaczone do badania jakości związku w percepcji małżonków lub partnerów. Na ocenę satysfakcji składają się cztery wymiary, tworzące podskale: Intymność, Samorealizacja, Podobieństwo, Rozczarowanie. Współczynniki rzetelności α Cronbacha dla poszczególnych skal wynoszą od 0,80 do 0,90. Osoba badana ustosunkowuje się do 32 twierdzeń, wybierając jedną z podanych pięciu odpowiedzi: „całkowicie się zgadzam”, „zgadzam się”, „nie mam zdania”, „nie zgadzam się”, „całkowicie się nie zgadzam”. Poszczególnym reakcjom osoby badanej przypisuje się odpowiednią wartość liczbową. W skalach: Intymność, Samorealizacja i Podobieństwo zaznaczona wyższa cyfra wyraża większe nasilenie satysfakcji ze związku. W skali Rozczarowanie punktacja jest odwrotna. Obliczenie wyniku surowego następuje poprzez sumowanie wyników częściowych. Kwestionariusz jest powszechnie stosowany w badaniach nad jakością związku.

Kwestionariusz Bliskości autorstwa Marty Karbowej (2012) służy do oceny stopnia bliskości w relacji interpersonalnej w różnych jej aspektach. Podstawy teoretyczne kwestionariusza nawiązują do ujęcia Arthura Arona i Elaine A. Aron, według których osoby tworzące bliski związek „funkcjonują tak, jakby niektóre lub wszystkie aspekty partnera były częściowo własne” (Aron, Aron, Tudor i Nelson, 1991, s. 242). Kwestionariusz składa się z trzech skal, odpowiadających trójkomponentalnej strukturze bliskości: Włączanie Partnera w Ja (WP, przykładowe itemy: „Sukcesy i porażki tej osoby odbieram równie mocno jak własne”; „Zdarza mi się używać słowa «my», nawet jak mówię we własnym imieniu”), Współzależność i Centralność Związku (WC, np. „Liczę się ze zdaniem tej osoby, podejmując ważne decyzje życiowe”; „Dobro naszego związku jest dla mnie priorytetem”) oraz Intymność w Relacji (np. „Kiedy jest mi źle, mogę liczyć na to, że ta osoba mnie pocieszy”, „Ta osoba słucha mnie uważnie, ilekroć potrzebuję porozmawiać o czymś dla mnie ważnym”). Osoba badana ustosunkowuje się do 35 twierdzeń, wybierając jedną z siedmiu możliwych reakcji – od „zdecydowanie się nie zgadzam” do „zdecydowanie się zgadzam”. Maksymalny wynik, jaki może uzyskać osoba badana, wynosi 245, a w poszczególnych skalach następująco: WP = 70, WC = 84, IR = 91. Współczynniki rzetelności α dla poszczególnych skal wynoszą od 0,74 do 0,88.

Wykorzystano ponadto specjalnie przygotowaną na potrzeby badania ankietę osobową, która umożliwiła zebranie danych socjodemograficznych badanych osób.

WYNIKI

Walidacja Kwestionariusza Zachowań Afiliacyjnych w Związku Intymnym, przeprowadzona na podstawie otrzymanych wyników, obejmowała oszacowanie mocy dyskryminacyjnej poszczególnych pozycji testowych, trafności czynnikowej, rzetelności oraz interkorelacji. Wskutek wykonanych obliczeń do ostatecznej wersji kwestionariusza wybrano 38 pozycji, które mają najlepszą

charakterystykę psychometryczną. Z pierwotnej wersji testu wykluczono twierdzenia, które miały małą moc dyskryminacyjną (np. „Pomagamy sobie w codziennych czynnościach”, „Ważne dla nas rocznice świętujemy w gronie najbliższych osób”, „W trakcie nieporozumień nie mówimy od razu o rozstaniu”, „Pamiętamy o swoich urodzinach, imieninach”). Obecnie wszystkie pozycje testowe mają moc dyskryminacyjną istotną na poziomie od 0,001 do 0,01, a wartości współczynników korelacji r Pearsona są większe niż 0,30.

Przeprowadzenie analizy czynnikowej miało na celu identyfikację grup czynników. Zastosowano eksploracyjną analizę czynnikową. Wykorzystano zredukowaną metodę głównych składowych. Osie czynników rotowano metodą Varimax z normalizacją Kaisera. Miara adekwatności doboru próby (test Kaisera-Mayera-Olkina) jest wysoka (wynosi 0,927), dlatego przyjęto założenie, że pozycje testowe są powiązane i mogą utworzyć silne czynniki wspólne. Również wyniki testów sferyczności Bartletta ($\chi^2 = 3881,16$; $df = 703$; $p < 0,001$) pozwalały na odrzucenie hipotezy o macierzy jednostkowej, dla której charakterystyczny jest brak czynnika wspólnego. Interpretacja struktury czynnikowej przemawia na rzecz zasadności 5-czynnikowej kompozycji KZAZI, która wyjaśnia 60,58 wariacji. Pozycje pierwotnie, przygotowane jako charakterystyczne dla zachowań otwartych, wysoko ładują różne czynniki. W tej sytuacji postanowiono, że KZAZI będzie się składać z podskal odnoszących się do Okazywania Bliskości, Odbierania Bliskości, Bliskości Intymnej, Zachowań Codziennych i Zachowań Okazjonalnych. Wszystkie pozycje testowe przedstawiono w Tabeli 1. Wykonano również obliczenia rzetelności skal, posługując się metodą zgodności wewnętrznej i obliczając α Cronbacha. Uzyskane współczynniki są zadowalające i świadczą, że KZAZI jest spójnym wewnętrznym narzędziem.

Tabela 1.

Itemy, ładunki czynnikowe i wielkość statystyk α Cronbacha w KZAZI

	Ładunki czynnikowe	α
Okazywanie Bliskości (OKB)		
Zachowania afiliacyjne, które ujawnia jednostka w celu zakomunikowania swojej bliskości drugiej osobie (partnerowi/ małżonkowi)		
Twierdzenia	0,612	0,89
Mówię szczerze partnerowi/partnerce o swoich potrzebach.	0,414	
Mówię partnerowi/partnerce „kocham Cię”.	0,656	
Pokazuję partnerowi/partnerce, że akceptuję go/ją.	0,509	
Dziękuję partnerowi/partnerce, że jest w moim życiu.	0,447	
Całuję partnera/partnerkę w obecności innych osób.	0,778	
Robię partnerowi/partnerce niespodzianki.	0,694	
Pamiętam o ważnych datach dla naszego związku.	0,626	
Przytulam się do partnera/partnerki.	0,540	
Pokazuję partnerowi/partnerce, że jest mi bliski/bliska robiąc to, co jest dla niego/niej mile.	0,466	

Odbieranie Bliskości (ODB)		
Zachowania afiliacyjne, które jednostka spostrzega u drugiej osoby (partnera/małżonka) jako sygnały jej/jego bliskości		
Partner/partnerka pokazuje, że mnie akceptuje.	0,525	0,91
Partner/partnerka pokazuje, że jestem mu/jej bliska/bliski, robiąc to, co jest dla mnie mile.	0,535	
Partner/partnerka pyta mnie o moje codzienne sprawy.	0,560	
Partner/partnerka robi mi niespodzianki.	0,651	
Partner/partnerka pamięta o ważnych datach dla naszego związku.	0,647	
Partner/partnerka całuje mnie w obecności innych osób.	0,819	
Partner/partnerka mówi mi szczerze o swoich potrzebach.	0,545	
Partner/partnerka przytula mnie.	0,579	
Partner/partnerka dziękuje mi, że jestem w jego/jej życiu.	0,525	
Partner/partnerka mówi „kocham Cię”.	0,613	
Bliskość Intymna (BI)		
Zachowania afiliacyjne ujawniane w sytuacjach kameralnych, tworząc intymny świat związku, raczej niedostępny dla osób spoza związku		
Rozmawiamy o tym, że potrzebujemy siebie.	0,541	0,81
Zmieniamy ton głosu i ruchy ciała, aby zachęcić się do zbliżenia.	0,492	
Rozmawiamy ze sobą w sposób typowy tylko dla nas.	0,673	
Całujemy się czule, będąc w samotności.	0,567	
Powierzamy sobie tajemnice.	0,446	
Piszemy do siebie intymne wiadomości (np. sms-y, e-maile lub w innej formie).	0,596	
Zachowania Codzienne (ZC)		
Zachowania afiliacyjne ujawniane w sytuacjach powszednich, zwyczajnych		
Spędzamy wspólnie czas w sposób, który nas zbliża.	0,489	0,82
Robimy sobie drobne prezenty bez okazji.	0,799	
Spędzamy ze sobą wolne chwile.	0,550	
Podajemy wspólnie decyzje dotyczące naszego związku.	0,716	
Wyręczamy sobie w codziennych obowiązkach i pracach domowych.	0,413	
Mówimy sobie komplementy.	0,496	
Używamy zdrobnień i pieszczotliwych określeń wobec siebie.	0,463	
Zachowania Okazjonalne (ZO)		
Zachowania afiliacyjne ujawniane w sytuacjach niecodziennych, odświętnych, w których z reguły uczestniczą osoby spoza związku		
Robimy sobie prezenty okazjonalnie.	0,490	0,76
Publicznie pokazujemy, że jesteśmy parą.	0,489	
Organizujemy sobie wspólne wyjścia (do kina, teatru, kawiarni itp.) czy wyjazdy.	0,674	
Pomagamy sobie nawzajem w organizacji ważnych dla nas przedsięwzięć.	0,623	
Organizujemy sobie i chodzimy na randki.	0,577	

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z przyjętą koncepcją zachowań afiliacyjnych, stanowią one zróżnicowane formy jednego typu aktywności, która wynika z potrzeby afiliacji. Zatem konieczne było odzwierciedlenie związków między poszczególnymi rodzajami zachowań. W tym celu przeprowadzono analizę struktury wewnętrznej kwestionariusza. Oczekiwano, że interkorelacje między wynikami w poszczególnych skalach oraz korelacje z wynikiem ogólnym będą wysokie. Odpowiednie współczynniki zaprezentowano w Tabeli 2. Uzyskane wartości są zgodne z oczekiwaniami. Wielkości uzyskanych współczynników korelacji r Pearsona są istotne statystycznie. Między wynikiem ogólnym kwestionariusza a wynikami poszczególnych jego podskal oraz kolejnymi podskalami istnieją silne dodatnie związki. Najsilniejsza korelacja jest między globalnym wskaźnikiem zachowań afiliacyjnych a odbieraniem bliskości. Najniższe interkorelacje pojawiają się w przypadku skali mierzącej zachowania okazjonalne.

Kolejnym etapem weryfikacji trafności kwestionariusza było poszukiwanie związków z zewnętrznymi zmiennymi, powiązanych z zachowaniami afiliacyjnymi na poziomie teoretycznym. W tym celu wykorzystano Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa i Kwestionariusz Bliskości. Spodziewano się dodatnich korelacji. Macierz korelacji przedstawiono w Tabeli 2.

Tabela 2.

Współczynniki korelacji r Pearsona pomiędzy KZAZI, KDM i KB

	KZAZI	OKB	ODB	BI	ZC	ZO
KZAZI						
OKB	0,94					
ODB	0,95	0,85				
BI	0,90	0,82	0,50			
ZC	0,90	0,80	0,82	0,74		
ZO	0,84	0,75	0,73	0,67	0,79	
KDM	0,77	0,70	0,71	0,70	0,72	0,67
I	0,78	0,74	0,73	0,73	0,70	0,65
S	0,48	0,46	0,39	0,43	0,48	0,47
P	0,64	0,58	0,59	0,56	0,63	0,59
R	0,74	0,65	0,71	0,68	0,69	0,62
KB	0,68	0,68	0,63	0,65	0,61	0,52
WP	0,57	0,54	0,51	0,54	0,53	0,46
WC	0,60	0,61	0,53	0,53	0,59	0,49
IR	0,49	0,50	0,49	0,51	0,36	0,30

Uwaga. KZAZI – wynik globalny, OKB – Okazywanie Bliskości, ODB – Odbieranie Bliskości, BI – Bliskość Intymna, ZC – Zachowania Codzienne, ZO – Zachowania Okazjonalne; KDM – wynik globalny, I – Intymność KDM, S – Samorealizacja KDM, P – Podobieństwo KDM, R – Rozczarowanie KDM; KB – wynik globalny, WP – Włączanie Partnera w Ja KB, WC – Współzależność i Centralność Związku KB, IR – Intymność w Relacji KB; $p < 0,001$. Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie uzyskanych wielkości współczynników korelacji można uznać, że wszystkie elementy Kwestionariusza Zachowań Afiliacyjnych mierzą ten sam konstrukt, co jest pożądaną właściwością narzędzia (Hornowska, 2010). Ponadto przypuszczenia co do kierunku zależności między skalami zostały potwierdzone. Wszystkie korelacje są istotne statystycznie. Są to korelacje umiarkowane lub wysokie.

PODSUMOWANIE

Postępująca westernizacja, czyli przejmowanie wzorców kulturowych z Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych (Hatfield i Rapson, 1993; Slany, 2002), która przejawia się w nastawieniu indywidualistycznym, osłabieniu wpływu tradycji, kryzysie instytucjonalnego charakteru związków intymnych, nie zmienia istoty fundamentalnej potrzeby człowieka, jaką jest potrzeba afiliacji. Pomimo zmian społecznych, które powodują, że trudno obecnie przewidzieć, w jakim kierunku będą ewoluować relacje osób dorosłych, potrzeba bliskich i przewidywalnych kontaktów niezmiennie jest istotnym czynnikiem regulującym funkcjonowanie interpersonalne jednostki. Nadzieja na bliskość jest uniwersalna i stanowi antidotum na izolację (Marar, 2014). Zmiany społeczne sugerują jednak, że dorośli okazują swoje zaangażowanie w relacje inaczej, niż miało to miejsce w okresach wcześniejszych.

Potrzeba afiliacji, jako jedna z podstawowych potrzeb psychicznych, które regulują zachowanie człowieka, wyraża się w dążeniu do nawiązywania i utrzymywania bliskich stosunków z innymi ludźmi. Jej wyrazem są zachowania afiliacyjne. W dorosłości potrzeba afiliacji ujawnia dążenie jednostki do tworzenia i podtrzymania bliskości osób zarówno w relacji asymetrycznej (np. z własnymi dziećmi), jak i symetrycznej (z mężem/żoną, z przyjacielem/przyjaciółką). W przypadku diady tworzącej związek intymny zachowania afiliacyjne stanowią system komunikatów typowy dla danego związku i świadczą też o zaangażowaniu partnerów w relację.

Funkcjonowanie w związku intymnym ujawnia różny stopień zaangażowania w podtrzymywanie jego trwałości. Uznaje się również, że zaangażowanie jest efektem wzajemnej zależności partnerów (Rusbult, Martz i Agnew, 1998). Sternberg (2007) traktuje zaangażowanie jako jeden z trzech (obok namiętności i intymności) składników miłości. Zaangażowanie (określane też decyzją) wyraża dążenie do podtrzymywania relacji. Ciąg zachowań, które identyfikowane są jako wyraz zaangażowania jednostki, świadczy o określonych decyzjach podejmowanych przez nią. Raczej nie jest rezultatem jednej znaczącej decyzji, umiejscowionej w czasie i przestrzeni, jak w przypadku złożonej obietnicy (Majczyna, 2005), ale jest wynikiem stale dokonywanych decyzji. Kolejne wybory, będące konsekwencją określonych preferencji, wskazują na poziom zaangażowania. Zaangażowanie świadczy o przywiązaniu i zobowiązaniu. Zdaniem Stanleya i Markmana (1992) zobowiązanie jest jednym z dwóch aspektów zaangażowania. Obok oddania (*personal dedication*), które wyraża pragnienie utrzymania związku i budowania wspólnej przyszłości w oparciu o formułę „my”, zobowiązanie (*constraint commitment*) odzwiercie-

dla dostrzeganie barier hamujących zerwanie relacji. Są to potencjalne społeczne, emocjonalne, moralne i ekonomiczne koszty, które zostałyby poniesione w wyniku zakończenia związku. Rozpoznanie struktury i poziomu nasilenia zachowań afiliacyjnych odnosi się przede wszystkim do oddania – w rozumieniu Stanleya i Markmana.

Zaprezentowane w artykule narzędzie umożliwia ustalenie, w jaki sposób partnerzy demonstrują zaangażowanie w relację intymną, a tym samym jakie podejmują działania na rzecz związku. Nie odnosi się do pytania, czy zaangażowanie występuje (uznając, że jeśli związek trwa, to partnerzy są w jakimś stopniu zaangażowani w podtrzymywanie tegoż związku). Kwestionariusz opiera się na samoopisie. W dotychczasowych badaniach polskich stosowane są głównie kwestionariusze w opracowaniu Plopy, np. Kwestionariusz Komunikacji Małżeńskiej, oraz jego rozszerzone przez Kaźmierczak i Plopę opracowanie w postaci Kwestionariusza Komunikacji w Bliskich Związkach, a także użyty w relacjonowanych badaniach Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa. Natomiast stosowane bez adaptacji kulturowej narzędzia (np. Vaughn i Matyastik Baier, 1999) nie spełniają wymaganych standardów psychometrycznych (Hornowska i Paluchowski, 2004). Interesującym narzędziem jest również Kwestionariusz Stosunków Partnerskich Kurta Hahlwega, w polskiej adaptacji Janickiej (2008). KZAZI nawiązuje natomiast do *Commitment Inventory* Stanleya i Markmana (1992), którego polską adaptację, Kwestionariusz Zaangażowania Interpersonalnego, opracowała Janicka (Janicka i Janicka, 2014; Janicka i Szymczak, 2017).

Prezentowany w artykule Kwestionariusz Zachowań Afiliacyjnych w Związku Intymnym wydaje się obiecującym narzędziem, aczkolwiek konieczne są dalsze badania w celu uzyskania kolejnych wyników i sprawdzenia właściwości psychometrycznych na innych grupach osób dorosłych.

BIBLIOGRAFIA

- Adler, R. B., Rosenfeld, L. B. i Proctor II, R. F. (2007). *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Afifi, W. A. i Johnson, M. L. (1999). The use and interpretation of tie signs in a public setting: Relationship and sex differences. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16(1), 9-38.
- Afifi, W. A. i Johnson, M. L. (2005). The nature and functions of tie-signs. [W:] V. Manusov (red.), *The sourcebook of nonverbal measures: Going beyond words* (s. 189-198). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Aron, A., Aron, E. N., Tudor, M. i Nelson, G. (1991). Close relationships as including others in the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(2), 241-253.
- Aron, A. P., Mashek, D. J. i Aron, E. N. (2004). Closeness as including other in the self. [W:] D. J. Mashek i A. P. Aron (red.), *Handbook of closeness and intimacy* (s. 27-41). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bakiera, L. (2008). Postawy młodych dorosłych wobec małżeństwa. *Psychologia Rozwojowa*, 13(3), 67-78.

- Bariera, L. (2009). Wartość małżeństwa w rozwoju człowieka dorosłego. [W:] B. Harwas-Napierała (red.), *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka* (s. 25-57). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Bakiera, L. i Stelter, Ż. (2011). *Leksykon psychologii rozwoju człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Benesch, H. (2002). *Atlas psychologii*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Block, J. D. (2006). *Intymność w związku. Bliskość. Czułość. Akceptacja*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Bowlby, J. (2007). *Przywiązanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cutrona, C. E., Shaffer, P. A., Wesner, K. A. i Gardner, K. A. (2007). Optimally matching support and perceived spousal sensitivity. *Journal of Family Psychology*, 21(4), 754-758.
- Dwyer, D. (2005). *Bliskie relacje interpersonalne*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Erikson, E. H. (2002). *Dopełniony cykl życia*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Erikson, E. H. (2004). *Tożsamość a cykl życia*. Poznań: Zys i S-ka Wydawnictwo.
- Fine, G. A., Stitt, J. L. i Finch, M. (1984). Couple tie-signs and interpersonal threat: A field experiment. *Social Psychology Quarterly*, 47(3), 282-286.
- Guerrero, L. K. i Floyd, K. (2006). *Nonverbal communication in close relationships*. Mahwah, New York, NY: Routledge.
- Hatfield, E. i Rapson, R. L. (1993). Historical and cross-cultural perspectives on passionate love and sexual desire. *Annual Review of Sex Research*, 4(1), 67-97.
- Hornowska, E. (2010). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Hornowska, E. i Paluchowski, W. J. (2004). Kulturowa adaptacja testów psychologicznych. [W:] J. Brzeziński (red.), *Metodologia badań psychologicznych. Wybór tekstów* (s. 151-191). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Janicka, I. (2008). Stosunki partnerskie w związkach niemałżeńskich. *Przegląd Psychologiczny*, 51(1), 37-53.
- Janicka, I. i Janicka, K. (2014). Poczucie bezpieczeństwa i zaangażowanie w relacje interpersonalne młodych kobiet. *Polskie Forum Psychologiczne*, 19(2), 209-228.
- Janicka, I. i Szymczak, W. (2017). Kwestionariusz Zaangażowania Interpersonalnego – polska adaptacja metody. *Polskie Forum Psychologiczne*, 22(2), 205-218.
- Karbowa, M. (2012). *Trafność metod do pomiaru przywiązania w dorosłości*. Niepublikowana praca doktorska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Kowalik, S. (2009). Rozwój społeczny. [W:] B. Harwas-Napierała i J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych* (s. 71-105). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kroger, J. (2015). Identity development through adulthood: The move toward “wholeness”. [W:] K. C. McLean i M. U. Syed (red.), *The Oxford handbook of identity development* (s. 65-80). New York, NY: Oxford University Press.

- Lachowska, B. (2018). *Zaufanie do małżonka a wybrane charakterystyki relacji małżeńskiej*. Referat podczas VI Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej Psychologia w Służbie Rodziny „Relacje w podsystemach rodzinnych. Szanse i zagrożenia”, Gdańsk, 18-19.05.
- Lantagne, A. i Furman, W. (2017). Romantic relationship development: The interplay between age and relationship length. *Developmental Psychology*, 53(9), 1738-1749.
- Laurenceau, J. P., Barrett, L. F. i Pietromonaco, P. R. (1998). Intimacy as an interpersonal process. The importance of self-disclosure, partner disclosure, and perceived partner responsiveness in interpersonal exchanges. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1238-1251.
- Laurenceau, J. P., Barrett, L. F. i Rovine, M. J. (2005). The interpersonal process model of intimacy in marriage: A daily-diary and multilevel modeling approach. *Journal of Family Psychology*, 19(2), 314-323.
- Laurenceau, J. P., Rivera, L. M., Schaffer, A. R. i Pietromonaco, P. R. (2004). Intimacy as an interpersonal process: Current status and future directions. [W:] D. J. Mashek i A. P. Aron (red.), *Handbook of closeness and intimacy* (s. 61-78). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Lemay, E. P., Jr. i Sponberg, K. (2015). Perceiving and wanting to be valued by others: Implications for cognition, motivation, and behavior in romantic relationship. *Journal of Personality*, 83(4), 464-478.
- Lippert, T. i Prager, K. J. (2001). Daily experiences of intimacy: A study of couples. *Personal Relationships*, 8(3), 283-298.
- Maisonneuve, J. (1995). *Rytuały dawne i współczesne*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Majczyna, M. (2005). Zobowiązanie. [W:] A. Galdowa (red.), *Psychologiczne i egzystencjalne problemy człowieka dorosłego* (s. 67-83). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Marar, Z. (2014). *Intimacy*. London, New York, NY: Routledge.
- Maslow, A. (1990). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Maxwell, G. M. (1985). Behaviour of lovers: Measuring the closeness of relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 2(2), 215-238.
- Patterson, M. L. (1988). Functions of nonverbal behavior in close relationships. [W:] S. Duck, D. F. Hay, S. E. Hobfoll, W. Ickes i B. M. Montgomery (red.), *Handbook of personal relationships. Theory, research and interventions* (s. 41-56). New York, NY: John Wiley & Sons.
- Pilarska, A. i Suchańska, A. (2016). Zdolność do bliskości w relacjach a przywiązanie i poczucie własnej tożsamości. *Spoleczeństwo i Rodzina*, 1, 47-68
- Plopa, M. (2005). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Plopa, M. (2006). *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Reis, H. T. i Patrick, B. C. (1996). Attachment and intimacy. Component processes. [W:] E. T. Higgins i A. W. Kruglanski (red.), *Social psychology. Handbook of basic principles* (s. 523-563). New York, NY: Guilford Press.

- Reis, H. T. i Shaver, P. (1988). Intimacy as an interpersonal process. [W:] S. Duck, D. F. Hay, S. E. Hobfoll, W. Ickes i B. M. Montgomery (red.), *Handbook of personal relationship. Theory, research and interventions* (s. 367-389). Chichester: John Wiley & Sons.
- Rostowska, T. (2006). Rozwojowe aspekty jakości życia rodzinnego. [W:] T. Rostowska (red.), *Jakość życia rodzinnego. Wybrane zagadnienia* (s. 11-27). Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Informatyki.
- Rusbult, C. E., Martz, J. M. i Agnew, C. R. (1998). The Investment Model Scale: Measuring commitment level, satisfaction level, quality of alternatives, and investment size. *Personal Relationships*, 5(4), 357-391.
- Sprecher, S. (1987). The effects of self-disclosure given and received on affection for an intimate partner and stability of the relationship. *Journal of Social and Personal Relationships*, 4(2), 115-127.
- Sternberg, R. J. (2007). Dwuskładnikowa teoria miłości. [W:] R. J. Sternberg i K. Weis (red.), *Nowa psychologia miłości* (s. 275-296). Taszów: Biblioteka Moderatora.
- Slany, K. (2002). *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Stanley, S. M. i Markman, H. J. (1992). Assessing commitment in personal relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 54(3), 595-608.
- Vaughn, M. J. i Matyastik Baier, M. E. (1999). Reliability and validity of the Relationship Assessment Scale. *American Journal of Family Therapy*, 27(2), 137-147.
- Wojciszke, B. (2009). *Psychologia miłości. Intymność. Namietność. Zaangażowanie*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Affiliative behaviors in intimate relationships. A questionnaire proposal

Lucyna Bakiera*

*Adam Mickiewicz University in Poznań
Faculty of Psychology and Cognitive Science*

Recognizing the importance of the question of how couples display their mutual commitment in intimate relationships, the author presents in the article the stages of constructing the Affiliative Behaviors in Intimate Relationship Questionnaire (KZAZI) developed to measure affiliative behaviors. These behaviors are treated in the present work as a behavioral manifestation of commitment in a relationship and striving to maintain the desired closeness. The article discusses the psychometric properties of the instrument and the basic theoretical assumptions underlying it. The process of constructing the questionnaire included several stages, namely, generating the initial pool of test items, evaluation of the content validity of the prepared items, a study conducted on adults with the use of the preliminary version of the questionnaire, analysis of the psychometric properties of the tool, and selection of items for the present version of the questionnaire. The results indicate that KZAZI has relatively good psychometric properties.

Key words: affiliation; closeness; intimate relationship.

INTRODUCTION

In adult life, individuals engage in different forms of interpersonal contacts, which can be arranged on a continuum from very close to detached relations. Some social relations take the form of relationships, i.e., such interpersonal configurations which individuals who are engaged in them let other people know of (Adler, Rosenfeld, & Proctor II, 2007). Communicating one's relationship publicly seems to be a convincing criterion differentiating a relationship from other forms of interpersonal relations. It is worth noting that a relationship is not always announced verbally and in a direct manner. Couples also

---

* Address for correspondence: LUCYNA BAKIERA—Adam Mickiewicz University in Poznań, Faculty of Psychology and Cognitive Science, ul. Szamarzewskiego 89, 60–589 Poznań, Poland; e-mail: lucyna.bakiera@amu.edu.pl

inform others about their bond via gestures (e.g., holding hands, kissing). A public display of a relationship sometimes has a decisive effect on its course and is usually associated with increased mutual commitment. Concealing, or even keeping secret one's interactions with another person and the relation built upon them is, therefore, a premise on the basis of which one can distinguish a relation from a relationship (Dwyer, 2005).

The literature of the subject describes various types of interpersonal relationships. Apart from friendship and kinship, there are also romantic relationships. The category of romantic relationship has no precise definition. In psychological literature, it is usually identified with a relationship based on love (Lantagne & Furman, 2017; Lemay & Spongberg, 2015), a perspective that attributes to it a mysterious, emotional, and dreamy character. Meanwhile, a romantic relationship may lack the above features. In the light of developmental justifications (Bakiera, 2008, 2009; Kroger, 2015), it seems that the term that best reflects the character of relations between adults, is an intimate relationship. Especially in early adulthood, an individual's experiences are focused on building an intimate bond. In the theory of psychosocial development put forward by Erikson (2002, 2004), intimacy constitutes the basic developmental achievement of early adulthood, engendered by the *intimacy vs. isolation* crisis. Chronologically speaking, it is directly based in a person's identity, integrated in the period of adolescence. This is because building closeness with another individual requires a relatively stable definition of oneself, so that in adulthood the fear of losing one's independence or losing one's identity does not predominate over interpersonal functioning. Love as *ego-strength* (a basic virtue), which supports the developmental effort to seek closeness, makes it possible to build a bond in which partners are capable of compromise and responsible mutual sacrifices. This virtue, combined with mature sexuality, which is still developing in young adults, constitutes the basis for building a long-lasting intimate relationship.

Characteristic of the period of early adulthood is affiliative ritualization, i.e. a form of experiences directed at transforming an individual into a mature member of society. Erikson (2002, 2004) claims that in each of the eight developmental phases of the life cycle, a specific form of experiences comes to light which expresses social ethos. Ritualization, which activates customs, moral attitudes and ideals cultivated in everyday life, is a recurring pattern of interpersonal behavior. Affiliative ritualization, which is normative for early adulthood, indicates that closeness and trust in social contacts are some of the key human needs. It is accompanied by the risk of ritualism, which is a non-developmental form of organizing experiences. In the case of the *intimacy vs. isolation* crisis, it takes the form of elitism, which expresses the lack of association between ego and social ethos.

Being in an intimate relationship is seen as one of the greatest human desires (Pilarska & Suchańska, 2016), and functioning in such a relationship is an important component of an individual's life and a manifestation of their correct psychosocial development (Kowalik, 2009; Plopa, 2005; Rostowska, 2006; Wojciszke, 2009). Such a relationship is distinguished by a strong and

positive interpersonal bond, which satisfies the need for affiliation. Marriage, in particular, evokes positive associations. Young adults treat marriage as a relationship that is based upon love and hope of satisfying the need for closeness (Bakiera, 2008). The commonness of social media is also interpreted as a manifestation of the desire to affiliate with other people (Marar, 2014).

Affiliative behaviors

The need for affiliation is met by striving to establish and maintain close relations with others. In Maslow's classification (1990), affiliation, understood as a basic need, belongs to the group of love and belonging needs. It expresses a person's desire to enter and maintain social contacts and to be accepted. The opposite of affiliation is isolation, or social seclusion (Benesch, 2002). Behaviors that an individual undertakes in order to fulfill the need for affiliation can be defined as affiliative behaviors. In the present author's view, they include various forms of actions directed at expressing (communicating) and satisfying the need for closeness.

It has been assumed in this article that an intimate relationship is created by adult individuals who intentionally engage in affiliative behaviors that are a sign of their emotional investment in the relationship. Plopa (2005, pp. 116–117) observes that "intimate relationships are those, in which close mutual interactions are based upon stable and predictable foundations. Such relationships require mutual commitment to each other and to the relationship itself. They require time to develop, and effort to be maintained. [...] An intimate relationship has to be constantly reaffirmed by sharing experiences with each other, thanks to which the partners feel understood and valuable". Commitment, expressed in the form of recurring behaviors, is a sign that the partners deem their relationship important. The more experiences a person has that strengthen their conviction that they, their partner and their relationship is attractive, the more signs of closeness they show which, circularly make the partners grow closer. Intimacy may be built upon diverse experiences. In intimate relationships, closeness is most often shared in the intellectual, emotional and social dimensions (Plopa, 2005).

The category of affiliative behaviors refers to the notion of attachment behaviors introduced by Bowlby (2007), according to whom they are a product of the system that regulates safety. The behavioral safety system develops from simple reaction patterns to complex behavioral sequences, modified by an individual as he/she strives to achieve and maintain physical closeness to the attachment figure. The intensity of attachment behaviors changes under the influence of organic conditions (hunger, pain, illness, and tiredness increase it) and environmental factors (a new interpersonal environment also increases this intensity). Bowlby notes that although the frequency and intensity of attachment behaviors is the highest in the period of infancy, they do not disappear later in life. In adolescence, attachment behaviors are directed at peers, whereas in early adulthood mainly at individuals with whom we build intimate relationships (Reis & Patrick, 1996). In late adulthood they are

not only directed at individuals from the same generation, but also at representatives of younger generations (Bakiera & Stelter, 2011).

The foundation for creating an intimate relationship are behaviors the aim of which is to achieve and maintain the desired closeness. They include such actions as drawing attention to oneself, caring-nursing activities, and sexual behaviors. Studies on behaviors of lovers and couple tie-signs conducted so far, indicate that sharing with a partner contents that are inaccessible to other people intensifies the sense of closeness (Afifi & Johnson, 1999, 2005; Maxwell, 1985).

Intimate relationships are created by communicating important personal information to the other person, so-called self-disclosing. In this context, what matters is not how much information is conveyed, but how deep the information is. Partners share both cognitive contents (opinions, views, simple observations, memories) as well as emotional contents (happiness, enthusiasm, sadness, fear). Also non-verbal behaviors play an important role in the dyadic expression of commitment (Cutrona, Shaffer, Wesner, & Gardner, 2007). Such behaviors as hugging, kissing, caressing, and a number of other intimate behaviors are positively correlated with verbal self-disclosure (Sprecher, 1987). Mutual self-disclosure and positive involvement in the partner's experiences deepen intimacy in the relationship (Laurenceau, Rivera, Schaffer, & Pietromonaco, 2004; Lippert & Prager, 2001). People share personal experiences openly in an atmosphere of trust and with a conviction that the partner will react with understanding and support (Lachowska, 2018; Pilarska & Suchańska, 2016). As Block (2006) observes, in an intimate relationship, partners share with each other their internal worlds. What does this mean? The internal world is a complex of thoughts that represent reality. Sharing of thoughts that express observations, views, opinions, values, to a certain extent allows partners to enter the world of experiences of the other person, to get to know that person better. Block emphasizes that in intimate relationships, we share not because of fear, not to achieve personal benefits, but to let the other person know us. The essence of openness in an intimate relationship is bilateral self-disclosure about subjects that are important to the couple and that keep the emotional bond between the partners. Closeness is measured by the frequency of everyday conversations based on a positive exchange of thoughts and emotions, and by the partners' involvement in shared activities (Aron, Mashek, & Aron, 2004). One can observe considerable individual differences in the types and the intensity of actions undertaken in order to satisfy the need for affiliation.

In terms of the model put forward by Reis and Shaver (1988), the level of intimacy in a relationship is not only the result of the partners' self-disclosure, but also of their perceived responsiveness, i.e., the other person sensitivity, which manifests itself in the actions they take in response to their partner's behavior. In order for communication to be considered responsive, partners have to feel understood and accepted. Intimacy develops through bilateral disclosure of personal information, expression of emotions, and emission of various behaviors. Partners' responsiveness is crucial for the development

of intimacy (Laurenceau, Barrett, & Rovine, 2005; Laurenceau, Barrett, & Pietromonaco, 1998), which means that the dynamics of changes in intimacy are regulated by a person's own behaviors and his/her perception of the partner's attitudes.

Because of their interactional nature, affiliative behaviors have a twofold orientation, namely, they express the partner's closeness (they indicate that the partner is close to the person involved) and the desire to be a close person to the partner. They may manifest in everyday, often routine, actions that testify to cordiality and fondness between the partners, such as, kissing, hugging or verbal expressions, or actions of a ritual character, such as anniversary gifts or celebrations. In intimate dyadic relationships, affiliative behaviors constitute a communication system that is typical of each individual dyad (Guerrero & Floyd, 2006; Fine, Stitt, & Finch, 1984; Patterson, 1988). They may have a closed character and be experienced exclusively within the dyad (e.g., verbal expressions used and understood only by a given couple) or they can be open, what Maisonneuve (1995) calls festive affiliative behaviors, and involve people from outside the relationship (e.g., anniversaries celebrated with friends/family).

Taking the above into consideration, affiliative behaviors can be categorized according to three criteria: (1) frequency—everyday (common) and occasional (festive) affiliative behaviors; (2) direction—behaviors directed at showing closeness (“you are close to me”) or receiving closeness (“I am close to you”); and (3) scope of their manifestation—closed behaviors (only in the dyad) and open (with the participation of people from outside the dyad).

METHOD

Participants

The aim of the present study was to determine the psychometric properties of the Affiliative Behaviors in Intimate Relationship Questionnaire (Kwestionariusz Zachowań Afiliacyjnych w Związku Intymnym, KZAZI). The participants of the study were 141 adults ($M_{\text{age}} = 31.23$, $SD = 12.46$). All of the investigated individuals had been in an intimate relationship for at least a year ($M_{\text{relationship duration}} = 9.33$, $SD = 10.42$). Among the participants, 40.4% were married and 59.6% were cohabiting. A vast majority of the participants were inhabitants of cities (48.2% lived in cities over 200,000 inhabitants, 17% between 50,000 and 200,000 inhabitants, and 16.3% between 5,000 and 50,000). The participants declared they has higher education (47.5%) or secondary education (51.1%). Only 1.4% had a middle school education.

Procedure

Prior to the study proper, an exploratory study was conducted, the aim of which was to determine the pool of affiliative behaviors typical of intimate dyads. For this purpose, individuals ($N = 94$ $n_{\text{women}} = 64 - 68.1\%$ $n_{\text{men}} = 30 - 31.9\%$) of different ages ($M = 23$, $SD = 13.6$) with different professions and

relationship statuses ($n_{\text{marriage}} = 24 - 25.5\%$, $n_{\text{cohabitation}} = 40 - 42.6\%$, $n_{\text{single}} = 30 - 31.9\%$) were asked the following questions: "In your opinion, how do spouses or cohabitants show closeness to each other?," "How do they express their need for closeness to the other person in a marriage or cohabitation?," "How do adults in a marriage or cohabitation communicate love to each other on daily basis?," "How do adults in a marriage or cohabitation communicate love to each other on special occasions?"

As a result of this procedure, a very rich material had been obtained, which was later used to construct the initial pool of questionnaire statements in the six areas distinguished previously: daily and occasional behaviors, showing and receiving closeness, and closed (only in the dyad) and open (with the participation of other people) behaviors. The content validity of all test items was assessed by five independent competent judges, who were experienced psychologists. The judges received definitions of the areas of affiliative behaviors and were asked to evaluate to what degree the statements represented the investigated construct (scale) and the given area of behaviors (sub-scale). A three-point scoring scale was used (1 – the item should not be included in the given scale/subscale; 2 – the item is useful, although it does not have a critical meaning for the given scale/subscale; 3 – the item is of critical meaning for the given scale/subscale). The conformity of the competent judges' evaluations was calculated using Lawshe's content validity ratio (Hornowska, 2010). As a result, 50 test items, representative of the scale and the particular subscales, were included in the initial version of the instrument. Only items with a statistically significant value of Lawshe's ratio were incorporated into the questionnaire. The wording of the particular statements was changed after considering the judges' suggestions.

The next stage in the construction of the questionnaire consisted in conducting an online study. The participants were recruited using the snowball sampling technique. This stage was realized with the participation of students from the Psychology of the Family Science Club at the Institute of Psychology of Adam Mickiewicz University in Poznań, under the supervision of the author of the present article. The main inclusion criteria were age, which indicated whether the person could be considered an adult, and being in an intimate relationship (either formal or informal). Every participant of the study was asked to fill in a battery of questionnaires prepared in an online version. The questionnaires were devised in such a way, that a respondent had to give an answer to all test items (they could not proceed to the next question without responding to the previous one). The participants received no compensation for taking part in the study.

Instruments

KZAZI has been developed to investigate adult individuals who are in formal or informal intimate relationships. It is a self-description tool. Answers are given on a Likert scale. A participant's task is to rate every statement on a scale from 1 to 6, where 1 means "never," 2 – "almost never," 3 – "rarely," 4 – "sometimes," 5 – "often," 6 – "very often." The score for a given scale is the

sum of points obtained for all statements included in the scale. The global score is the sum of points obtained for all the statements in the questionnaire.

In order to verify the criterion validity of the KZAZI, we used Plopa and Rostowski's Good Marriage Questionnaire (Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa, KDM-2) (2006) and Karbowa's Closeness Questionnaire (Kwestionariusz Bliskości, KB) (2012). KDM-2 is designed to investigate the quality of a relationship as perceived by the spouses or partners. Satisfaction is evaluated along four dimensions that create the following subscales: Intimacy, Self-realization, Similarity, and Disappointment. Cronbach's α coefficient for the particular scales oscillates between .80 and .90. A participant responds to 32 statements, choosing one of the five provided answers: "I strongly agree," "I agree," "I don't have an opinion," "I disagree," "I strongly disagree." The participant's responses are assigned an appropriate numerical value. In the scales: Intimacy, Self-realization and Similarity, the higher the number marked by the participant, the higher the level of their satisfaction with the relationship. In the Disappointment scale, the scoring is reversed. To calculate the raw score, all partial scores must be summed up. The questionnaire is commonly applied in studies on the quality of relationships.

The KB is used to evaluate the degree of closeness in an interpersonal relationship, in its various aspects. The questionnaire is theoretically based on Arthur Aron and Elaine A. Aron's approach, according to which a person engaged in an intimate relationship "acts as if some or all aspects of their partner are partially the person's own" (Aron, Aron, Tudor, & Nelson, 1991, p. 242). The questionnaire is composed of three scales that correspond to the three-component structure of closeness: Including the Partner in the Self (IPS, exemplary items: "I experience successes and failures of this person equally strongly as my own," "I find myself using the word 'us,' even when I am speaking for myself"), Interdependency and Centrality of the Relationship (ICR, e.g., "I take into consideration opinions of this person, when I make important decisions," "The good of our relationship is a priority to me"), Intimacy in the Relationship (IR, e.g., "When I'm feeling bad, I can count on this person to comfort me", "This person listens to me carefully, whenever I have the need to talk about something important to me"). The participants respond to 35 statements, choosing one of the seven possible reactions, ranging from "I strongly disagree." The maximum global score is 245; the maximum scores for the particular subscales are: IPS = 70, ICR = 84, and IR = 91. α reliability coefficients for the subscales range from .74 to .88.

Apart from the two questionnaires, a personal survey, prepared specially for the needs of the reported study, was used, in order to collect socio-demographic data of the investigated individuals.

RESULTS

A validation study of the KZAZI conducted on the basis of the obtained results, included the assessment of the discrimination power of the test items, factor validity, reliability and intercorrelations. As a result of the calculations,

38 items, characterized by the best psychometric parameters, were selected for the final version of the questionnaire. Items with a low discrimination power (e.g., “We help each other in daily activities,” “We celebrate important anniversaries with people who are close to us,” “When we fight, we do not immediately talk about splitting up,” “We remember about our birthdays, name days”) were excluded from the initial version of the test. In the present version, all test items have a statistically significant discrimination power ranging from .001 to .01. The values of Pearson’s r correlation coefficients are higher than .30.

The aim of the factor analysis was to identify groups of factors. For this purpose, exploratory factor analysis was applied. A reduced method of principal components was used. The axes of the factors were rotated using the Varimax method with Kaiser normalization. The measure of sampling adequacy (the Kaiser-Meyer-Olkin test) was high (.927), which is why it was assumed that test items were related to one another and could create strong common factors. Also the results of Bartlett’s tests for sphericity ($\chi^2 = 3881.16$, $df = 703$, $p < 0.001$) allowed to reject the hypothesis of an identity matrix (which characteristically lacks a common factor). The interpretation of the factorial structure of the KZAZI supported the legitimacy of the five-factor composition of the tool, explaining 60.58 of the variance. It turned out that the items intended initially to reflect the category of open behaviors, loaded strongly also other factors. In this situation, the author decided that the tool would include the following subscales: Showing Closeness, Receiving Closeness, Intimate Closeness, Everyday Behaviors, and Occasional Behaviors. The test items are listed in Table 1. Also, the reliability of the scales was calculated as internal consistency (measured with Cronbach’s α). The coefficients are satisfactory and prove that the KZAZI is an internally consistent tool.

Table 1.

KZAZI—items, factor loadings and Cronbach’s α values

Statements	Factor loadings	Cronbach’s α
Showing Closeness (SC)		
Affiliative behaviors exhibited by the individual in order to communicate their closeness to the other person (partner/spouse)		
I ask my partner about his daily matters.	.612	.89
I tell my partner honestly about my needs.	.414	
I tell my partner “I love you.”	.656	
I show my partner that I accept him/her.	.509	
I thank my partner for being in my life.	.447	
I kiss my partner in the presence of other people.	.778	
I make surprises for my partner.	.694	
I remember about dates important to our relationship.	.626	
I hug my partner.	.540	
I show my partner that s/he is close to me by doing what is nice to her/him.	.466	

Receiving Closeness (RC)		
Affiliative behaviors of the partner/spouse that the person perceives as signs of his/her closeness		
My partner shows me that s/he accepts me.	.525	.91
My partner shows me that I am close to her/him by doing what is nice to me.	.535	
My partner asks me about my daily matters.	.560	
My partner makes surprises for me.	.651	
My partner remembers about dates important to our relationship.	.647	
My partner kisses me in the presence of other people.	.819	
My partner tells me honestly about her/his needs.	.545	
My partner hugs me.	.579	
My partner thanks me for being in her/his life.	.525	
My partner tells me "I love you."	.613	
Intimate Closeness (IC)		
Affiliative behaviors exhibited in private situations, which create an intimate world between the spouses/partners that is rather inaccessible to people from outside the relationship		
We talk with each other about the fact that we need each other.	.541	.81
We change our voice tones and body movements to encourage physical closeness.	.492	
We talk to each other in a way typical only to us.	.673	
We kiss tenderly when we're alone.	.567	
We entrust ourselves with secrets.	.446	
We write intimate messages (e.g., SMSs, e-mails or other) to each other.	.596	
Everyday Behaviors (EB)		
Affiliative behaviors exhibited in everyday situations on a daily basis		
We spend time together in a way that brings us closer to each other.	.489	.82
We give small presents to each other for no occasion.	.799	
We spend free time with each other.	.550	
We make decisions pertaining to our relationship together.	.716	
We sometimes do daily duties and house chores for our partner/spouse.	.413	
We tell each other compliments.	.496	
We use diminutives and words of endearment when talking to each other.	.463	
Occasional Behaviors (OB)		
Affiliative behaviors exhibited in unusual situations, on festive occasions, in which there usually participate other people		
We occasionally give each other presents.	.490	.76
We demonstrate publicly that we are a couple.	.489	
We go out together (e.g., to the cinema, theatre, cafe) or organize trips together.	.674	
We help each other in the organization of undertakings important to us.	.623	
We organize and go on dates.	.577	

Source: author's own research.

According to the adopted concept of affiliative behaviors, they constitute diversified forms of one kind of activity that are performed to meet the need for affiliation. Therefore, it was necessary to reflect the relations between the particular types of behaviors. For this purpose, the analysis of the internal structure of the questionnaire was conducted. It was expected that intercorrelations between the scores on the particular subscales and correlations with the global score would be high. The respective coefficients are given in Table 2. Their values confirm the above predictions. The values of Pearson's r correlation coefficients are statistically significant. There exist strong positive relationships between the global score of the questionnaire and the scores of its particular subscales, as well as among the scores of the particular subscales. The strongest correlation is observed between the global indicator of affiliative behaviors and receiving closeness. The lowest intercorrelations were found for the subscale that measures occasional behaviors.

The next step in the verification of the validity of the questionnaire was to search for relationships with external variables, associated with affiliative behaviors at the theoretical level. To this end, the author used KDM-2 and KB. The occurrence of positive correlations was expected. The correlation matrix has been presented in Table 2.

Table 2.

Pearson's r correlation coefficients among the KZAZI, KDM and KB

	KZAZI	SC	RC	IC	EB	OB
KZAZI						
SC	.94					
RC	.95	.85				
IC	.90	.82	.50			
EB	.90	.80	.82	.74		
OB	.84	.75	.73	.67	.79	
KDM	.77	.70	.71	.70	.72	.67
I	.78	.74	.73	.73	.70	.65
SR	.48	.46	.39	.43	.48	.47
S	.64	.58	.59	.56	.63	.59
D	.74	.65	.71	.68	.69	.62
KB	.68	.68	.63	.65	.61	.52
IPS	.57	.54	.51	.54	.53	.46
ICR	.60	.61	.53	.53	.59	.49
IR	.49	.50	.49	.51	.36	.30

Note. KZAZI—global score, SC—Showing Closeness, RC—Receiving Closeness, IC—Intimate Closeness, EB—Everyday Behaviors, OB—Occasional Behaviors; KDM—global score, I—Intimacy, SR—Self-realization, S—Similarity, D—Disappointment; KB—global score, IPS—Including the Partner in the Self, ICR—Interdependence and Centrality of the Relationship, IR—Intimacy in the Relationship; $p < .001$. Source: author's own research.

On the basis of the obtained correlation coefficient values, it can be claimed that all the elements of the KZAZI measure the same construct, which is a desirable property of a psychological measurement tool (Hornowska, 2010). Moreover, predictions regarding the direction of the dependencies between the scales were confirmed. The correlations were moderate to strong and they were all statistically significant.

CONCLUSIONS

Progressing westernization, i.e., the adoption of cultural patterns from Western Europe and the United States (Hatfield & Rapson, 1993; Slany, 2002), which manifests itself in individualistic orientation, the weakening influence of traditions, and a crisis of the institutional character of intimate relationships, does not change the essence of the fundamental human need for affiliation. Despite social changes that make it difficult to predict now in what direction relations of adult individuals will evolve, the need for close and predictable contacts invariably constitutes a significant factor that regulates people's interpersonal functioning. Hope for closeness is universal, and it constitutes an antidote to isolation (Marar, 2014). Social changes suggest, however, that adults show their commitment in relations in a different manner than they used to.

The need for affiliation, being one of the basic psychological needs that regulate human behavior, is expressed in people's pursuit of establishing and maintaining close relations with others. It manifests itself in affiliative behaviors. In adulthood, the need for affiliation reveals the person's desire to create and maintain closeness with individuals both in asymmetrical relations (e.g., with one's own children) and in symmetrical relation (with a husband/wife, with a female/male friend). In dyadic intimate relationships, affiliative behaviors constitute a communication system that is typical of the particular relationship, and they also testify to the partners' commitment in the relationship.

Partners in an intimate relationship show different levels of commitment to maintaining the stability of the relationship. It has also been argued that commitment is an effect of a mutual dependence of the partners (Rusbult, Martz, & Agnew, 1998). Sternberg (2007) treats commitment as one of the three (beside passion and intimacy) components of love. Commitment (also defined as a decision) expresses a person's pursuit of maintaining their relationship. A sequence of behaviors that are identified as an expression of a person's commitment, reflects the particular decisions that the person has made. It is not a result of one significant decision, located in a specific time and space, as is the case with making a promise or a vow (Majczyna, 2005), but a result of a continuous process of decision making. The consecutive choices the individual makes, which result from their specific preferences, are indicative of the individual's level of commitment. Commitment is a sign of attachment and engagement. According to Stanley and Markman (1992), commitment is one of two aspects of involvement in a relationship. Beside per-

sonal dedication, which expresses a desire to maintain the relationship and build together a future based on the “we” formula, there is constraint commitment, which refers to the barriers that do not allow a couple to break up their relationship. These barriers are the potential social, emotional, moral and economic costs that would arise, should the relationship be ended. Recognition of the structure and the level of affiliative behaviors is associated, in the first place, with dedication in Stanley and Markman’s understanding.

The tool presented in the article enables to identify how partners demonstrate their commitment in an intimate relationship and, at the same time, what actions they undertake for the benefit of their relationship. It does not refer to the question of whether commitment exists in a relationship at all (assuming that if a relationship lasts, the partners must be, at least to some extent, committed to maintain it). The KZAZI questionnaire is based on self-description. In Polish studies conducted so far, researchers have mainly used Plopa’s Marital Communication Questionnaire (Kwestionariusz Komunikacji Małżeńskiej) and its extended version, Communication in Close Relationships Questionnaire (Kwestionariusz Komunikacji w Bliskich Związkach) by Kazmierczak and Plopa, but also the KDM-2, used in this present study. Instruments that have not been culturally adapted (e.g., Vaughn & Matyastik Baier, 1999) do not meet the required psychometric standards (Hornowska & Paluchowski, 2004). An interesting tool is Hahlweg’s Partnership Questionnaire (Partnerschaftsfragebogen), which has been adapted into Polish by Janicka as Kwestionariusz Stosunków Partnerskich (2008). The KZAZI refers to the Commitment Inventory by Stanley and Markman (1992), which has also been adapted into Polish by Janicka (Kwestionariusz Zaangażowania Interpersonalnego, Janicka & Janicka, 2014; Janicka & Szymczak, 2017).

The KZAZI seems to be a promising instrument, although further studies are needed to verify its psychometric properties on other groups of adult individuals.

REFERENCES

- Adler, R. B., Rosenfeld, L. B., & Proctor II, R. F. (2007). *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się* [Interplay. The process of interpersonal communication]. Poznań, Poland: Dom Wydawniczy Rebis.
- Afifi, W. A., & Johnson, M. L. (1999). The use and interpretation of tie signs in a public setting: Relationship and sex differences. *Journal of Social and Personal Relationships, 16*(1), 9–38.
- Afifi, W. A., & Johnson, M. L. (2005). The nature and functions of tie-signs. [In:] V. Manusov (Ed.), *The sourcebook of nonverbal measures: Going beyond words* (pp. 189–198). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Aron, A., Aron, E. N., Tudor, M., & Nelson, G. (1991). Close relationships as including others in the self. *Journal of Personality and Social Psychology, 60*(2), 241–253.
- Aron, A. P., Mashek, D. J., & Aron, E. N. (2004). Closeness as including other in the self. [In:] D. J. Mashek & A. P. Aron (Eds.), *Handbook of closeness and intimacy* (pp. 27–41). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

- Bakiera, L. (2008). Postawy młodych dorosłych wobec małżeństwa [Attitudes of young adults towards marriage]. *Psychologia Rozwojowa*, 13(3), 67–78.
- Bakiera, L. (2009). Wartość małżeństwa w rozwoju człowieka dorosłego [The value of marriage in adult development]. [In:] B. Harwas-Napierała (Ed.), *Rodzina jako wartość w rozwoju człowieka* [Family as a value in human development] (pp. 25–57). Poznań, Poland: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Bakiera, L., & Stelter, Ż. (2011). *Leksykon psychologii rozwoju człowieka* [Lexicon of human development psychology]. Warszawa, Poland: Wydawnictwo Difin.
- Benesch, H. (2002). *Atlas psychologii* [Atlas of psychology]. Warsaw, Poland: Prószyński i S-ka.
- Block, J. D. (2006). *Intymność w związku. Bliskość. Czulość. Akceptacja* [Intimacy in a relationship. Closeness. Sensitivity. Acceptance]. Gdańsk, Poland: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Bowlby, J. (2007). *Przywiązanie* [Attachment]. Warsaw, Poland: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cutrona, C. E., Shaffer, P. A., Wesner, K. A., & Gardner, K. A. (2007). Optimally matching support and perceived spousal sensitivity. *Journal of Family Psychology*, 21(4), 754–758.
- Dwyer, D. (2005). *Bliskie relacje interpersonalne* [Close interpersonal relationships]. Gdańsk, Poland: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Erikson, E. H. (2002). *Dopełniony cykl życia* [The life cycle completed]. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Erikson, E. H. (2004). *Tożsamość a cykl życia* [Identity and life cycle]. Poznań, Poland: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Fine, G. A., Stitt, J. L., & Finch, M. (1984). Couple tie-signs and interpersonal threat: A field experiment. *Social Psychology Quarterly*, 47(3), 282–286.
- Guerrero, L. K., & Floyd, K. (2006). *Nonverbal communication in close relationships*. Mahwah, New York, NY: Routledge.
- Hatfield, E., & Rapson, R. L. (1993). Historical and cross-cultural perspectives on passionate love and sexual desire. *Annual Review of Sex Research*, 4(1), 67–97.
- Hornowska, E. (2010). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka* [Psychological tests. Theory and practice]. Warsaw, Poland: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Hornowska, E., & Paluchowski, W. J. (2004). Kulturowa adaptacja testów psychologicznych [Cultural adaptation of psychological tests]. [In:] J. Brzeziński (Ed.), *Metodologia badań psychologicznych. Wybór tekstów* [Methodology of psychological research] (pp. 151–191). Warsaw: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Janicka, I. (2008). Stosunki partnerskie w związkach niemałżeńskich [Partnership relations in non-marital relationships]. *Przegląd Psychologiczny*, 51(1), 37–53.
- Janicka, I., & Janicka, K. (2014). Poczucie bezpieczeństwa i zaangażowanie w relacje interpersonalne młodych kobiet [A sense of security and commitment to interpersonal relationships of young women]. *Polskie Forum Psychologiczne*, 19(2), 209–228.

- Janicka, I., & Szymczak, W. (2017). Kwestionariusz Zaangażowania Interpersonalnego – polska adaptacja metody [Interpersonal Commitment Questionnaire—Polish adaptation of the method]. *Polskie Forum Psychologiczne*, 22(2), 205–218.
- Karbowska, M. (2012). *Trafność metod do pomiaru przywiązania w dorosłości* [The validity of methods to measure attachment in adulthood]. Unpublished doctoral dissertation, Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland.
- Kowalik, S. (2009). Rozwój społeczny [Social development.]. [In:] B. Harwas-Napierała & J. Trempała (Eds.), *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych* [Psychology of human development. Development of mental functions] (pp. 71–105). Warsaw, Poland: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kroger, J. (2015). Identity development through adulthood: The move toward “wholeness”. [In:] K. C. McLean & M. U. Syed (Eds.), *The Oxford handbook of identity development* (pp. 65–80). New York, NY: Oxford University Press.
- Lachowska, B. (2018). *Zaufanie do małżonka a wybrane charakterystyki relacji małżeńskiej* [Confidence to a spouse and selected characteristics of a marital relationship]. Paper presented at 6th Polish National Scientific Conference Psychologia w Służbie Rodziny. “Relacje w podsystemach rodzinnych. Szanse i zagrożenia,” Gdańsk, Poland, May 18–19, 2018.
- Lantagne, A., & Furman, W. (2017). Romantic relationship development: The interplay between age and relationship length. *Developmental Psychology*, 53(9), 1738–1749.
- Laurenceau, J. P., Barrett, L. F., & Pietromonaco, P. R. (1998). Intimacy as an interpersonal process. The importance of self-disclosure, partner disclosure, and perceived partner responsiveness in interpersonal exchanges. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1238–1251.
- Laurenceau, J. P., Barrett, L. F., & Rovine, M. J. (2005). The interpersonal process model of intimacy in marriage: A daily-diary and multilevel modeling approach. *Journal of Family Psychology*, 19(2), 314–323.
- Laurenceau, J. P., Rivera, L. M., Schaffer, A. R., & Pietromonaco, P. R. (2004). Intimacy as an interpersonal process: Current status and future directions. [In:] D. J. Mashek & A. P. Aron (Eds.), *Handbook of Closeness and Intimacy* (pp. 61–78). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Lemay, E. P., Jr., & Spongberg, K. (2015). Perceiving and wanting to be valued by others: Implications for cognition, motivation, and behavior in romantic relationship. *Journal of Personality*, 83(4), 464–478.
- Lippert, T., & Prager, K. J. (2001). Daily experiences of intimacy: A study of couples. *Personal Relationships*, 8(3), 283–298.
- Maisonnette, J. (1995). *Rytuály dawne i współczesne* [Old and modern rituals]. Gdańsk, Poland: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Majczyna, M. (2005). Zobowiązanie [Commitment]. [In:] A. Galdowa (Ed.), *Psychologiczne i egzystencjalne problemy człowieka dorosłego* [Psychological and existential problems of an adult] (pp. 67–83). Kraków, Poland: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Marar, Z. (2014). *Intimacy*. London, New York, NY: Routledge.
- Maslow, A. (1990). *Motywacja i osobowość* [Motivation and personality]. Warsaw, Poland: Instytut Wydawniczy PAX.

- Maxwell, G. M. (1985). Behaviour of lovers: Measuring the closeness of relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 2(2), 215–238.
- Patterson, M. L. (1988). Functions of nonverbal behavior in close relationships. [In:] S. Duck, D. F. Hay, S. E. Hobfoll, W. Ickes & B. M. Montgomery (Eds.), *Handbook of Personal Relationships. Theory, Research and Interventions* (pp. 41–56). New York, NY: John Wiley & Sons.
- Pilarska, A., & Suchańska, A. (2016). Zdolność do bliskości w relacjach a przywiązanie i poczucie własnej tożsamości [Ability to close relationships and attachment and a sense of personal identity]. *Spoleczeństwo i Rodzina*, 1, 47–68.
- Plopa, M. (2005). *Psychologia rodziny. Teoria i badania* [Family psychology. Theory and research]. Kraków, Poland: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Plopa, M. (2006). *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań* [Bonds in marriage and family. Research methods]. Kraków, Poland: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Reis, H. T., & Patrick, B. C. (1996). Attachment and intimacy. Component processes. [In:] E. T. Higgins & A. W. Kruglanski (Eds.), *Social Psychology. Handbook of Basic Principles* (pp. 523–563). New York, NY: Guilford Press.
- Reis, H. T., & Shaver, P. (1988). Intimacy as an interpersonal process. [In:] S. Duck, D. F. Hay, S. E. Hobfoll, W. Ickes & B. M. Montgomery (Eds.), *Handbook of Personal Relationship. Theory, Research and Interventions* (pp. 367–389). Chichester: John Wiley & Sons.
- Rostowska, T. (2006). Rozwojowe aspekty jakości życia rodzinnego [Developmental aspects of quality of family life]. [In:] T. Rostowska (Ed.), *Jakość życia rodzinnego. Wybrane zagadnienia* [Quality of family life. Selected issues] (pp. 11–27). Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Informatyki.
- Rusbult, C. E., Martz, J. M., & Agnew, C. R. (1998). The investment model scale: Measuring commitment level, satisfaction level, quality of alternatives, and investment size. *Personal Relationships*, 5(4), 357–391.
- Slany, K. (2002). *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie* [Alternative forms of married and family life in the postmodern world]. Kraków, Poland: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Sprecher, S. (1987). The effects of self-disclosure given and received on affection for an intimate partner and stability of the relationship. *Journal of Social and Personal Relationships*, 4(2), 115–127.
- Stanley, S. M., & Markman, H. J. (1992). Assessing commitment in personal relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 54(3), 595–608.
- Sternberg, R. J. (2007). Dwuskładnikowa teoria miłości [A duplex theory of love]. [In:] R. J. Sternberg & K. Weis (Eds.), *Nowa psychologia miłości* [The new psychology of love] (pp. 275–296). Taszów, Poland: Biblioteka Moderatora.
- Vaughn, M. J., & Matyastik Baier, M. E. (1999). Reliability and validity of the Relationship Assessment Scale. *American Journal of Family Therapy*, 27(2), 137–147.
- Wojciszke, B. (2009). *Psychologia miłości. Intymność. Namiętność. Zaangażowanie* [Psychology of love. Intimacy. Passion. Involvement]. Gdańsk, Poland: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Wyniki wstępnej walidacji polskiej wersji Skali Zaufania

Bogusława Lachowska*
*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Psychologii*

W badaniu określono trafność i rzetelność polskiej wersji *Trust Scale Developed* Johna K. Rempela, Johna G. Holmesa i Marka P. Zanna. Badaniem objęto 920 osób (460 kobiet, 460 mężczyzn), w wieku 18-54 lata ($M = 31,94$; $SD = 9,51$). Stwierdzono hierarchiczną strukturę czynnikową narzędzia, z trzema czynnikami grupującymi się w jeden czynnik główny: zaufanie. Zgodnie z oczekiwaniami wystąpiła dodatnia korelacja zaufania z miłością w ujęciu Sternberga, z satysfakcją ze związku i życia, z ujawnianiem siebie, z percepcją stosowania przez partnera strategii konstruktywnych aktywnych oraz ujemny związek z percepcją stosowania przez partnera strategii destruktywnych w reakcji na próby kapitalizacji emocji. Stwierdzono ponadto dodatni związek zaufania z samooceną, ugodowością i otwartością na doświadczenie oraz ujemny z neurotycznością. Rzetelność skali, oszacowana metodą spójności wewnętrznej α Cronbacha, jest zadowalająca (Przewidywalność $\alpha = 0,732$; Poleganie na partnerze $\alpha = 0,866$; Wiara w partnera $\alpha = 0,931$; cała skala $\alpha = 0,939$).

Słowa kluczowe: zaufanie interpersonalne; Skala Zaufania; relacja romantyczna.

WPROWADZENIE

Problematyka zaufania stanowi obecnie przedmiot zainteresowania wielu dziedzin nauki, zwłaszcza psychologii. Uwaga psychologów skoncentrowana jest głównie na kwestii zaufania w relacjach interpersonalnych. Badacze (np. Simpson, 2007b) wskazują, iż niewiele jest w psychologii konstruktów, które byłyby bardziej niż zaufanie istotne dla funkcjonowania człowieka w relacjach społecznych i dla uzyskiwania ważnych dla niego rezultatów. Wobec odkryć ukazujących, że dobrobyt materialny nie uczynił ludzi szczęśliwymi (Czapiński, 2005), współcześnie coraz częściej wskazuje się na ogromne znaczenie,

---

* Adres do korespondencji: BOGUSŁAWA LACHOWSKA – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Psychologii, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: lachow@kul.lublin.pl

jakie w wyjaśnianiu dobrostanu jednostki mogą mieć procesy interpersonalne, zwłaszcza zaufanie do partnera. Coraz częściej wskazuje się także na konieczność badań w tym obszarze (Ryff i Singer, 2000).

Prowadzenie badań wymaga rzetelnego narzędzia pomiaru interesującego badacza konstrukt. W przypadku zaufania taką rolę może spełnić powszechnie stosowana i ceniona *Trust Scale*, której autorami są Holmes i Zanna (1985). Celem tego opracowania jest przedstawienie wartości psychometrycznej polskiej wersji tej skali.

Koncepcje teoretyczne zaufania interpersonalnego

Zaufanie jest różnie rozumiane. Simpson (2007a, 2007b) wyróżnia dwa zasadnicze podejścia do jego konceptualizacji: podejście dyspozycyjne, skoncentrowane na jednostce, oraz podejście interpersonalne, diadyczne, skoncentrowane na konkretnym partnerze i specyficznej relacji.

W ramach pierwszego podejścia zaufanie jest rozumiane jako dyspozycja jednostki, jej cecha, względnie stała właściwość (Rotter, 1980; Hazan i Shaver, 1994). Zaufanie traktowane jest tutaj jako postawa jednostki, jej uogólnione przekonanie, wyrażające to, jak bardzo – w jej percepcji – prawdopodobne jest, że na innych ludziach można polegać. Powoduje ono dużą stałość poznania, afektu i zachowań jednostki w różnych sytuacjach oraz w interakcjach z różnymi partnerami. Tak rozumiane zaufanie jest zróżnicowane indywidualnie, czyli jednostki różnią się między sobą ze względu na przekonanie o tym, w jakim stopniu inni ludzie są godni zaufania. Kształtowane jest ono w procesie rozwoju jednostki (Bowlby, 1980; Erikson, 1950). Doświadczenie przez jednostkę zaufania w relacjach z innymi we wczesnym okresie jej życia sprzyja rozwojowi mechanizmów wiążących się z przejawianiem i dostrzeganiem zaufania w relacjach z innymi, a także mechanizmów właściwej oceny intencji innych.

Podejście dyspozycyjne – według Simpsona (2007a) – jest obarczone poważnymi słabościami, dotyczącymi głównie nieuwzględnienia diadycznej natury zaufania, związanego z charakterystykami partnera, oraz nieuwzględnienia zależności zaufania od kontekstu. Wolne od tych niedostatków jest – jego zdaniem – drugie z proponowanych ujęć zaufania jako zjawiska interpersonalnego, ściśle związanego z określonym procesem interpersonalnym, stanowiącego właściwość określonej relacji z określonym partnerem.

Trójczynnikiowy model zaufania interpersonalnego

Najbardziej rozpowszechnionym modelem zaufania diadycznego jest model opracowany przez Rempel i współpracowników (1985). W tym modelu zaufanie jest rozumiane jako oczekiwanie jednostki dotyczące jej partnera, że moż-

na na nim polegać, iż będzie responsywny¹ wobec jej potrzeb oraz że będzie promował jej największe dobro zarówno obecnie, jak i w przyszłości (Holmes i Rempel, 1989; Rempel i in., 1985). W modelu przyjmuje się, że zaufanie ma trzy składniki, i każdy z nich stanowi konieczny element zaufania. Są to: przewidywalność partnera (*predictability*), czyli przekonanie, że zachowanie partnera jest spójne; poleganie na nim (*dependability*), czyli przekonanie, że partnera można uznać za uczciwego, rzetelnego, życzliwego; wiara w niego (*faith*), czyli przeświadczenie, przekonanie, że motywacja partnera, by być responsywnym i troskliwym, ma charakter wewnętrzny, a nie instrumentalny.

Rempel i współpracownicy (1985) przyjmują, że zaufanie powstaje w oparciu o wcześniejsze doświadczenia i interakcje jednostki, zatem rozwija się wraz z tym, jak relacja dojrzeje. W tym czasie jednostka dokonuje pewnych atrybucji odnośnie do dyspozycji partnera, zgodnie z którymi zostaje on uznany za godnego zaufania, pewnego i niezawodnego, za takiego, na którym można polegać, i zainteresowanego tym, by dostarczyć jednostce ważnych dla niej rezultatów. Model ten jest uznawany za model hierarchiczny, ponieważ jego autorzy przyjmują, że ma tu miejsce rozwój zaufania, obejmujący pojawianie się kolejnych elementów, co wymaga inwestycji czasowej i emocjonalnej ze strony jednostki, a także coraz wyższego poziomu poznawczej i emocjonalnej abstrakcji atrybucyjnej. Zdaniem autorów tej koncepcji (Holmes i Rempel, 1985) z rozwojem zaufania w relacji wiąże się proces redukcji niepewności, dokonujący się wraz z tym, jak jednostka stopniowo przechodzi od przeświadczenia o możliwości przewidywania zachowania partnera do przeświadczenia o tym, że jego motywacje, wartości, cele i związane z relacją intencje służą dobru relacji.

Korelaty zaufania interpersonalnego²

Badacze podkreślają, iż zaufanie pełni centralną rolę w kształtowaniu zachowania w relacjach interpersonalnych (Wieselquist, Rusbult, Foster i Agnew, 1999; Sztompka, 2007), jest podstawowym składnikiem procesu udzielania wsparcia i troski (Murray i in., 2009), może być najważniejszym czynnikiem rozwoju i utrzymania dobrze funkcjonującej, szczęśliwej relacji (Simpson, 2007b). Z zaufaniem w bliskim związku wiąże się wysoki poziom satysfakcji z bycia w relacji, którą cechuje wtedy bliskość, szczerość, ujawnianie siebie bez ryzyka zranienia i odrzucenia. Bycie w takiej relacji wiąże się ze współprzeżywaniem ważnych doświadczeń i uczuć, z poczuciem jedności (Rostowski, 1987; Plopa, 2003), oznacza wzajemne zrozumienie, doznawanie szczęścia w obecności partnera, posiadanie przeświadczenia, że partnerzy mogą na sie-

---

¹ Responsywność jest rozumiana jako pozytywne odnoszenie się partnera interakcji do życzeń, potrzeb, komunikatów osoby ujawniającej siebie. Odpowiedź partnera na ujawnianie siebie jest responsywna wtedy, gdy wyraża zrozumienie, szacunek, docenienie, troskę, akceptację i uważność osoby odpowiadającej (Rempel i in., 1985).

² Simpson (2007a) przedstawia szczegółowy, bardzo wnikliwy przegląd badań w tym obszarze.

bie liczyć, mają na relację realny wpływ i mogą nad nią pracować (Mazurowska i Wojciszke, 2015).

Badania korelacji między różnymi dyspozycjami jednostki a wielkością zaufania diadycznego ukazały, iż predyktorem wysokich wyników w skali zaufania diadycznego (mierzonego skalą Rempela i współpracowników) jest towarzyskość-ekstrawertywność (*gregarious-extraverted*), zaś wyników niskich: powściągliwość-introwersja (Gaines i in., 1997). Większemu zaufaniu do partnera powinna sprzyjać ugodowość, której aspektem (*a facet of agreeableness*) jest zaufanie, rozumiane jako cecha (Kaplan, Levinson, Rodebaugh, Menatti i Weeks, 2015). Zdaniem Simpsona (2007b) jednostki o bardziej bezpiecznym stylu przywiązania, wyższej samoocenie i bardziej zróżnicowanym Ja będą skłonne doświadczać większego zaufania do partnera, a także większego wzrostu tego zaufania wraz z upływem czasu. Rempel i współautorzy (1985) uważają, iż osobiste bezpieczeństwo oraz samoocena zwiększają skłonność jednostki do podejmowania osobistego ryzyka w obliczu niepewności okoliczności.

Wieselquist i współautorzy (1999) stwierdzili, że zaufanie do partnera wzrasta wtedy, gdy prezentuje on ciąglą przemianę motywacji w kierunku prorelacyjnej³, czyli dokonuje przemiany swoich reakcji wobec negatywnych wydarzeń w związku – od reakcji niszczących związek do reakcji konstruktywnych, służących związkowi. Wyniki badań Gable i Reisa (2010) ukazują, iż większe zaufanie do partnera wiąże się z kapitalizacją emocji, czyli z wyrażaniem pozytywnych emocji przez partnera relacji po zakomunikowaniu mu pozytywnego wydarzenia, co prowadzi do jeszcze wyższego poziomu emocji pozytywnych niż ten, który był efektem samego wydarzenia. Badania ukazują, iż kapitalizacji sprzyjają entuzjastyczne (aktywno-konstruktywne) reakcje partnera, nie zaś reakcje pasywne i destruktywne.

Ujawnianie siebie (*self-disclosure*)⁴, a zwłaszcza odkrywanie słabości, sprzyja rozwojowi zaufania do partnera, zwłaszcza tego, który także ujawnia dotyczące go treści intymne. Osoby okazujące większe zaufanie mają często bardziej ufających partnerów. Natomiast negatywna reakcja, ostracyzm, manipulacja informacjami zdobytymi w wyniku ujawniania siebie mogą powodować silny ból, porównywalny z bólem odczuwanym fizycznie (Rostowski, 1987). Ludzie nie są bowiem chętni do dzielenia się z innymi swoimi osobistymi sprawami, jeśli przewidują odrzucenie lub inne odpowiedzi wyrażające brak szacunku (Gable, Reis, Impett i Asher, 2004). Ujawniając siebie, jednostka wierzy i polega na partnerze, iż spowoduje to u niego reakcję responsywną, która będzie autentyczna i szczerą.

---

³ Zachowania prorelacyjne obejmują gotowość do poświęcenia (*self-sacrificial*), do akomodacji oraz do przebaczenia (Elberly, Pasnak, Renshaw i Chrosniak, 2013).

⁴ Ujawnianie siebie jest rozumiane jako werbalne komunikowanie przez osobę istotnych dla niej faktów, emocji oraz myśli. Istotą ujawniania siebie jest odsłanianie partnerowi swojego wnętrza, co wiąże się z narażaniem na ryzyko bycia odrzuconym, negatywnie ocenionym lub wykorzystanym (Rempel i in., 1985).

Pomiar zaufania

Oryginalna wersja Skali Zaufania. Skala Zaufania *Trust Scale*, której autorami są Rempel, Holmes i Zanna (1985), służy do pomiaru poziomu zaufania w obrębie bliskiego związku interpersonalnego. Poszczególne stwierdzenia pozwalają na pomiar trzech składników zaufania, opisanych w modelu zaufania tych autorów. Stwierdzenia przeznaczone do pomiaru przewidywalności (5 stwierdzeń) odnoszą się do spójności i stałości specyficznych zachowań partnera, postrzeganych na podstawie dotychczasowego doświadczenia. Stwierdzenia poświęcone pomiarowi możliwości polegania na partnerze (5 stwierdzeń) dotyczą jego niezawodności i dyspozycyjności, które dają podstawę i gwarancję tego, by polegać na partnerze w obliczu ryzyka i potencjalnego zranienia, np. uczciwość partnera, jego rzetelność itp. Stwierdzenia badające ufność wobec partnera odnoszą się do wiary w jego lojalność. Koncentrują się na uczuciu ufności wobec partnera w relacji oraz ufności co do jego responsywności i oczekiwanej z jego strony opieki i troski w sytuacji niepewności przyszłości (7 stwierdzeń).

Skala składa się z 17 stwierdzeń. Badany ustosunkowuje się do stwierdzeń podając, w jakim stopniu treść stwierdzenia zgadza się z opisem partnera relacji. Odpowiedzi udziela na 7-stopniowej skali, przyjmującej wartości od 1 – „zdecydowanie się nie zgadza” do 7 – „zgadza się w bardzo dużym stopniu”. Autorzy skali podają, iż możliwe jest uzyskanie wyniku w poszczególnych skalach oraz wyniku całościowego, który powstaje po zsumowaniu wyników w skalach. Wynik możliwy do uzyskania w skali Przewidywalność zachowań partnera oraz w skali Poleganie na partnerze mieści się w granicach od 5 do 35, w skali Wiara w partnera – od 7 do 49, zaś wynik całościowy – od 17 do 119. Wyższy wynik wskazuje na większy poziom zaufania wobec partnera: mierzonego całościowo lub jego poszczególnych aspektów.

Do badania trafności autorzy skali wykorzystali eksploracyjną analizę czynnikową oraz analizę korelacji wyników skali zaufania z wynikami skali mierzącej miłość, obejmującej wymiary szczęścia, satysfakcji i sukcesu (*The Rubin Loving and Liking Scale*) (Rubin, 1973, za: Rempel i in., 1985), doświadczane w danym czasie w związku oraz skal mierzących motywację angażowania się w związek (własną i postrzeganą u partnera). Stwierdzono, zgodnie z oczekiwaniami, dodatnią umiarkowaną korelację między miłością a wiarą w partnera ($r = 0,41$; $p < 0,001$), słabszą między miłością a poleganiem na partnerze ($r = 0,25$; $p < 0,05$) oraz brak korelacji między miłością a przewidywalnością partnera. Jeśli chodzi o korelacje zaufania z motywacją zaangażowania w związek: wewnętrzną (*intrinsic*), instrumentalną (*instrumental*) i zewnętrzną (*extrinsic*), to stwierdzono silną korelację między postrzeganą u partnera motywacją wewnętrzną a wiarą w niego ($r = 0,52$; $p < 0,001$), znacznie słabszą z poleganiem na nim ($r = 0,23$; $p < 0,05$) oraz brak istotnej korelacji z przewidywalnością. Wiara w partnera pozostawała także w silnym związku z motywacją osoby badanej angażowania się w relację – zarówno z tą wewnętrzną ($r = 0,41$; $p < 0,001$), jak i instrumentalną ($r = 0,41$; $p < 0,001$). Z kolei poleganie na partnerze i jego przewidywalność korelowały istotnie z motywacją instrumentalną osoby badanej ($r = 0,23$; $p < 0,05$; $r = 0,27$;

$p < 0,05$: odpowiednio). Motywacja zewnętrzna osoby badanej wiązała się istotnie jedynie z przewidywalnością ($r = -0,24$; $p < 0,05$). Rzetelność oryginalnej wersji skali, oszacowana metodą spójności wewnętrznej α Cronbacha, jest zadowalająca i wynosi: cała skala $\alpha = 0,80$; skala Wiara $\alpha = 0,80$; skala Poleganie $\alpha = 0,72$; skala Przewidywalność $\alpha = 0,70$.

Opracowanie wersji polskiej Skali zaufania. W celu przygotowania polskiej wersji kwestionariusza trzy osoby bardzo dobrze znające język angielski dokonały niezależnie od siebie translacji stwierdzeń skali na język polski. Po porównaniu uzyskanych tłumaczeń uzgodniono ostateczną wersję kwestionariusza, którą zastosowano w prezentowanych badaniach.

METODA

Osoby badane

Właściwości psychometryczne polskiej wersji skali określono na podstawie wyników badania grupy 920 osób (460 kobiet, 460 mężczyzn), w wieku od 18 do 54 lat ($M = 31,94$; $SD = 9,51$). Wszystkie osoby badane pozostawały w bliskim związku, w tym 297 osób w związkach randkujących lub narzeczeńskich i 623 osoby w związku ustabilizowanym⁵. Konfirmacyjną analizę czynnikową przeprowadzono z uwzględnieniem danych od wszystkich 920 osób, natomiast w analizie korelacyjnej wykorzystano dane grupy osób w związkach stałych (623 osoby).

Narzędzia pomiaru zmiennych

Za pomocą Inwentarza Osobowości NEO-FFI P. T. Costy i R. R. McCrae, w polskiej adaptacji Zawadzkiego i współpracowników (1998), przeprowadzono pomiar neurotyczności, ekstrawersji, otwartości na doświadczenie, ugodowości i sumienności. Wynik surowy w każdej ze skal mieści się w przedziale od 0 do 48, a wyższy wynik wskazuje na większe nasilenie danej cechy. Skala ma potwierdzoną trafność i rzetelność (Zawadzki, Strelau, Szczepaniak i Śliwińska, 1998).

Pomiar ogólnej satysfakcji z życia został wykonany za pomocą Skali Satysfakcji z Życia (Juczyński, 2001), która jest polską wersją *The Satisfaction with Life Scale* – SWLS (Diener, Emmons, Larsen i Griffin, 1985). Osoba badana może uzyskać wynik w przedziale 5-35, zaś wynik wyższy wskazuje na większą satysfakcję z życia. Skala ma potwierdzoną trafność i rzetelność (Juczyński, 2001).

Satysfakcję ze związku mierzono za pomocą Skali Satysfakcji ze Związku – SSzZ (Lachowska, w druku). Skala SSzZ powstała na podstawie SWLS poprzez dostosowanie treści stwierdzeń tej skali do specyfiki bliskiego związku. Skala składa się z sześciu stwierdzeń. Badany ocenia na 7-stopniowej skali

---

⁵ Dziękuję Julii Łopuszańskiej, doktorantce w Instytucie Psychologii KUL, za udostępnienie części wyników przeprowadzonego przez nią badania osób randkujących i narzeczonych.

odpowiedzi, w jakim stopniu każde ze stwierdzeń odnosi się do jego dotychczasowego życia. Osoba badana może uzyskać wynik w przedziale 6-42, zaś wyższy wynik wskazuje na większą satysfakcję.

Samoocenę oszacowano za pomocą skali samooceny SES Morrisa Rosenberga, adaptowanej na język polski przez Dzwonkowską, Lachowicz-Tabaczek i Łagunę (2008). Wyniki możliwe do uzyskania mieszczą się w przedziale od 10 do 40 punktów. Wyższy wynik wskazuje na wyższą samoocenę. Skala ma potwierdzoną trafność i rzetelność (Dzwonkowska i in., 2008).

Intymność, namietność i zobowiązanie, trzy składniki miłości w ujęciu Sternberga (1997), mierzono za pomocą kwestionariusza Wojciszke (1995). Wynik możliwy do uzyskania w każdej ze skal waha się w granicach od 12 do 84, a wynik wyższy wskazuje na większe nasilenie danego aspektu miłości.

Za pomocą Kwestionariusza Spostrzeganych Reakcji na Próby Kapitalizacji autorstwa Gable i współautorów (2004), w polskim tłumaczeniu Kaczmarcka (2007), przeprowadzono pomiar czterech wzorców reakcji partnera na próby dzielenia się z nim informacjami o sukcesie, czyli na próby kapitalizacji emocji: wzorec konstruktywno-aktywny, konstruktywno-pasywny, destruktywno-pasywny oraz destruktywno-aktywny. Wynik możliwy do uzyskania w każdej ze skal waha się w granicach od 3 do 21, a wyższy wynik wskazuje na większe nasilenie danego typu reakcji.

Ujawnianie siebie przez osoby badane: ujawnianie faktów, myśli i uczuć związanych z wydarzeniami pozytywnymi i negatywnymi pojawiającymi się w życiu osoby oszacowano za pomocą skali składającej się z sześciu stwierdzeń (Laurenceau, Barrett i Rovine, 2005). Możliwy do uzyskania wynik sumaryczny mieści się w granicach od 6 do 30, przy czym wyższy wynik wskazuje na większe ujawnianie siebie.

Badany określał ponadto występowanie w bliskim związku (aktualnie lub w niedalekiej przeszłości) sytuacji trudnych (np. częste konflikty rozwiązywane w burzliwy sposób, przemoc fizyczna, psychiczna, seksualna). Wynik możliwy do uzyskania w tej skali waha się w granicach od 0 do 13, a wyższy wynik wskazuje na występowanie większej liczby sytuacji trudnych.

Za pomocą kwestionariusza danych demograficznych określono typ związku: pierwszy lub kolejny.

Analiza danych

Rzetelność skali oszacowano, badając spójność wewnętrzną za pomocą współczynnika α Cronbacha. Sprawdzano trafność teoretyczną (Hornowska, 2014). Aby ustalić wewnętrzną strukturę polskiej wersji skali (trafność czynnikowa), przeprowadzono confirmacyjną analizę czynnikową (program AMOS 24). Zgodnie ze standardami raportowania wyników confirmacyjnej analizy czynnikowej (Jackson, Gillaspay i Purc-Stephenson, 2009) jako podstawową miarę dopasowania modelu zastosowano test χ^2 dobroci dopasowania (*goodness-of-fit statistic*). Jednakże ze względu na ograniczenia statystyki χ^2 i zgodnie z powszechnie przyjętymi standardami raportowania podano także pierwiastek kwadratu błędu aproksymacji (RMSEA) – jako miarę błędu aproksymacji, skorygowany indeks dobroci dopasowania (AGFI) – jako miarę absolutnego

dopasowania modelu oraz wystandaryzowany pierwiastek średniego kwadratu reszt (SRMR) – wskazujący na stopień błędnego dopasowania. Podano ponadto względny indeks dopasowania (CFI) jako miarę relatywnego dopasowania, wskaźnik Tucker-Lewis (TLI), a także statystykę $\Delta\chi^2$ do testu różnicy między modelami zagnieżdżonymi. Wartości poniżej 0,08 dla RMSEA wskazywałyby na zadowalające dopasowanie, a poniżej 0,05 – na dobre dopasowanie (Kline, 2005). Wartości CFI i AGFI większe niż 0,90 wskazują na zadowalające dopasowanie, większe od 0,95 na dobre dopasowanie, natomiast przyjęty poziom akceptacji dla TLI wynosi 0,80 (Browne i Cudeck, 1992; Hu i Bentler, 1999). Dla SRMR wartość krytyczna akceptacji modelu jest równa 0,08, a wartość mniejsza niż 0,05 wskazuje na dopasowanie modelu (Hu i Bentler, 1999).

Do weryfikacji trafności kryterialnej posłużono się testami różnic. Badano różnice między osobami będącymi w związku pierwszym i kolejnym. Występowanie różnic zgodnych z oczekiwaniami pozwala uznać test za trafny (Brzeziński, 1996). W przypadku weryfikacji trafności teoretycznej posłużono się testami badającymi związek między wynikami testu zaufania interpersonalnego a wynikami testów badających zachowania i właściwości jednostek, które zgodnie z teorią psychologiczną i wynikami dotychczasowych badań powinny mieć związek z zaufaniem do partnera relacji: samoocena, ugodowość, ekstrawersja i neurotyczność, satysfakcja z życia i ze związku, ujawnianie siebie, postrzeganie reakcji partnera na próby kapitalizacji emocji, miłość o wymiarach intymności, namiętności i zobowiązania. Istotność różnicy między dwiema zależnymi korelacjami z jedną zmienną wspólną określono za pomocą testu Z Steigera (1980).

WYNIKI

Trafność czynnikowa

W celu ustalenia, w jakim stopniu 3-czynnikowa struktura adaptowanego narzędzia pomiarowego założona przez jego autorów jest trafna w konfrontacji z danymi uzyskanymi w badaniu własnym, przeprowadzono confirmacyjną analizę czynnikową (Tabela 1).

Dopasowanie do danych 3-czynnikowego modelu zaufania okazało się zadowalające ($\chi^2 = 557,103$; $df = 116$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,064; SRMR = 0,037; CFI = 0,950; TLI = 0,941; AGFI = 0,909) (Model A, Tabela 1). Wprawdzie miary dopasowania dla modelu oparte na teście χ^2 ($\chi^2 = 557,103$; $df = 116$ ($p < 0,001$); $\chi^2/df = 4,803$) nie pozwalają na przyjęcie hipotezy o braku różnic między macierzą kowariancji obserwowaną a tą implikowaną przez model, jednakże w związku z tym, iż test ten pozwala łatwo odrzucić hipotezę przy dużej liczbie badanej próby (która w tym badaniu wynosi 920 osoby), odwołano się do innych miar dopasowania, niezależnych od liczności próby. Wartości tych wskaźników wskazują na zadowalające dopasowanie modelu (Browne i Cudeck, 1992; Hu i Bentler, 1999; Kline, 2005).

Tabela 1.

Zestawienie statystyk dopasowania modeli

Model/Model	χ^2	<i>df</i>	RMSEA	SRMR	TLI	CFI	AGFI
A. Trzy czynniki	557,103***	116	0,064	0,037	0,941	0,950	0,909
B. Model hierarchiczny z trzema czynnikami pierwszego i jednym czynnikiem drugiego stopnia	557,103***	116	0,064	0,037	0,941	0,950	0,909
C. Jeden czynnik	907,124***	119	0,085	0,050	0,897	0,910	0,854
D. Dwa czynniki: Poleganie oraz połączone Wiara i Przewidywalność	839,646***	118	0,082	0,049	0,905	0,918	0,862
E. Dwa czynniki: Wiara oraz połączone Poleganie i Przewidywalność	805,815***	118	0,080	0,047	0,910	0,922	0,869
F. Dwa czynniki: Przewidywalność oraz połączone Poleganie i Wiara	632,080***	118	0,069	0,039	0,933	0,941	0,898

Uwaga. $p < 0,001$.

Przeprowadzone analizy potwierdziły zadowalające dopasowanie do danych zakładanego modelu 3-czynnikowego. Korelacje między tymi trzema czynnikami mieszczą się w granicach od $r = 0,72$ do $r = 0,94$. Wielkość tych korelacji może świadczyć o hierarchicznym charakterze struktury narzędzia – z trzema czynnikami pierwszego i jednym czynnikiem drugiego stopnia. Alternatywnie korelacje te mogą wskazywać na jednoczynnikową lub dwuczynnikową strukturę narzędzia. Hipotezy te poddano weryfikacji w dalszych analizach. Model hierarchicznej struktury drugiego stopnia (model B, Tabela 1) nie ma statystycznie istotnie gorszego dopasowania do danych w porównaniu z dopasowaniem modelu trzyczynnikowego (A), co potwierdza jego adekwatność. Wszystkie ładunki czynnikowe struktury pierwszego stopnia są istotne statystycznie, zaś wystandaryzowane wartości ładunków czynnikowych mieszczą się w zakresie od 0,46 do 0,84. Podobnie wszystkie ładunki czynnikowe struktury drugiego stopnia są także statystycznie istotne i mieszczą się w zakresie od 0,75 do 0,97. Dopasowanie modelu drugiego stopnia oraz statystyczna istotność wszystkich parametrów tego modelu potwierdza hierarchiczną (dwupoziomową) strukturę czynnikową narzędzia, z trzema czynnikami grupującymi się w jeden czynnik główny: zaufanie interpersonalne.

W celu dalszego potwierdzenia adekwatności hierarchicznej struktury (B) narzędzia przetestowano dopasowanie modelu jednoczynnikowego (C) oraz modeli dwuczynnikowych (D, E, F) jako alternatywnej struktury czynnikowej narzędzia. Model jednoczynnikowy (model C, Tabela 1) ($\Delta\chi^2(3) = 350,021$; $p < 0,001$), a także modele dwuczynnikowe: model D ($\Delta\chi^2(2) = 282,543$;

$p < 0,001$), model E ($\Delta\chi^2(2) = 248,712$; $p < 0,001$) oraz model F ($\Delta\chi^2(2) = 74,977$; $p < 0,001$) mają statystycznie istotnie gorsze dopasowanie w porównaniu z dopasowaniem modelu trzyczynnikowego (A). Potwierdza to adekwatność hierarchicznej struktury czynnikowej narzędzia.

Trafność kryterialna

Trafność kryterialną określono, posługując się testami różnicy. Test *U* Manna-Whitneya wykazał, że osoby będące w związku, który jest w ich życiu kolejnym związkiem ($N = 72$), mają istotnie mniejsze zaufanie do partnera niż osoby będące w związku, który w ich życiu jest pierwszym związkiem ($N = 548$). Istotne zróżnicowanie wartości zaufania do partnera, związane z typem związku, w jakim osoba badana pozostaje, stwierdzono w przypadku zaufania ujętego całościowo ($z = 3,00$; $p = 0,003$) oraz każdego z wymiarów zaufania: Przewidywalność ($z = 2,15$; $p = 0,032$), Poleganie na partnerze ($z = 3,07$; $p = 0,002$), Wiara w partnera ($z = 2,64$; $p = 0,008$). Analizy korelacyjne potwierdziły ujemny związek między nasileniem sytuacji trudnych w relacji a zaufaniem do partnera (w przypadku wyniku całościowego i we wszystkich jego wymiarach) (Tabela 2).

Trafność teoretyczna

W kolejnych krokach w celu weryfikowania trafności teoretycznej poddano analizie współczynniki korelacji wyników skali zaufania z wynikami skal mierzących samoocenę i cechy osobowości. Ze względu na to, iż samoocena była skorelowana ze wszystkimi mierzonymi cechami osobowości (w przypadku neurotyczności była to zależność silna: $r = -0,60$, $p < 0,001$; w pozostałych przypadkach słaba: $r = 0,13$, $p < 0,001$ w przypadku otwartości na doświadczenie; $r = 0,18$, $p < 0,001$ w przypadku ugodowości; oraz $r = 0,39$, $p < 0,001$ w przypadku sumienności i ekstrawersji), w celu określenia siły związku zaufania z cechami osobowości, przy kontroli wpływu samooceny, przeprowadzono wielozmienną analizę regresji hierarchiczną. W pierwszym modelu wprowadzono samoocenę, w kolejnym zaś pięć cech osobowości. Potwierdzenie uzyskały, zgodne z założeniami teorii i wynikami dotychczasowych badań, oczekiwane dodatnie związki samooceny z wynikiem całościowym zaufania oraz z wszystkimi jego wymiarami: dla wyniku całościowego $\beta = 0,19$, $p < 0,001$; dla przewidywalności $\beta = 0,25$, $p < 0,001$; dla polegania $\beta = 0,14$, $p = 0,004$; dla wiary $\beta = 0,14$, $p = 0,005$). Stwierdzono także – przy kontroli wpływu samooceny – związek zaufania z ugodowością, neurotycznością i otwartością na doświadczenie. Ugodowość pozostaje w dodatnim związku z zaufaniem ujętym całościowo i wszystkimi jego wymiarami: przewidywalnością, poleganiem i wiarą (odpowiednio: $\beta = 0,23$, $p < 0,001$; $\beta = 0,20$, $p < 0,001$; $\beta = 0,20$, $p < 0,001$; $\beta = 0,21$, $p < 0,001$). Słabsza jest zależność między neurotycznością a zaufaniem, która jest istotna w przypadku zaufania ujętego całościowo ($\beta = -0,14$, $p = 0,005$) i jego wymiarów: poleganie ($\beta = -0,17$, $p = 0,001$) oraz wiara ($\beta = -0,12$, $p = 0,01$). Słabsza jest także zależność między otwartością na doświadczenia a zaufaniem ujętym całościowo ($\beta = 0,08$, $p = 0,04$) i w przy-

padku jego wymiaru: przewidywalność ($\beta = 0,11$, $p = 0,004$). Przy kontroli wpływu samooceny nie stwierdzono związku zaufania z ekstrawersją i sumiennością.

Potwierdzenie uzyskały, zgodne z przewidywaniami, dodatnia korelacja zaufania z satysfakcją z życia i ze związku, przy czym zależność zaufania z satysfakcją ze związku jest statystycznie istotnie silniejsza niż ta z satysfakcją z życia ($z = 11,08$, $p < 0,001$) (Tabela 2).

Tabela 2.

Średnie (M), odchylenie standardowe (SD) i korelacje r Pearsona między zaufaniem a charakterystykami relacji

Zmienna	Przewidywalność	Poleganie	Wiara	Zaufanie (w.o.)	M	SD	Zakres wyników	a
Intymność	0,59***	0,76***	0,83***	0,81***	68,80	14,03	12-84	0,97
Namiętność	0,44***	0,62***	0,66***	0,65***	66,82	14,58	15-84	0,97
Zobowiązanie	0,41***	0,65***	0,66***	0,65***	67,60	11,67	17-84	0,93
Satysfakcja z życia	0,32***	0,34***	0,38***	0,39***	24,09	5,39	8-35	0,87
Satysfakcja ze związku	0,51***	0,64***	0,67***	0,68***	32,27	6,67	9-42	0,92
Satysfakcja trudne	-0,29***	-0,34***	-0,37***	-0,37***	1,63	1,80	0-13	-----
Uj. siebie	0,38***	0,44***	0,53***	0,51***	24,56	4,65	6-30	0,96
Destruktywna-pasywna	-0,51***	-0,49***	-0,57***	-0,58***	6,70	3,97	3-21	0,83
Destruktywna-aktywna	-0,36***	-0,30***	-0,34***	-0,37***	8,26	3,89	3-21	0,76
Konstruktywna-pasywna	-0,004	0,11**	0,08	0,07	12,34	3,68	3-21	0,53
Konstruktywna-aktywna	0,30***	0,44***	0,50***	0,47***	15,17	3,98	3-21	0,72

Uwaga. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. Podana wartość a została obliczona dla danych w tym badaniu.

W świetle trójczynnikowej koncepcji miłości Sternberga (1997) miłość między mężczyzną i kobietą obejmuje trzy czynniki: intymność, namiętność i zobowiązanie. Zgodnie z założeniami teorii i wynikami badań stwierdzono silną dodatnią zależność między zaufaniem do partnera a intymnością relacji, namiętnością i zobowiązaniem, przy czym korelacja między zaufaniem a intymnością jest silniejsza niż między zaufaniem a namiętnością ($z = 10,52$; $p < 0,001$) i zobowiązaniem ($z = 10,26$; $p < 0,001$). Z kolei związek intymności

z wiarą w partnera jest statystycznie istotnie silniejszy niż związek z poleganiem na nim ($z = 5,71$; $p < 0,001$), zaś związek intymności z poleganiem jest istotnie silniejszy niż z przewidywalnością ($z = 7,365,61$; $p < 0,001$). Korelacja namiętności i zobowiązania z wiarą i poleganiem na partnerze jest istotnie statystycznie silniejsza niż z przewidywalnością (Tabela 2).

Zgodnie z oczekiwaniami ujawnianie siebie przez jednostkę jest w dodatnim związku z jej zaufaniem do partnera relacji (ujętym globalnie i we wszystkich jego aspektach), przy czym zależność ta jest statystycznie istotnie silniejsza w przypadku korelacji z wiarą w partnera niż z jego przewidywalnością ($z = 4,983,35$; $p < 0,001$) i poleganiem na nim ($z = 3,04$; $p = 0,002$). Nie stwierdzono statystycznie istotnej różnicy między siłą korelacji ujawniania siebie z przewidywalnością a siłą korelacji ujawniania siebie z poleganiem na partnerze ($z = 1,9127$; $p = 0,055$) (Tabela 2).

Wyniki analiz, także zgodnie z przewidywaniami, ukazały, że większe zaufanie do partnera wiąże się z postrzeganiem jego reakcji na próby kapitalizacji emocji jako mniej destruktywnych: zarówno aktywnie, jak i pasywnie, a także jako bardziej entuzjastycznych, czyli jako bardziej aktywno-konstruktywnych. Przy czym zależność między postrzeganiem partnera jako reagującego aktywnie-konstruktywnie a wiarą w niego i poleganiem na nim jest istotnie statystycznie silniejsza niż korelacja z przewidywalnością (odpowiednio: $z = 6,43$; $p < 0,001$; $z = 4,39$; $p < 0,001$). Nie stwierdzono statystycznie istotnego związku zaufania do partnera z postrzeganiem jego reakcji konstruktywnych-pasywnych (Tabela 2).

Rzetelność skali

Rzetelność testu oszacowano, badając zgodność wewnętrzną za pomocą współczynnika α Cronbacha. Jego wartość jest zadowalająca i wynosi: w przypadku skali Przewidywalność – $\alpha = 0,732$; Poleganie na partnerze – $\alpha = 0,866$; Wiara w partnera – $\alpha = 0,931$; zaś dla całej skali – $\alpha = 0,939$. Analizie poddano wartości współczynników korelacji między skalami. Autorzy oryginalnej wersji skali stwierdzili umiarkowaną korelację między wszystkimi trzema skalami, zgodną z założeniami ich modelu, wynoszącą w przypadku skal: wiara i poleganie – $r = 0,46$, $p < 0,001$; wiara i przewidywalność – $r = 0,27$, $p < 0,05$; przewidywalność i poleganie – $r = 0,28$, $p < 0,05$ (Rempel i in., 1985). W badaniu własnym także stwierdzono dodatnie korelacje między wszystkimi podskalami, jednakże są one wyraźnie silniejsze niż te opisane przez autorów skali. Korelacje te są silne i wynoszą w przypadku skal: wiara i poleganie – $r = 0,83$, $p < 0,001$; wiara i przewidywalność – $r = 0,62$, $p < 0,001$; przewidywalność i poleganie – $r = 0,61$, $p < 0,001$.

WNIOSKI

W artykule przedstawiono wyniki analiz mających na celu określenie trafności i rzetelności polskiej wersji skali *Trust Scale* (Rempel i in., 1985). Rzetelność skali, oszacowana metodą spójności wewnętrznej α Cronbacha, jest satysfakcjonująca (Przewidywalność – $\alpha = 0,732$; Poleganie na partnerze – $\alpha = 0,866$;

Wiara w partnera – $\alpha = 0,931$; cała skala – $\alpha = 0,939$). Stwierdzono hierarchiczną strukturę czynnikową narzędzia o zadowalającym dopasowaniu do danych, z trzema czynnikami grupującymi się w jeden czynnik główny: zaufanie. Stwierdzony wzorzec zależności wyniku skali z całym zestawem innych zmiennych pozwala przyjąć, iż polska wersja skali jest trafnym narzędziem pomiaru zaufania. Zgodnie z oczekiwaniami zaufanie wiąże się z zadowoleniem z życia i ze związku, z miłością, ujawnianiem siebie oraz postrzeganiem partnera jako reagującego entuzjastycznie na próby kapitalizacji emocji oraz jako w mniejszym stopniu reagującego w sposób destruktywny. Stwierdzono, iż ugodowość oraz samoocena są najsilniejszymi predyktorami zaufania (ujętego całościowo i wszystkich jego wymiarów), słabszymi są neurotyczność oraz otwartość na doświadczenie. Autorzy oryginalnej wersji skali stwierdzili, iż zaufanie jest konstruktem złożonym, a jego poszczególne elementy mają różne znaczenie dla bliskiego związku. Ich zdaniem to wiara spośród wszystkich wymiarów zaufania ma największe znaczenie w bliskim związku (Rempel i in., 1985). W badaniu własnym stwierdzono, iż również duże znaczenie ma poleganie na partnerze. Jedynie w odniesieniu do intymności i ujawniania siebie znaczenie wiary jest istotnie statystycznie większe niż pozostałych wymiarów. W badaniu własnym stwierdzono, podobnie jak autorzy skali, dodatkową korelację między wszystkimi podskalami, jednakże siła korelacji odnotowanych w badaniu własnym jest wyraźnie większa niż siła korelacji podanych przez autorów skali (Rempel i in., 1985). Wynik ten zaskakuje. Może być on związany ze specyfiką badanej grupy, która składała się głównie z osób pozostających w stałych związkach (około 68% grupy), i to głównie udanych (30% badanych nie podało żadnych trudności w związku). W celu zrozumienia źródeł tej rozbieżności wskazane byłoby wykonanie analiz z uwzględnieniem danych od osób będących w związkach napotykających na trudności w relacji, które mogą mieć wpływ na poziom zaufania do partnera.

LITERATURA CYTOWANA

- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss*. Vol. 3: *Loss, sadness and depression*. New York, NY: Basic Books.
- Browne, M. W. i Cudeck, R. (1992). Alternative ways of assessing model fit. *Sociological Methods & Research*, 21(2), 230-258.
- Brzeziński, J. (1996). *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czapiński, J. (2005). Wstęp. [W:] *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka* (s. 7-10). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. i Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Dzwonkowska, I., Lachowicz-Tabaczek, K. i Łaguna, M. (2008). *Samoocena i jej pomiar. Polska adaptacja skali SES M. Rosenberga. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.

- Eberly, B., Pasmak, R., Renshaw, K. i Chrosniak, L. D. (2013). A comparison of relationship behaviors. *Psychology*, 4(11), 850-857. DOI:<http://doi.org/10.4236/psych.2013.411122>
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York, NY: W. W. Norton and Co.
- Gable, S. i Reis, H. (2010). Good news! Capitalizing on positive events in an interpersonal context. *Advances in Experimental Social Psychology*, 42, 195-257.
- Gable, S., Reis, H., Impett, E. i Asher, E. (2004). What do you do when things go right? The intrapersonal and interpersonal benefits of sharing positive events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(2), 228-245.
- Gaines, S. O., Lyde, M. D., Panter, A. T., Steers, W. N., Rusbult, C. E., Cox, C. L., & Wexler, M. O. (1997). Evaluating the circumplexity of interpersonal traits and the manifestation of interpersonal traits in interpersonal trust. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(3), 610-623.
- Hazan, C. i Shaver, P. R. (1994). Deeper into attachment theory. *Psychological Inquiry*, 5(1), 68-79.
- Holmes, J. i Rempel, J. (1985). Trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(1), 95-112.
- Holmes, J. i Rempel, J. (1989). Trust in close relationships. [W:] C. Hendrick (red.), *Close relationships: Review of personality and social psychology* (vol. 10, s. 187-220). Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Hornowska, E. (2014). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Hu, L. i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55.
- Jackson, D. L., Gillaspay, J. A. i Purc-Stephenson, R. (2009). Reporting practices in confirmatory factor analysis: An overview and some recommendations. *Psychological Methods*, 14(1), 6-23. DOI:<http://dx.doi.org/10.1037/a0014694>
- Juczyński, Z. (2001). *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia. Skala Satysfakcji z Życia*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Kaczmarek, Ł. (2007). Skala Spostrzeganych Reakcji na Próby Kapitalizacji. Pobrano z: <https://sites.google.com/site/lkacz1/kwquestionariusze>
- Kaplan, S. C., Levinson, C. A., Rodebaugh, T. L., Menatti, A. i Weeks, J. W. (2015). Social anxiety and the Big Five personality traits: The interactive relationship of trust and openness. *Cognitive Behaviour Therapy*, 44(3), 212-222. DOI: 10.1080/16506073.2015.1008032
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York, NY, London: Guilford Press.
- Lachowska, B. (w druku). *Skala Satysfakcji ze Związku, SSzZ*.
- Laurenceau, J., Barrett, L. F. i Rovine, M. J. (2005). The interpersonal process model of intimacy in marriage: A daily-diary and multilevel modeling approach. *Journal of Family Psychology*, 19(2), 314-323.

- Mazurowska, R. i Wojciszke, B. (2015). *Alfabet miłości*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Murray, S. L., Aloni, M., Holmes, J. G., Derrick, J. L., Stinson, D. A., Leder, S. (2009). Fostering partner dependence as trust insurance: The implicit contingencies of the exchange script in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, *96*(2), 324-348.
- Plopa, M. (2003). Intymność a jej i jego satysfakcja ze związku małżeńskiego. [W:] I. Janicka i T. Rostowska (red.), *Psychologia w służbie rodziny* (s. 32-44). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rempel, J. K., Holmes, J. G. i Zanna, M. P. (1985). Trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, *49*(1), 95-112.
- Rostowski, J. (1987). *Zarys psychologii małżeństwa*. Warszawa: PWN.
- Rotter, J. B. (1980). Interpersonal trust, trustworthiness, and gullibility. *American Psychologist*, *35*(1), 1-7.
- Ryff, C. D. i Singer, B. (2000). Interpersonal flourishing: A positive health agenda for the new millennium. *Personality and Social Psychology Review*, *4*(1), 30-44.
- Simpson, J. A. (2007a). Foundations of interpersonal trust. [W:] A. W. Kruglanski i E. T. Higgins (red.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (s. 587-607). New York, NY: Guilford Press.
- Simpson, J. A. (2007b). Psychological foundations of trust. *Current Directions in Psychological Science*, *16*(5), 264-268.
- Steiger, J. H. (1980). Tests for comparing elements of a correlation matrix. *Psychological Bulletin*, *87*(2), 245-251.
- Sternberg, R. (1997). Construct validation of a triangular love scale. *European Journal of Social Psychology*, *27*(3), 313-335.
- Sztompka, P. (2007). *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Wieselquist, J., Rusbult, C. E., Foster, C. i Agnew, C. R. (1999). Commitment, pro-relationship behavior, and trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, *77*(5), 942-966.
- Wojciszke, B. (1995). Mierzenie miłości – skale namiętności, intymności i zobowiązania. *Przegląd Psychologiczny*, *38*(2), 215-234.
- Zawadzki, B., Strelau, J., Szczepaniak, P., Śliwińska, M. (1998). *Inwentarz Osobowości NEO-FFI Costy i McCrae. Adaptacja polska. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.

The Polish version of the Trust Scale: Preliminary validation

Bogusława Lachowska*
*John Paul II Catholic University of Lublin
Institute of Psychology*

The study determined the validity and reliability of the Polish version of the Trust Scale developed by Rempel, Holmes, and Zanna. The sample consisted of 920 subjects (460 women, 460 men) aged 18 to 54 ($M = 31.94$, $SD = 9.51$). The study revealed a hierarchical factorial structure of the measure, with three factors grouped into one higher order factor: Trust. As expected, trust was positively correlated with love, as conceptualized by Sternberg, relationship- and life satisfaction, self-disclosure, and a partner's perceived use of active-constructive strategies. It was negatively correlated with a partner's perceived use of destructive strategies in response to attempts at capitalizing on emotions. The study also showed trust to be positively related to self-esteem, agreeableness, and openness to experience and negatively related to neuroticism. The reliability of the scale, assessed as Cronbach's α , is acceptable (Predictability: $\alpha = .732$; Dependability: $\alpha = .866$; Faith: $\alpha = .931$; the scale as a whole: $\alpha = .939$).

Key words: interpersonal trust; Trust Scale; romantic relationships.

INTRODUCTION

The issues related to trust are currently an object of interest in many scientific disciplines, particularly in psychology. Psychologists' attention is focused mainly on trust in interpersonal relationships. Researchers (e.g., Simpson, 2007b) point out that few constructs in psychology are more significant than trust for human functioning in social relationships and for the achievement of results that are important to the person. In view of the findings showing that material prosperity does not make people happy (Czapiński, 2005), attention is more and more often paid to the enormous significance that interpersonal processes, especially trust in the partner, may have for explaining individuals'

---

* Address for correspondence: BOGUSŁAWA LACHOWSKA—John Paul II Catholic University of Lublin, Institute of Psychology, Al. Raławickie 14, 20–950 Lublin, Poland; e-mail: lachow@kul.lublin.pl

well-being. The need for research in this area is also increasingly often pointed out (Ryff & Singer, 2000).

To investigate a construct of interest researchers need dedicated instruments. In the case of trust, a commonly used and valued measure is the Trust Scale by Rempel, Holmes and Zanna (1985). The aim of this paper is to present the psychometric properties of the Polish version of this scale.

Theoretical models of interpersonal trust

Trust is understood in various ways. Simpson (2007a, b) has distinguished two main approaches to its conceptualization: the dispositional approach, focused on the individual, and the interpersonal (dyadic) approach, focused on a particular partner and a specific relationship.

In the former approach, trust is understood as an individual's disposition, trait, or relatively stable characteristic (Rotter, 1980; Hazan & Shaver, 1994). Trust is treated in this case as an individual's attitude and a generalized belief concerning how probable it is that other people can be depended on. It results in a high stability of the individual's cognition, affect, and behavior in various situations and in interactions with various partners. Thus understood, trust varies across individuals—that is, individuals differ in terms of how trustworthy they believe other people to be. Trust is shaped in the process of individual development (Bowlby, 1980; Erikson, 1950). The experience of trust in relations with others in the early period of life is conducive to the development of mechanisms associated with manifesting and perceiving trust in relations with others and mechanisms enabling the accurate assessment of other people's intentions.

The dispositional approach, according to Simpson (2007a), has serious shortcomings, mainly stemming from the failure to take account of the dyadic nature of trust, related to a partner's characteristics, and the fact that it ignores the context-dependence of trust. The approach Simpson considered to be free of these shortcomings was the interpersonal approach, in which trust is conceived of as an interpersonal phenomenon strictly linked to a specific interpersonal process and constituting a characteristic of a specific relationship with a particular partner.

The three-factor model of interpersonal trust

The most popular model of dyadic trust is the one developed by Rempel and colleagues (1985). In this model, trust is understood as an individual's expectation that his or her partner is dependable, will be responsive¹ to his or her

---

¹ Responsiveness is understood as the interaction partner's positive attitude towards the wishes, needs, and messages of the self-disclosing person. The partner's reaction to self-disclosure is responsive when it conveys the reacting person's understanding, respect, appreciation, care, acceptance, and mindfulness (Rempel et al., 1985).

needs, and will promote his or her greatest good, both currently and in the future (Holmes & Rempel, 1989; Rempel et al., 1985). It is assumed in this model that trust has three indispensable components: *predictability*, defined as the belief that the partner's behavior is consistent; *dependability*, understood as the belief that the partner can be regarded as honest, reliable, and kind; and *faith*, understood as the belief or conviction that the partner's motivation to be responsive and caring is intrinsic rather than instrumental.

Rempel and colleagues (1985) assume that trust develops based on an individual's previous experiences and interactions, which means it develops as the relationship becomes more and more mature. During that time the individual makes certain attributions regarding the dispositions that make the partner trustworthy, reliable, dependable, and interested in providing the individual with outcomes of importance to him or her. This model is considered to be hierarchical because its authors assume that what takes place here is the development of trust, encompassing the emergence of successive elements, which requires temporal and emotional investment on the part of the individual as well as an increasingly high level of cognitive and emotional attributional abstraction. According to the authors of this conception (Holmes & Rempel, 1985), the development of trust in a relationship is associated with the reduction of uncertainty, which takes place as the individual gradually moves from the belief in the possibility of predicting the partner's behavior to the belief that the partner's motives, values, goals, and relationship-related intentions benefit the relationship.

Correlates of interpersonal trust²

Researchers stress that trust plays a central role in shaping behavior in interpersonal relationships (Wieselquist, Rusbult, Foster, & Agnew, 1999; Sztompka, 2007), that it is a basic component of the process of giving support and care (Murray et al., 2009), and that it can be the most important factor in developing and maintaining a well-functioning, happy relationship (Simpson, 2007b). Trust in close relationships is linked to a high level of satisfaction with being in the relationship, which is then marked by intimacy, honesty, and self-disclosure without the risk of being hurt or rejected. Being in this kind of relationship is associated with co-experiencing important things and feelings, a sense of togetherness (Rostowski, 1987; Plopa, 2003), mutual understanding, experiencing happiness in the partner's presence, as well as the belief that the partners can depend on each other, that they have real influence on their relationship, and that they can work on it (Mazurowska & Wojciszke, 2015).

Research on correlations between various individual dispositions and the level of dyadic trust revealed that high scores on dyadic trust (measured with the scale developed by Rempel and colleagues) were predicted by gregariousness-extraversion, while low dyadic trust scores were predicted by aloofness/

---

² Simpson (2007a) presents a detailed and very thorough review of studies devoted to this area.

introversion (Gaines et al., 1997). High trust in the partner should be fostered by agreeableness, one of whose facets is trust understood as a trait (Kaplan, Levinson, Rodebaugh, Menatti, & Weeks, 2015). According to Simpson (2007b), individuals with a more secure attachment style, a more diverse self, and higher self-esteem will tend to experience higher trust in their partners and a greater increase in this trust with the passage of time. Rempel and colleagues (1985) believe that personal security and self-esteem increase an individual's tendency to take personal risk in the face of uncertain circumstances.

Wieselquist et al. (1999) found that trust in the partner increased when he or she exhibited constant change of motivation in a pro-relationship direction,³ which means the partner transformed his or her responses to negative events from relationship-destructive into constructive ones that benefitted the relationship. The results reported by Gable and Reis (2010) show that higher trust in the partner is associated with capitalization—namely, with the partner expressing positive emotions after a positive event has been communicated to him or her, which leads to an even higher level of positive emotions than the level resulting from the event itself. Studies show that what promotes capitalization is the partner's enthusiastic (active-constructive) responses, not passive and destructive ones.

Self-disclosure,⁴ particularly the disclosure of weaknesses, fosters trust in the partner, especially in one who also discloses intimate contents concerning himself or herself. Individuals showing more trust often have more trusting partners. In contrast, a negative reaction, ostracism, and manipulation involving the information obtained as a result of self-disclosure can cause severe suffering comparable to physically experienced pain (Rostowski, 1987). This is because people are reluctant to share their private matters with others if they anticipate rejection or other responses conveying disrespect (Gable, Reis, Impett, & Asher, 2004). When disclosing themselves, individuals depend on their partner and believe that self-disclosure will elicit the partner's responsive reaction which will be genuine and honest.

Measurement of trust

The original version of the Trust Scale. Rempel, Holmes, and Zanna's Trust Scale (1985) measures the level of trust in a close interpersonal relationship. Its items measure three components of trust, included in the model of trust proposed by the same authors. The items measuring Predictability (5 items) refer to the consistency and stability of the partner's specific behaviors, perceived on the basis of previous experience. The items devoted to the partner's Dependability (5 items) concern his or her reliability and availabil-

---

³ Pro-relationship behaviors include sacrifice, accommodation, and forgiveness (Eberly, Pasnak, Renshaw, & Chrosniak, 2013).

⁴ Self-disclosure is understood as verbal communication of facts, emotions, and thoughts that a person considers important. The essence of self-disclosure is to reveal one's inner self to the partner, which carries the risk of being rejected, negatively evaluated, or taken advantage of (Rempel et al., 1985).

ity, which warrant dependence on the partner in the face of risk and potential harm, e.g. the partner's honesty, diligence, etc. Items measuring Faith in the partner concern trust in his or her loyalty. They focus on the sense of confidence regarding the relationship partner as well as confidence in his or her responsiveness and care in the face of uncertainty about the future (7 items).

The scale consists of 17 items. Respondents rate the items, indicating the extent to which they agree with the content of each one as relating to their relationship partner. The ratings are indicated on a 7-point scale from 1 – “strongly disagree” to 7 – “strongly agree”. The authors of the scale state that the measure yields separate scores for each subscale as well as the total score, which is the sum of subscale scores. The scores on the Predictability scale and the Dependability scale range from 5 to 35, the score on the Faith scale ranges from 7 to 49, and the total score ranges from 17 to 119. The higher the score, the higher the level of trust in the partner: global or measured for a particular aspect of trust.

To assess the validity of the scale, its authors used exploratory factor analysis and analyzed the correlations of Trust Scale scores with scores on a scale measuring love (The Rubin Loving and Liking Scale; Rubin, 1973, cited in Rempel et al., 1985), comprising dimensions of happiness, satisfaction, and success experienced at a given time in a relationship, and with scores on scales measuring motivation to engage in the relationship (the respondent's own motivation and his or her partner's perceived motivation). As expected, they found a moderate positive correlation between love and faith in the partner ($r = .41, p < .001$), a weaker correlation between love and partner's dependability ($r = .25, p < .05$), and no correlation between love and partner's predictability. As regards the correlations of trust with intrinsic, instrumental, and extrinsic motivation for commitment to the relationship, the authors found the partner's perceived intrinsic motivation to be strongly correlated with faith in the partner ($r = .52, p < .001$), much more weakly correlated with the partner's dependability ($r = .23, p < .05$), and not significantly correlated at all with predictability. Faith in the partner was also strongly correlated with the respondents' motivation to engage in the relationship: both intrinsic ($r = .41, p < .001$) and instrumental ($r = .41, p < .001$). The partner's dependability and predictability significantly correlated with the respondents' instrumental motivation ($r = .23, p < .05$; $r = .27, p < .05$, respectively). The subjects' intrinsic motivation was significantly related only to predictability ($r = -.24, p < .05$). Reliability of the original version of the scale, assessed as Cronbach's α is acceptable: $\alpha = .80$ for the whole Trust Scale, $\alpha = .80$ for the Faith subscale, $\alpha = .72$ for the Dependability subscale, and $\alpha = .70$ for the Predictability subscale.

Development of the Polish version of the Trust Scale. In order to prepare a Polish version of the questionnaire, three English language specialists independently translated the items of the scale into Polish. The translations were compared and the final version of the questionnaire was agreed on; it was then used in the presented study.

METHOD

Participants

The psychometric properties of the Polish version of the scale were determined based on the results of a study involving a sample of 920 subjects (460 women, 460 men), aged 18 to 54 ($M = 31.94$, $SD = 9.51$). All subjects were in close relationships: 297 were in dating or engaged relationships, and 623 were in stable relationships.⁵ Confirmatory factor analysis was performed on data from all the 920 respondents, whereas correlation analyses were conducted on data from the group of individuals in stable relationships (623 subjects).

Measures

Neuroticism, extraversion, openness to experience, agreeableness, and conscientiousness were measured using Costa and McCrae's NEO Five-Factor Personality Inventory (NEO-FFI), as adapted into Polish by Zawadzki and colleagues (1998). The raw score on each scale ranges between 0 and 48; the higher the score, the higher the level of a given trait. The measure has been proved to be valid and reliable (Zawadzki et al., 1998).

Global satisfaction with life was measured by means of the Polish version (Juczyński, 2001) of the Satisfaction with Life Scale (SWLS; Diener, Emmons, Larsen, & Griffin, 1985). The respondent's score on SWLS ranges between 5 and 35; the higher the score, the higher the satisfaction with life. The scale has proven validity and reliability (Juczyński, 2001).

Satisfaction with the relationship was measured with the Satisfaction with Relationship Scale (*Skala Satysfakcji ze Związku*, SSzZ; Lachowska, in press). This instrument was developed based on the SWLS, whose items were adjusted to the specificity of a close relationship. The scale consists of six items. Using a 7-point scale, the respondent rates the extent to which each of the items is true about his or her life so far. The score ranges between 6 and 42; the higher the score, the greater the satisfaction.

Self-esteem was measured using Rosenberg's Self-Esteem Scale (SES) as adapted into Polish by Dzwonkowska, Lachowicz-Tabaczek, and Łaguna (2008). The score on the SES ranges from 10 to 40; the higher the score, the higher the self-esteem. The scale has been proven to be valid and reliable (Dzwonkowska et al., 2008).

Intimacy, passion, and commitment—the three components of love as conceptualized by Sternberg (1997), were measured using a questionnaire developed by Wojciszke (1995). The scores on each of the subscales range from 12 to 84; the higher the score, the higher the level of a given facet of love.

The Perceived Responses to Capitalization Attempts (PRCA) by Gable and colleagues (2004), translated into Polish by Kaczmarek (2007), was used to

---

⁵ I would like to thank Ms. Julia Łopuszańska for sharing some of the results of her study on dating and engaged people.

measure four patterns of the partner's response to attempts at sharing information about success—i.e., at capitalizing on emotions: active–constructive, passive–constructive, passive–destructive, and active–destructive. The scores on each of the subscales range from 3 to 21; the higher the score, the higher the level of a given type of response.

Self-disclosure—the respondents' disclosure of facts, thoughts, and feelings associated with the positive and negative events occurring in their lives—was measured with a scale consisting of six items (Laurenceau, Barrett, & Rovine, 2005). The total score on that scale ranges between 6 and 30; the higher the score, the higher the self-disclosure.

Additionally, each respondent rated the occurrence of difficult situations (frequent conflicts resolved in a stormy manner; physical, mental, or sexual violence) in their close relationship (currently or in the recent past). The score on this scale ranges between 0 and 13; the higher the score, the larger the number of difficult situations.

A demographic data questionnaire was used to elicit the type of relationship: first or subsequent.

Data analysis

The reliability of the scale was assessed by measuring its internal consistency using Cronbach's α coefficient. Construct validity was also tested (Hornowska, 2014). In order to determine the internal structure of the Polish version of the scale (factorial validity), a confirmatory factor analysis was performed (using AMOS 24). In accordance with the standards of reporting confirmatory factor analysis results (Jackson, Gillaspay, & Purc-Stephenson, 2009), the χ^2 goodness-of-fit test was used. However, in view of the limitations of the χ^2 statistic and in accordance with the commonly adopted standards of reporting, I also provided the root mean square error of approximation (RMSEA) as a measure of approximation error, the adjusted goodness-of-fit index (AGFI) as a measure of absolute model fit, and standardized root mean square residual (SRMR) as a measure of bad fit. Additionally, the comparative fit index (CFI) as a measure of comparative fit, the Tucker–Lewis index (TLI; non-normed fit index), and the $\Delta\chi^2$ statistic for the test of difference between nested models were also provided. RMSEA values below .08 indicate acceptable fit and values below .05 attest to good fit (Kline, 2005). The values of CFI and AGFI higher than .90 indicate acceptable fit, while values higher than .95 indicate good fit; the acceptability level adopted for TLI is .80 (Browne & Cudeck, 1992; Hu & Bentler, 1999). For SRMR the critical model acceptability value is .08, and a value lower than .05 indicates model fit (Hu & Bentler, 1999).

Criterion validity was tested using difference tests. The differences between individuals who were in their first and subsequent relationships were examined. The test is valid when the differences are consistent with expectations (Brzeziński, 1996). Construct validity was tested with tests measuring associations between interpersonal Trust Scale scores and scores in the tests measuring individuals' behaviors and characteristics that, according to psychological theory and the results of previous studies, should be associated

with trust in the partner, namely: self-esteem, agreeableness, extraversion, neuroticism, life satisfaction, relationship satisfaction, self-disclosure, partner's perceived responses to capitalization attempts, and love, with its dimensions – intimacy, passion, and commitment. Statistical comparisons between correlation coefficients measured in the same individuals were made using Steiger's Z-test (1980).

RESULTS

Factorial validity

In order to establish to what extent the three-factor structure of the adapted measure postulated by its authors was valid for the data obtained in the present study, confirmatory factor analysis was performed (Table 1).

Table 1.

Summary of model fit statistics

Model	χ^2	<i>df</i>	RMSEA	SRMR	TLI	CFI	AGFI
A. Three factors	557.103***	116	.064	.037	.941	.950	.909
B. Hierarchical model with three first-order factors and one second-order factor	557.103***	116	.064	.037	.941	.950	.909
C. One factor	907.124***	119	.085	.050	.897	.910	.854
D. Two factors: Dependability and Faith+Predictability combined	839.646***	118	.082	.049	.905	.918	.862
E. Two factors: Faith and Dependability+Predictability combined	805.815***	118	.080	.047	.910	.922	.869
F. Two factors: Predictability and Dependability+Faith combined	632.080***	118	.069	.039	.933	.941	.898

Note. *** $p < .001$.

The fit of the three-factor model of trust (Model A, Table 1) to the dataset proved to be acceptable ($\chi^2 = 557.103$, $df = 116$, $p < .001$, RMSEA = .064, SRMR = .037, CFI = .950, TLI = .941; AGFI = .909). The measures of model fit based on the χ^2 test ($\chi^2 = 557,103$, $df = 116$ ($p < .001$), $\chi^2/df = 4.803$) do not make it legitimate to hypothesize that there are no differences between the observed covariance matrix and the one implied by the model; however, because this test makes it easy to reject a hypothesis when the sample is large (920 subjects in the present study), I used different measures of fit which are

independent of sample size. The values of these indices show that the model has an acceptable fit (Browne & Cudeck, 1992; Hu & Bentler, 1999; Kline, 2005).

The analyses confirmed the acceptable fit of the postulated three-factor model to the dataset. Correlations among the three factors range from $r = .72$ to $r = .94$. The strength of these correlations may attest to the hierarchical structure of the measure, with three first-order factors and one second-order factor. Alternatively, these correlations may suggest a one-factor or a two-factor structure of the measure. I tested these hypotheses in further analyses. The second-order hierarchical structure model (Model B, Table 1) is not significantly less well fitted to the dataset than the three-factor model (A), which confirms its adequacy. All factor loadings of the first-order structure are statistically significant, and the standardized values of factor loadings range from .46 to .84. Likewise, all factor loadings of the second-order structure are statistically significant and range from .75 to .97. The fit of the second-order model and the statistical significance of all the parameters of this model confirm the hierarchical (two-level) factorial structure of the measure with three factors grouped into one higher order factor: Trust.

In order to further confirm the adequacy of the hierarchical structure (B) of the measure, I tested the fit of the one-factor model (C) and two-factor models (D, E, and F) as alternative structures. The one-factor model (Model C, Table 1) ($\Delta\chi^2(3) = 350.021, p < .001$) as well as the two-factor models: Model D ($\Delta\chi^2(2) = 282.543, p < .001$), Model E ($\Delta\chi^2(2) = 248.712, p < .001$), and Model F ($\Delta\chi^2(2) = 74.977, p < .001$), have significantly worse fit than the three-factor model (A). This confirms the adequacy of the hierarchical structure of the measure.

Criterion validity

Criterion validity was determined using difference tests. The Mann–Whitney U test showed that people who were in a relationship that was not the first one in their life ($N = 72$) had significantly less trust in their partner than those who were in their first relationship ($N = 548$). Significant differentiation of the values of trust in the partner depending on the type of relationship a person was in was found in the case of global trust ($z = 3.00, p = .003$) and in the case of each dimension of trust: Predictability ($z = 2.15, p = .032$), Dependability ($z = 3.07, p = .002$), and Faith ($z = 2.64, p = .008$). Correlation analyses confirmed the negative relationship between the level of difficult situations in the relationship and trust in the partner (for the global score and for all its dimensions) (Table 2).

Construct validity

In further steps, in order to test construct validity, I analyzed the correlations between Trust Scale scores and scores on the scales measuring self-esteem and personality traits. Due to the fact that self-esteem was correlated with all the personality traits measured (in the case of neuroticism the correlation was

strong, $r = -.60, p < .001$; in the remaining cases it was weak: $r = .13, p < .001$ for openness to experience, $r = .18, p < .001$ for agreeableness, and $r = .39, p < .001$ for conscientiousness and extraversion), a multivariate hierarchical regression analysis was performed to determine the strength of the association between trust and personality traits, with the influence of self-esteem controlled for. Self-esteem was entered in the first model, and the Big Five personality traits were entered in the second model. In line with theoretical assumptions and the results of previous research, the analysis confirmed the positive associations of self-esteem with global trust score and with all its dimensions: $\beta = .19 (p < .001)$ for the global trust score, $\beta = .25 (p < .001)$ for predictability; $\beta = .14 (p = .004)$ for dependability, and $\beta = .14 (p = .005)$ for faith. With the effect of self-esteem controlled for, associations were also found between trust and the personality traits agreeableness, neuroticism, and openness to experience. Agreeableness is positively related to global trust and to all its dimensions: predictability, dependability, and faith (respectively: $\beta = .23, p < .001$; $\beta = .20, p < .001$; $\beta = .20, p < .001$; $\beta = .21, p < .001$). The relationship between neuroticism and trust is weaker; it is significant in the case of global trust ($\beta = -.14, p = .005$) and two of its dimensions: dependability ($\beta = -.17, p = .001$) and faith ($\beta = -.12, p = .01$). Also weaker are the relationships between openness to experience and global trust ($\beta = .08, p = .04$) and between openness to experience and predictability $\beta = .11, p = .004$. With the influence of self-esteem controlled for, there was no association between trust and extraversion or conscientiousness.

As expected, the study confirmed the positive correlation between trust and satisfaction with life and with the relationship, the correlation being significantly stronger for relationship satisfaction than for life satisfaction ($z = 11.08, p < .001$) (Table 2).

According to Sternberg's (1997) three-factor model of love, love between a man and a woman comprises three factors: intimacy, passion, and commitment. In line with the theoretical assumptions and the results of research, the analysis revealed strong positive associations between trust in the partner and relationship intimacy, passion, and commitment; the correlation between trust and intimacy is stronger than the ones between trust and passion ($z = 10.52, p < .001$) and between trust and commitment ($z = 10.26, p < .001$). The association of intimacy with trust in the partner is significantly stronger than its association with the partner's dependability ($z = 5.71, p < .001$), and intimacy is more strongly associated with dependability than it is with predictability ($z = 7.36, p < .001$). The correlations of passion and commitment with faith and dependability are significantly stronger than their correlations with predictability (Table 2).

As expected, an individual's self-disclosure turned out to be positively correlated with his or her trust in the relationship partner (global trust and each of its dimensions); its correlation with faith in the partner was significantly stronger than its correlations with partner's predictability ($z = 4.98, p < .001$) and dependability ($z = 3.04, p = .002$). No statistically significant differences were observed between the correlation of self-disclosure with predictability

and the correlation of self-disclosure with dependability ($z = 1.91$, $p = .055$) (Table 2).

Table 2.

Means (*M*), Standard Deviations (*SD*), and Pearson's *r* correlation coefficients between the study variables

Variable	Predictability	Dependability	Faith	Trust (total score)	<i>M</i>	<i>SD</i>	Score range	Cronbach's α
Intimacy	.59***	.76***	.83***	.81***	68.80	14.03	12-84	.97
Passion	.44***	.62***	.66***	.65***	66.82	14.58	15-84	.97
Commitment	.41***	.65***	.66***	.65***	67.60	11.67	17-84	.93
Life satisfaction	.32***	.34***	.38***	.39***	24.09	5.39	8-35	.87
Relationship satisfaction	.51***	.64***	.67***	.68***	32.27	6.67	9-42	.92
Difficult situations	-.29***	-.34***	-.37***	-.37***	1.63	1.80	0-13	-----
Self-disclosure	.38***	.44***	.53***	.51***	24.56	4.65	6-30	.96
Passive-destructive	-.51***	-.49***	-.57***	-.58***	6.70	3.97	3-21	.83
Active-destructive	-.36***	-.30***	-.34***	-.37***	8.26	3.89	3-21	.76
Passive-constructive	-.004	.11**	.08	.07	12.34	3.68	3-21	.53
Active-constructive	.30***	.44***	.50***	.47***	15.17	3.98	3-21	.72

Note. * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$. The values of Cronbach's α were computed for the dataset used in this study.

The results of the analyses are consistent with the predictions. They show that high trust in the partner is associated with perceiving his or her reactions to capitalization attempts as less destructive (both actively and passively), and as more enthusiastic—that is, more active-constructive. Perception of the partner as responding in an active-constructive way correlates with his or her dependability significantly more strongly than it does with predictability ($z = 6.43$, $p < .001$ vs. $z = 4.39$, $p < .001$, respectively). No statistically significant correlation was found between trust in the partner and perceiving his or her reactions as passive-constructive (Table 2).

Reliability

The reliability of the test was assessed by measuring its internal consistency using Cronbach's α coefficient. Its value was acceptable: $\alpha = .732$ for the Predictability scale, $\alpha = .866$ for the Dependability scale, $\alpha = .931$ for the Faith scale, and $\alpha = .939$ for the Trust Scale as a whole. The values of correlations between the subscales were analyzed. The authors of the original version of the scale found moderate correlations, consistent with the assumptions of their model: $r = .46$ ($p < .001$) between Faith and Dependability, $r = .27$ ($p < .05$) between Faith and Predictability, and $r = .28$ ($p < .05$) between Predictability and Dependability (Rempel et al., 1985). In my study, I also found positive correlations between all these pairs of subscales, but they were considerably stronger than those reported by the authors of the original version: $r = .83$ ($p < .001$) for the Faith and Dependability scales, $r = .62$ ($p < .001$) for Faith and Predictability, and $r = .61$ ($p < .001$) for Predictability and Dependability.

CONCLUSIONS

In this article, I presented the results of analyses aimed at determining the validity and reliability of the Polish version of the Trust Scale (Rempel et al., 1985). The reliability of the measure, assessed as Cronbach's α internal consistency, is acceptable (Predictability: $\alpha = .732$; Dependability: $\alpha = .866$; Faith: $\alpha = .931$; the scale as a whole: $\alpha = .939$). The study showed that the measure had a hierarchical factorial structure, with an acceptable fit to the dataset and with three factors grouped into one higher order factor: Trust. The pattern of relations between the Trust Scale score and the set of other variables shows that the Polish version of the scale is a valid measure of trust. As expected, trust turned out to be related to life satisfaction, relationship satisfaction, love, self-disclosure, and perceiving the partner as reacting enthusiastically to attempts at capitalizing on emotions and as reacting less destructively. It was found that agreeableness and self-esteem are the strongest predictors of trust (both global trust and its specific dimensions); neuroticism and openness to experience are weaker predictors. The authors of the original version of the scale found that trust was a complex construct and that its elements varied in their significance for the close relationship. In their opinion, of all the dimensions of trust, the one that is the most significant in a close relationship is faith (Rempel et al., 1985). The present study revealed that dependability is equally significant. Only in the case of intimacy and self-disclosure is the significance of faith significantly higher than that of the remaining dimensions. The present study revealed positive correlations among all the subscales, which is consistent with the findings reported by the authors of the original scale; however, the correlations found in the present study are markedly stronger than the correlations found by the authors of the original version (Rempel et al., 1985). This result is surprising. It may stem from the specificity of the sample, which consisted mainly of individuals living

in stable relationships (approximately 68% of the sample), usually successful ones (30% of the subjects reported no difficulties in their relationships). In order to understand the sources of this discrepancy, it is advisable to perform analyses including data from individuals experiencing difficulties in their relationships that may affect the level of trust in their partners.

REFERENCES

- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss*. Vol. 3: *Loss, sadness and depression*. New York, NY: Basic Books.
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1992). Alternative ways of assessing model fit. *Sociological Methods & Research*, *21*(2), 230–258.
- Brzeziński, J. (1996). *Metodologia badań psychologicznych* [Methodology of psychological research]. Warsaw, Poland: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czapiński, J. (2005). Wstęp [Introduction]. [In:] *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka* [Positive psychology. A science of human happiness, health, strength, and values] (pp. 7–10). Warsaw, Poland: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, *49*(1), 71–75.
- Dzwonkowska, I., Lachowicz-Tabaczek, K., & Łaguna, M. (2008). *Samoocena i jej pomiar. Polska adaptacja skali SES M. Rosenberga. Podręcznik* [Self-esteem and its measurement. A Polish adaptation of Rosenberg's SES]. Warsaw, Poland: Psychological Test Laboratory of the Polish Psychological Association.
- Eberly, B., Pasnak, R., Renshaw, K., & Chrosniak, L. D. (2013). A comparison of relationship behaviors. *Psychology*, *4*(11), 850–857. DOI:<http://doi.org/10.4236/psych.2013.411122>.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York, NY: W.W. Norton and Co.
- Gable, S., & Reis, H. (2010). Good news! Capitalizing on positive events in an interpersonal context. *Advances in Experimental Social Psychology*, *42*, 195–257.
- Gable, S., Reis, H., Impett, E., & Asher, E. (2004). What do you do when things go right? The intrapersonal and interpersonal benefits of sharing positive events. *Journal of Personality and Social Psychology*, *87*(2), 228–245.
- Gaines, S. O., Lyde, M. D., Panter, A. T., Steers, W. N., Rusbult, C. E., Cox, C. L., & Wexler, M. O. (1997). Evaluating the circumplexity of interpersonal traits and the manifestation of interpersonal traits in interpersonal trust. *Journal of Personality and Social Psychology*, *73*(3), 610–623.
- Hazan, C., & Shaver, P. R. (1994). Deeper into attachment theory. *Psychological Inquiry*, *5*(1), 68–79.
- Holmes, J., & Rempel, J. (1985). Trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, *49*(1), 95–112.
- Holmes, J., & Rempel, J. (1989). Trust in close relationships. [In:] C. Hendrick (Ed.), *Close relationships: Review of personality and social psychology* (vol. 10, pp. 187–220). Newbury Park, CA: Sage Publications.

- Hornowska, E. (2014). *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka* [Psychological tests: Theory and practice]. Warsaw, Poland: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling, 6*(1), 1–55.
- Jackson, D. L., Gillaspay, J. A., & Purc-Stephenson, R. (2009). Reporting practices in confirmatory factor analysis: An overview and some recommendations. *Psychological Methods, 14*(1), 6–23. DOI:<http://dx.doi.org/10.1037/a0014694>
- Juczyński, Z. (2001). *Narzędzia pomiaru w promocji i psychologii zdrowia. Skala Satysfakcji z Życia*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Kaczmarek, Ł. (2007). Skala Spostrzeganych Reakcji na Próby Kapitalizacji. Pobrano z: <https://sites.google.com/site/lkacz1/kwquestionariusze>
- Kaplan, S. C., Levinson, C. A., Rodebaugh, T. L., Menatti, A., & Weeks, J. W. (2015). Social anxiety and the Big Five personality traits: The interactive relationship of trust and openness. *Cognitive Behaviour Therapy, 44*(3), 212–222. DOI: 10.1080/16506073.2015.1008032.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York, NY, London: Guilford Press.
- Lachowska, B. (in press). Skala Satysfakcji ze Związku, SSzZ [Satisfaction with Relationship Scale (SSzZ)].
- Laurenceau, J., Barrett, L. F., & Rovine, M. J. (2005). The interpersonal process model of intimacy in marriage: A daily-diary and multilevel modeling approach. *Journal of Family Psychology, 19*(2), 314–323.
- Mazurowska, R., & Wojciszke, B. (2015). *Alfabet miłości* [The alphabet of love]. Sopot, Poland: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Murray, S. L., Aloni, M., Holmes, J. G., Derrick, J. L., Stinson, D. A., & Leder, S. (2009). Fostering partner dependence as trust insurance: The implicit contingencies of the exchange script in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 96*(2), 324–348.
- Plopa, M. (2003). Intymność a jej i jego satysfakcja ze związku małżeńskiego [Intimacy and his and her satisfaction with marriage]. [In:] I. Janicka & T. Rostowska (Eds.), *Psychologia w służbie rodziny* [Psychology in the service of family] (pp. 32–44). Łódź, Poland: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rempel, J. K., Holmes, J. G., & Zanna, M. P. (1985). Trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 49*(1), 95–112.
- Rostowski, J. (1987). *Zarys psychologii małżeństwa* [An outline of the psychology of marriage]. Warsaw, Poland: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rotter, J. B. (1980). Interpersonal trust, trustworthiness, and gullibility. *American Psychologist, 35*(1), 1–7.
- Ryff, C. D., & Singer, B. (2000). Interpersonal flourishing: A positive health agenda for the new millennium. *Personality and Social Psychology Review, 4*(1), 30–44.

- Simpson, J. A. (2007a). Foundations of interpersonal trust. [In:] A. W. Kruglanski & E. T. Higgins (Eds.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (pp. 587–607). New York, NY: Guilford Press.
- Simpson, J. A. (2007b). Psychological foundations of trust. *Current Directions in Psychological Science*, *16*(5), 264–268.
- Steiger, J. H. (1980). Tests for comparing elements of a correlation matrix. *Psychological Bulletin*, *87*(2), 245–251.
- Sternberg, R. (1997). Construct validation of a triangular love scale. *European Journal of Social Psychology*, *27*(3), 313–335.
- Sztompka, P. (2007). *Zaufanie. Fundament społeczeństwa* [Trust: The foundation of society]. Kraków, Poland: Wydawnictwo Znak.
- Wieselquist, J., Rusbult, C. E., Foster, C., & Agnew, C. R. (1999). Commitment, pro-relationship behavior, and trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, *77*(5), 942–966.
- Wojciszke, B. (1995). Mierzenie miłości – skale namiętności, intymności i zobowiązania [Measuring love: Passion, Intimacy, and Commitment scales]. *Przegląd Psychologiczny*, *38*(2), 215–234.
- Zawadzki, B., Strelau, J., Szczepaniak, P., & Śliwińska, M. (1998). *Inwentarz Osobowości NEO-FFI Costy i McCrae. Adaptacja polska. Podręcznik*. [The NEO-FFI personality inventory by Costa and McCrae: Polish adaptation. A manual]. Warsaw, Poland: Psychological Test Laboratory of the Polish Psychological Association.

Sprawozdania

Sprawozdanie z IX Kongresu Europejskiego Stowarzyszenia do spraw Relacji Rodzinnych pt. „Rodziny przez pryzmat różnorodności” Porto, Portugalia, 5-8 września 2018 r.

W dniach 5-8 września 2018 r. na Wydziale Nauk Psychologicznych i Edukacyjnych Uniwersytetu w Porto w Portugalii odbył się IX Kongres Europejskiego Stowarzyszenia do spraw Relacji Rodzinnych pt. „Rodziny przez pryzmat różnorodności”. Kongres został zorganizowany przez Wydział Psychologii i Nauk Edukacyjnych Uniwersytetu w Porto oraz Europejskie Stowarzyszenie do spraw Relacji Rodzinnych. ESFR to interdyscyplinarne stowarzyszenie naukowe zajmujące się badaniami nad rodzinami i relacjami rodzinnymi. Stowarzyszenie pełni funkcję platformy łączącej badaczy rodziny w celu wspierania ich i umożliwienia im wymiany rezultatów badań. Stanowi ono federację badaczy rodzinnych oraz instytutów badawczych zajmujących się rodziną w Europie, ale przyjmuje również badaczy i instytuty spoza Europy jako jej filie.

Kongres w Porto był już dziewiątym spotkaniem badaczy rodziny zorganizowanym w ramach działalności ESFR. Kongresy ESFR odbywają się co dwa lata, począwszy od 2002 r. Dotychczasowe spotkania miały miejsce w Nijmegen (2002), Freiburgu (2004), Darmstadt (2006), Jyväskylä (2008), Mediolanie (2010), Lillehammer (2012), Madrycie (2014), Dortmundzie (2016). Na przestrzeni tych kilkunastu lat problematyka podejmowana na kolejnych kongresach ulegała zmianom, odzwierciedlając naturę przemian społeczno-ekonomiczno-kulturowych zachodzących w środowisku życia rodzin. Problematykę tę odzwierciedlają tytuły kolejnych kongresów: „Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie – przemiany i procesy” (2004), „Relacje rodzinne w kontekstach prywatnym i społecznym” (2006), „Kultury, pokolenia i interakcje rodzinne” (2008), „Przemiany rodziny i rodziny w przemianie” (2010), „Rodziny w zmieniającej się Europie. Wyzwania, konflikty i interwencja” (2012), „Rodziny w kontekście kryzysu ekonomicznego. Aktualne trendy w wielodyscyplinarnej perspektywie” (2014), „Zmieniające się relacje rodzinne – pleć i generacja” (2016 r.).

Celem Kongresu w Porto było lepsze poznanie i zrozumienie relacji rodzinnych w obliczu wyzwań, z jakimi społeczeństwa europejskie są obecnie konfrontowane. Za najważniejsze z tych wyzwań badacze uznali nierówności społeczne, kwestię integracji migrantów i uchodźców, starzenie się społeczeństw, obniżanie się wskaźnika płodności oraz wszechobecność mediów spo-

łościowych i nowych technologii. W kontekście tych przemian relacje rodzinne podlegają coraz większemu zróżnicowaniu, przy czym rodzina nadal pozostaje jednym z najważniejszych obszarów życia jednostki. Kongres ESFR był okazją do spojrzenia na współczesne rodziny, a zwłaszcza na różne sposoby, w jakie radzą sobie z tymi wyzwaniami. Kongres miał charakter interdyscyplinarny. Zgromadził kilkuset badaczy i teoretyków rodziny reprezentujących różne ośrodki badawcze i różne dyscypliny naukowe, takie jak psychologia, socjologia, w tym praca socjalna, a także nauki edukacyjne, antropologia, demografia, ekonomia, gerontologia, nauki polityczne oraz prawne. Przed międzynarodową i interdyscyplinarną publicznością przedstawiali oni wyniki swoich najnowszych badań oraz rozważań teoretycznych.

Konferencja obejmowała sześć wykładów plenarnych i osiem sympozjów – przygotowanych na zaproszenie organizatorów, a także 14 sympozjów otwartych, 43 sympozja robocze i dwie sesje posterowe.

Uczestnicy konferencji mogli wysłuchać sześciu wykładów plenarnych. Obrady otwierał wykład nt. „Drogi prowadzące do prężności różnych systemów rodzinnych” wygłoszony przez Michael Ungar, założyciela i dyrektora Centrum Badawczego „Resilience” i Kanadyjskiej Katedry Badań nad Odpornością Dzieci, Rodziny i Społeczności na Uniwersytecie Dalhousie w Halifax w Kanadzie. W swoich badaniach prężności rodzinnej, obejmujących wiele kontynentów, przenosi akcent z indywidualnych cech jednostek na interakcje między jednostkami, ich rodzinami oraz innymi środowiskami, w których jednostki funkcjonują. W drugim dniu obrad zaplanowano dwa wykłady plenarne. Pierwszy z nich przygotowała Karin Wall, socjolog pracująca w Instytucie Nauk Społecznych Uniwersytetu w Lizbonie. Jej prezentacja pt. „Ojcowie a równowaga praca-rodzina: wyzwania, polityka społeczna i praktyka”, dotyczyła zagadnień związanych z funkcjonowaniem mężczyzn, głównie tych będących ojcami, w rolach rodzinnych i zawodowych oraz zagadnień związanych z dopasowaniem aktywności w tych dwu obszarach życia. Szczególnie dużo uwagi autorka poświęciła kwestii urlopów ojcowskich związanych z narodzinami dziecka. Drugi z wykładów plenarnych w tym dniu był zatytułowany „Mapy rodzin współczesnych i możliwości dnia jutrzejszego: kształt rodzin a rodzicielstwo LGBTQ”. Autorka prezentacji, Fiona Tasker, psycholog pracująca na Wydziale Nauk Psychologicznych Birkbeck University of London, prezentowała badania, w których stosując technikę genogramu, a w przypadku dzieci – rysunek drzewa owocowego, opracowywała mapy rodzin adopcyjnych z rodzicami heteroseksualnymi i homoseksualnymi.

W trzecim dniu obrad przedstawiono kolejne dwa wykłady plenarne. Pierwszy z nich, zatytułowany „Rodziny i różnorodność: znaleźć drogę poprzez niedogodności, napiętnowanie i możliwości”, został zaprezentowany przez Anę Berástegui, psycholog z Uniwersyteckiego Instytutu Studiów nad Rodziną na Papieskim Uniwersytecie Comillas w Madrycie. W centrum zainteresowań naukowych autorki znajdują się różnorodność rodzin oraz rola rodziny w rozwoju dzieci. Realizuje ona badania adopcji oraz przystosowania dzieci i ich rodzin: psychospołecznego, rodzinnego, kulturowego i ze względu na rasę. Drugi z wykładów plenarnych w tym dniu, pt. „Potwory intymności odzywają

się: obywatelstwo intymne i potworne pokrewieństwo w Europie Południowej”, został wygłoszony przez Anę Cristinę Santos, socjolog pracującą w Centrum Studiów Społecznych Uniwersytetu w Coimbrze. Autorka zaprezentowała wyniki zrealizowanych w Europie Południowej badań nad intymnością relacji międzyludzkich, w których oparła się na koncepcji „obywatelstwa intymnego” Plummera.

Cykl wykładów plenarnych zakończyło wystąpienie nt. „Interdyscyplinarne badania nad rodziną europejską – przeszłość, teraźniejszość i przyszłość?”. Wykład ten w ostatnim (czwartym) dniu konferencji wygłosił Allan Westering, psycholog społeczny zajmujący się problematyką życia codziennego, pracujący w Centrum Badań nad Dzieckiem, Młodzieżą i Życiem Rodzinnym na Wydziale Ludzie i Technologia Uniwersytetu Roskilde w Danii. W swoim wystąpieniu podsumował problematykę dotychczasowych Kongresów ESFR. Szczególnie cennym aspektem tego wystąpienia było uporządkowanie znaczenia pojęć: multidyscyplinarność, interdyscyplinarność oraz transdyscyplinarność.

Na zaproszenie organizatorów przygotowano osiem seminariów: w drugim dniu konferencji odbyły się cztery sympozja, w trzecim dniu – trzy sympozja, a w czwartym – jedno. Sympozja te obejmowały od trzech do pięciu wystąpień, poświęconych jednemu, łączącemu je zagadnieniu. Problematyka kolejnych sympozjów określona została w ich tytułach (według kolejności w programie konferencji): „Przejście do rodzicielstwa w perspektywie międzykulturowej: zrozumienie i wspieranie kluczowych procesów”, „Rodziny w zmieniającym się świecie: wyzwania w cyklu życia rodziny”, „Rodzina, migracja i międzypokoleniowa solidarność”, „Relacje rodzinne i zdrowie rodzin LGBT”, „Tranzycja do dorosłości, rodziny i różnorodności”, „Płeć, przemoc domowa i rodzina”, „Rodziny jednopłciowe: perspektywa międzykulturowa”, „Stawianie czoła nierównościom w czterech krajach europejskich: analiza obiecujących programów wsparcia dla rodziców”. Poszczególnym sympozjom przewodniczyli badacze z różnych ośrodków europejskich i spoza Europy (odpowiednio): Anna Ronka i Eija Sevon (Uniwersytet w Jyväskylä, Finlandia), Ana Paula Relvas i Luciana Sotero (Uniwersytet w Coimbrze), Isabelle Albert (Uniwersytet w Luksemburgu), Stephen T. Russell (Uniwersytet Teksański w Austin), Águeda Parra i Inmaculada Sánchez (Uniwersytet w Sewilli, Hiszpania), Maria José Magalhães (Uniwersytet w Porto, Portugalia), Jaime Barrientos (Uniwersytet w Santiago de Chile, Chile), Joana Cadima (Uniwersytet w Porto, Portugalia) i Yvonne Anders (Freie Universität Berlin, Niemcy).

Obok ośmiu sympozjów przygotowanych na zaproszenie organizatorów, w ramach konferencji odbyło się 14 sympozjów otwartych, zgłoszonych przez uczestników konferencji. Sympozja otwarte składały się z kilku referatów (3-4) poświęconych jednemu zagadnieniu, wskazanemu wcześniej przez organizatora sympozjum. Każde takie sympozjum obejmowało prelegentów z więcej niż jednego kraju. Oprócz tego uczestnicy konferencji mieli możliwość uczestniczenia w 43 sesjach roboczych, obejmujących po kilka (4-6) prezentacji, podobnie jak w przypadku sympozjów poruszających ten sam obszar zagadnień. Program konferencji obejmował także dwie sesje referatowe. W każdej z nich

zaprezentowano po 30 plakatów. Prezentacja plakatów obejmowała możliwość dyskusji z ich autorami.

Prezentacje w ramach sympozjów, sesji roboczych i sesji plakatowych obejmowały szeroki zakres tematów, mieszczących się w obszarze zagadnień wyznaczonych przez tytuł konferencji. Wszystkie prezentacje były związane z życiem rodzinnym. Dotyczyły one rodzin nuklearnych i wielopokoleniowych, bezdzietnych i adopcyjnych, rodzin wielokulturowych i rodzin LGBT, a także życia rodzinnego w kontekście zjawiska migracji i uchodźstwa, starzenia się społeczeństw, nierówności społeczno-ekonomicznych, wszechobecności mediów społecznościowych i nowych technologii. Podejmowano ponadto kwestie związane z prawem rodzinnym i polityką społeczną w odniesieniu do rodziny. Ważny obszar zagadnień podejmowanych w ramach wystąpień stanowiła różnorodność płciowa oraz męskość i kobiecość w kontekście życia rodzinnego. Zajmowano się poza tym procesami zachodzącymi w rodzinie w cyklu jej życia, takimi jak ojcostwo i macierzyństwo, tworzenie rodziny, rozwój i edukacja dzieci, intymność relacji w parze, wylaniającej się dorosłości (*emerging adulthood*), godzenie życia rodzinnego z pracą zawodową, procesy i zjawiska utrudniające funkcjonowanie rodziny.

Program konferencji był niezwykle bogaty i interesujący. Prezentacje były inspirujące, zaś towarzysząca im dyskusja dawała badaczom rodziny, pochodzącym z różnych krajów świata, możliwość wymiany poglądów i doświadczeń oraz zapoznania się z wynikami prowadzonych przez nich badań i rozważań teoretycznych.

Konferencję zakończyło podsumowanie obrad oraz zapowiedź kolejnego kongresu ESFR, który odbędzie się w 2020 r. w Oxfordzie.

Bogusława Lachowska
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Psychologii

Reports

Report from the 9th Congress of the European Society on Family Relations: “Families through the lens of diversity” Porto, Portugal, September 5–8, 2018

The 9th Congress of the European Society on Family Relations: “Families through the lens of diversity” was held on September 5–8, 2018 at the Faculty of Psychology and Education Sciences at the University of Porto (FPCEUP) in Portugal. The Congress was organized by FPCEUP and the European Society on Family Relations (ESFR). ESFR is an interdisciplinary scientific association dealing with research on families and family relations. The Society plays the role of a platform for family researchers, to support their activity and enable the exchange of the results of their studies. It is a federation of family researchers and research institutes dealing with family studies in Europe, but it also welcomes researchers and institutes from outside Europe as its affiliates.

The Congress held in Porto was already the ninth meeting of family researchers organized as part of the activity of the ESFR. The Congresses of the ESFR have been organized every two years since 2002. Previous meetings took place in: Nijmegen (2002), Freiburg (2004), Darmstadt (2006), Jyväskylä (2008), Milan (2010), Lillehammer (2012), Madrid (2014), and Dortmund (2016). Over more than a decade, the scope of problems undertaken during the subsequent congresses has been changing, reflecting the nature of the social, economic, and cultural transformations occurring in the family life environment. This scope of problems is reflected in the titles of the subsequent meetings: *Family in a Changing Society—Developments and Processes* (2004), *Family Relations in Private and Public Contexts* (2006), *Cultures, Generations and Family Interactions* (2008), *Family Transitions and Families in Transition* (2010), *Families in a Changing Europe: Challenges, Conflicts and Intervention* (2012), *Families in the Context of Economic Crisis: Recent Trends in Multidisciplinary Perspective* (2014), and *Changing Family Relations—Gender and Generation* (2016).

The aim of the Congress in Porto was to better recognize and understand families and family relations in the face of challenges with which European societies are confronted at present. The researchers considered the most important of these challenges: social inequalities, the problem of integration of migrants and refugees, ageing of societies, decreasing fertility rates, and the omnipresence of social media and new technologies. In the context of these transformations, family relations are subject to an increasingly greater differentiation; however, the family still remains one of the most important

areas in the life of an individual. The ESFR Congress created an opportunity to look at contemporary families, especially at various ways in which they cope with the above-mentioned challenges. The Congress had an interdisciplinary character, and gathered several hundred family researchers and theoreticians, representing various research centres and various scientific disciplines, such as: psychology, sociology, including social work, as well as educational sciences, anthropology, demography, economy, gerontology, and political and legal sciences. They presented the results of their latest studies and theoretical considerations to an international and interdisciplinary audience.

The Conference covered six plenary lectures and eight invited symposia, as well as 14 open symposia, 43 work symposia, and 2 poster sessions.

The participants of the Conference could listen to six plenary lectures. The meeting was opened by the lecture: "Pathways to resilience among diverse family systems," presented by Michael Ungar, the founder and director of the Resilience Research Centre, who holds the Canada Research Chair in Child, Family and Community Resilience at Dalhousie University in Halifax, Canada. In his studies of family resilience, covering many continents, he shifted emphasis from the characteristics of individuals to interactions between them, their families and other environments in which they function. On the second day of the Congress, two plenary lectures were planned. The first lecture was prepared by Karin Wall, a sociologist from the Institute of Social Sciences at the University of Lisbon. Her presentation entitled: "Fathers and work-family balance: Challenges, policies and practices" concerned problems associated with the functioning of males, mainly those who are fathers of families, and their occupational roles, as well as issues connected with the balance of activities in these two spheres of life. The researcher devoted much attention to the problem of paternity leave after childbirth. The second plenary lecture of this day was entitled: "Today's family maps & tomorrow's possibilities: Family formations and LGBTQ parenting." The author of the lecture, Fiona Tasker, a psychologist working at the Department of Psychological Sciences at Birkbeck University in London, UK, presented a study in which, by using the genogram technique, and in the case of children—a picture of a fruit tree, she developed maps of adoptive families with heterosexual and homosexual parents. On the third day of the meeting, two plenary lectures were given. The first presentation entitled "Family and diversity: Navigating through disadvantages, stigmas and opportunities," was prepared by Ana Berástegui, a psychologist from the Comillas Pontifical University in Madrid. Her scientific focus is on the diversity of families and the role of the family in children's development. She carries out studies concerning adoption and psychosocial, familial, cultural, and racial adjustment of children and their families. The second presentation on that day was "Intimate monsters speak back: Intimate citizenship and monstrous kinship in Southern Europe," prepared by Ana Cristina Santos, a sociologist working at the Centre for Social Studies of the University of Coimbra. The author presented the results of a study concerning the intimacy of interpersonal relations conducted in South Europe, based on the Plummer's concept of 'intimate citizenship'.

The cycle of plenary lectures concluded on the fourth day of the conference with a presentation on "Interdisciplinary European family research—Past, present and future?" delivered by Allan Westerling, a social psychologist dealing with the problems of daily life, from the Center for Childhood, Youth and Family Life Research, Department of People and Technology, Roskilde University, Denmark. In his presentation, he summed-up the scope of problems undertaken to-date during ESFR Congresses. An especially valuable aspect of this presentation was that the author straightened out the meanings of the concepts: multidisciplinary, interdisciplinarity, transdisciplinarity.

Of the eight invited symposia, four were held on the second day of the Conference, three—on the third day, and one—on the fourth day. These symposia included three to five presentations devoted to one common problem. The scope of the problems of the subsequent symposia was reflected in their titles (in the order in which they were scheduled in the Conference Programme): "The transition to parenthood in a cross-cultural perspective: Understanding and supporting key processes," "Families in a changing world: Challenges throughout the family life cycle," "Family, migration, and inter-generational solidarity," "LGBT family relationships and health," "Transition to adult life, family and diversity," "Gender, domestic violence and the family," "Same-sex families: A cross-cultural framework," and "Tackling inequalities in four European countries: Analysis of promising parenting support programs." The symposia were presided over by researchers from various European centres and from outside Europe (respectively): Anna Ronka and Eija Sevon (University of Jyväskylä, Finland), Ana Paula Relvas and Luciana Sotero (University of Coimbra), Isabelle Albert (University of Luxemburg), Stephen T. Russell (University of Texas at Austin), Águeda Parra and Inmaculada Sánchez (University of Sevilla, Spain), Maria José Magalhães (University of Porto, Portugal), Jaime Barrientos (University of Santiago de Chile, Chile), Joana Cadima (University of Porto, Portugal), and Yvonne Anders (Freie Universität Berlin, Germany).

Apart from the eight invited symposia, fourteen open symposia were held during the conference. The open symposia included 3–4 presentations devoted to one problem, previously suggested by the organizer. The participants of each symposium came from different countries. Apart from the symposia, the participants of the Conference had an opportunity to participate in 43 work sessions, featuring 4–6 presentations each, which, similarly to the symposia, revolved around a common problem area. The conference programme also included two poster sessions. During each of them, 30 posters were presented, which could be discussed with the authors.

The presentations in the symposia, work sessions and poster sessions covered a wide scope of problems within the thematic scope of the Conference. All presentations were related to family life, and concerned nuclear and multi-generational families, childless and adoptive families, multi-cultural and LGBT families, as well as family life in the context of the phenomenon of migration and exile, the ageing of society, socio-economic inequalities, and the omnipresence of social media and new technologies. In addition, issues con-

nected with family law and social policy were discussed with reference to the family. Some other important problem areas tackled in the presentations included sexual diversity, and masculinity and femininity in the context of family life. Apart from those issues, the researchers dealt with the processes taking place in the family during its life cycle, such as fatherhood and motherhood, family creation, development and education of children, intimacy of the relationship in a couple, emerging adulthood, reconciliation of work and family life, and processes and phenomena hindering family functioning.

The programme of the Conference was very rich and interesting. The inspiring presentations and the accompanying discussions allowed the family researchers from various parts of the world to become familiar with the results of research conducted by their colleagues and provided plenty of opportunity for exchanging views and experiences.

The Conference ended with a summing-up of the meeting and an announcement of the next ESFR Congress to be held in 2020 in Oxford, UK.

Bogusława Lachowska
John Pau II Catholic University of Lublin, Poland
Institute of Psychology